

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Ateliér arteterapie

Bakalářská práce

Symbolika a využití motivu stromu v arteterapii

Vypracoval: Mgr. Kateřina Hejdová
Vedoucí práce: MgA. Stanislav Zeman, Ph.D., MBA

České Budějovice 2019

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

Podpis studenta:

Velký dík patří všem, kteří přispěli vzniku této práce svými postřehy, radami a podporou. Děkuji panu doktoru Zemanovi za nasměrování a usazení této práce v kontextu dané problematiky. Děkuji všem účastníkům výzkumu z řad studentů i klientů psychiatrické nemocnice, kteří přispěli svými obrazy. Díky též svojí rodině za klidné prostředí a péči, přátelům pak za ochotnou pomoc v situacích tápání.

Obsah

Úvod	6
TEORETICKÁ ČÁST	
1 Definice vybraných psychologických pojmů	7
2 Symbol.....	10
3 Arteterapie.....	11
3.1 Projektivně-intervenční arteterapie	11
3.2 Postup a metody arteterapeutické analýzy	12
3.2.1 Interpretace	13
3.3 Výtvarná ontogeneze.....	14
3.3.1 Období čáranic (2-4 roky)	14
3.3.2 Preschematické období (4-6 let).....	15
3.3.3 Schématické období (6-8 let).....	15
3.3.4 Kresebný realismus (8-12 let)	15
3.3.5 Pseudo-naturalistické období (12-15 let) a období rozhodování (15-18 let).....	15
4 Strom.....	17
4.1 Význam stromů a jejich působení na člověka.....	17
4.2 Symbolika stromu v mytologii a náboženství	18
4.2.1 Počátky uctívání stromu	19
4.2.2 Severská mytologie	20
4.2.3 Keltští druidové a posvátný dub	20
4.2.4 Čína a Japonsko	20
4.2.5 Antické pojetí stromu	21
4.2.6 Hinduismus a buddhismus.....	21
4.2.7 Křesťanství, strom života a strom poznání dobrého a zlého	22
4.2.8 Strom života v jiných světových mýtech a náboženstvích	23
4.2.9 Vývoj slovanské symboliky stromu	23
4.3 Symbol stromu v arteterapii	24
4.3.1 Využití symboliky stromu v arteterapii	26
4.4 Symbol stromu v psychodiagnostice.....	27
5 Mýtus o Adamovi a Evě.....	29
6 Léčba závislostí	32

VÝZKUMNÁ ČÁST

7 Výzkumný problém a cíl práce.....	34
7.1 Výzkumné otázky.....	34
8 Aplikovaná metodika.....	36
8.1 Výzkumný přístup a typ výzkumu	36
8.2 Výzkumný vzorek, metoda sběru a analýza dat.....	36
8.3 Etické aspekty výzkumu	38
9 Výsledky výzkumu.....	39
9.1 Studenti a absolventi arteterapie	39
9.1.1 Shrnutí	57
9.2 Klienti psychiatrické nemocnice	58
9.2.1 Shrnutí	71
9.3 Porovnání skupin mezi sebou.....	73
10 Diskuze.....	75
Závěr	77
Souhrn.....	78
Seznam obrázků	83
Seznam příloh.....	84

Úvod

Tato bakalářská práce se zaměřuje na symboliku stromu především jako na prostředek arteterapeutického působení. Strom je pro mne osobně důležitým symbolem, a proto jsem se právě jemu rozhodla věnovat svoji práci. Jakožto zahradnice z profese mám ke stromům každý den blízko. Strom jako biologický druh je nesmírně fascinujícím organismem. Stromy jsou svázány s jediným místem po celý jejich život, který trvá desetiletí i staletí. Musí se vyrovnat se vším, co jim osud přinese. Ať už jsou to období sucha, vichřice, či nešetrné zásahy člověka. Stromy dokáží za pomoci podzemní kořenové a houbové sítě komunikovat se sousedními stromy v lese, dokonce si mohou navzájem předávat živiny a varovat ostatní před nebezpečím. Jako lidé rostou a vyvíjí se dál i přes veškerá zranění a nepřízeň podmínek.

Strom je jedním z nejbohatších symbolů v historii lidstva. Tato práce za účelem poskytnutí uceleného přehledu nejprve nastiňuje počátky zájmu o jeho symboliku, které jsou zejména mýtického a náboženského charakteru. Dále je věnován prostor současným způsobům interpretace tohoto symbolu, především z hlediska projektivně-intervenční arteterapie, a taktéž způsobům využití stromu jako terapeutického a diagnostického prostředku (Test stromu atp.).

Výzkum je orientován kvalitativně. Jeho cílem je prezentovat jeden z možných způsobů práce se symbolikou stromu, kterým je analýza výtvarného díla – jeho interpretace ve smyslu projektivně-intervenční arteterapie. Dále si klade za cíl popsat a porozumět individuálním zobrazením stromu, nabízí průnik tvorbou dvou různých skupin a možnosti interpretační prací s ní. Výzkumný soubor tvoří 20 respondentů z řad studentů arteterapie a klientů psychiatrické nemocnice v léčbě závislosti. Výtvarně vyjádřený symbol stromu je zkoumán méně zřejmým způsobem skrze ztvárnění tématu Adam a Eva, práce zahrnuje celkem 32 akvarelů. Tento mýtus patří mezi sadu hlavních témat, se kterými se v Ateliéru arteterapie na Jihočeské univerzitě pracuje. Předpokládá se, že na prvek stromu nebude v rámci mýtu kladen tak silný akcent (jako je tomu např. u Testu stromu) a výsledky budou méně zkresleny autocenzurou.

Přínos práce je spatřován právě v uceleném náhledu na symboliku stromu a v názorné ukázce možného způsobu interpretační práce s různými skupinami. Jako nositel symbolické hodnoty má strom projektivní potenciál. Může poskytnout náhled na strukturu osobnosti a pomoci tak nastínit směr, kterým by se arteterapie mohla ubírat.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Definice vybraných psychologických pojmů

Na samý začátek teoretické části je zařazena kapitola rozvádějící vybrané psychologické pojmy, které jsou klíčové pro danou práci klíčové. Prostor je věnován fenoménům osobnosti a nevědomí, a to z hlediska vybraných hlubinně-psychologických směrů (Freudova psychoanalýza a Jungova analytická psychologie (Hartl & Hartlová, 2009)). Právě k dynamickým směrům má projekčně-intervenční arteterapie praktikovaná v Ateliéru arteterapie na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity (dále AA na PF JČU) nejbliže.

Hlavními determinantami lidského chování jsou pro Freuda fyziologické síly. Psychickou energií oživující osobnostní funkce je podle něj libido, které je sexuální povahy. Osobnost reaguje na vzniklé tlaky a konfliktní motivy a snaží se o udržení rovnováhy. Drapela (2011) Freudův pohled na osobnost přirovnává k ledovci. Část nad hladinou, **vědomí** je plně uvědomovaná část osobnosti. Pod ní je **předvědomí** – zapomenutá, ale vybavitelná rozhodnutí, zážitky nebo konflikty. Největší a neuvědomovaná spodní vrstva – **nevědomí**, obsahuje bludiště představ, přání a zkreslených obrazů skutečnosti. Nevědomí má silný motivační vliv na funkci osobnosti a chování člověka (Drapela, 2011).

Nevědomí zahrnuje myšlenky, touhy a strachy, které si člověk neuvědomuje, ale ovlivňují jeho chování. Je řízeno principem slasti s cílem uspokojit danou potřebu tady a teď (Plháková, 2011). Dle Hartla a Hartlové (2009) obsahuje především emočně bolestivé vzpomínky a touhy. Přirozené pudové impulzy jsou do nevědomí zatlačovány zejména tresty a zákazy rodičů. **Pudy** jsou energie vyvěrající ze základních životních potřeb, jako je hlad, vyměšování, sex. Projevují se cílenou činností, až nutkáním (Hartl & Hartlová, 2009).

Pudové potřeby z nevědomí se snaží o své naplnění a proniknutí do vědomí. Úkolem předvědomí je ochrana vědomí před přívalem pudových přání prostřednictvím cenzury. Takto upravené obsahy pak vstupují do vědomí např. skrze symboly a sny, symptomy (příznaky např. choroby (Hartl & Hartlová, 2009)), somatické poruchy nebo přechnutí (tzv. **chybný úkon**). Předvědomí i vědomí se řídí principem reality. Hlavní funkcí vědomí je realitu zvládnout, vyhnout se nebezpečí a udržet civilizované chování (Borossa, 2002; Plháková, 2011).

Struktura osobnosti je podle Freuda utvářena třemi subsystemy – id, ego a superego. **Id** – „ono“ je zdrojem pudové energie, souborem vnitřních zážitků, instinktů a pudů uložený v nevědomí. Je to nedostupná a neorganizovaná část osobnosti. Hledá okamžité uspokojení nejnižších potřeb (hlad, sex, pohodlí) s cílem dosáhnout slasti. **Ego** je označení pro „já“, prožívání jedince a jeho zkušenosti. Brání jedince před zraněním způsobeným pudovými a citovými hnutími tak, že nevědomě popírají či překrucují realitu prostřednictvím **obránných mechanismů** (např. vytěsnění¹, sublimace², regrese³ či fixace⁴). Děje se tak v situacích obrany, konfliktu, pocitů viny, studu, strachu a odporu (Hartl & Hartlová, 2009). U nevědomých procesů dochází též k jejich symbolizaci, jsou přeměňovány do přijatelné podoby (Stachová, 1992). O symbolice dále hovoří kapitola 2. V **superegu** se dle Hartla a Hartlové (2009) uskutečňuje sebezpozorování, sebereflexe a sebekritika. Podle autorů zahrnuje zvnitřněnou výchovu rodičů a obsahuje též nevědomé prvky, příkazy a tvrzení, které mohou být v rozporu se současnými hodnotami.

V souvislosti s Freudovou teorií je potřeba zmínit i pojem **Oidipovského** potažmo **Elektřina komplexu**. V průběhu vývoje se dle Freuda dítě zamilovává do rodiče opačného pohlaví a vůči rodiči svého pohlaví prožívá nepřátelství. Chlapec zakouší kastrачní úzkost (strach z kastrace otcem) a děvče závist penisu. To vše se vyřeší identifikací s rodičem stejného pohlaví a incestní přání jsou vytěsněna (Drapela, 2011).

Jungova teorie z Freuda vychází, ale obsahuje jakýsi mystický element, auru tajemna“ (Drapela, 2011, s. 32). Pro Junga je naopak osobnost (psyché) samostatný systém, přičemž sexuální pudy nevnímal jako hlavní činitele lidského chování. Ego je podle něj spíše aktivní než reaktivní. Jung dále rozlišuje **nevědomí osobní**, které je získané z citů, myšlenek a interpersonálních zážitků, a **nevědomí kolektivní**. To je zděděná část nevědomí obsahující zkušenosti lidských i zvířecích předků, je zdrojem moudrosti (Drapela, 2011). Obsahuje pudy a archetypy (Hyde & McGuinness, 2001) a úzce se vztahuje k symbolům.

¹ **Vytěsnění** - neuvědomované odsunutí nepříjemných či traumatizujících zážitků do nevědomí (Hartl & Hartlová, 2009).

² **Sublimace** - zjemnění pudové energie a přenesení na společensky přijatelné činnosti (umění,...) (Hartl & Hartlová, 2009).

³ **Regrese** - návrat jedince k překonaným vývojovým stádiím či etapám svého života (Laplanche & Pontails, 1996).

⁴ **Fixace** - ulpívání na určitém objektu, životním období, vztahu, chování, atp. Nebo ustrnutí na jednom z vývojových stádií, jelikož posun do následujícího by zvýšil úzkost (Hartl & Hartlová, 2009).

Archetypy (praobrazy, pravzory) jsou prvotní schémata představ a fantazie, vrozené způsoby porozumění, intuice, které jsou určujícími činiteli všech duševních procesů. Jsou nabitě silným emočním obsahem a definují porozumění životním situacím. Jsou to typické a transkulturní sdílené zkušenosti lidstva, projevující se hlavně ve fantaziích a snech. Archetypem je např. narození a smrt, hrdina, moudrý stařec, velká matka a dítě (Hyde & McGuinness, 2001; Hartl & Hartlová, 2009; Drapela, 2011).

Jako katalyzátor vnitřního růstu osobnosti slouží **bytostné Já**, což je dle Junga osamostatněný archetyp. Liší se od ega, které je odpovědné za trvalou identitu a chování osoby. Bytostné Já je oproti tomu cílem, ke kterému osobnost směřuje. Podporuje sebeuskutečňování, celistvost jedince a vyváženou syntézu vědomých a nevědomých procesů (Hyde & McGuinness, 2001; Drapela, 2011).

Nevědomí v Jungově pojetí obsahuje **komplexy**, psychické prvky mimo kontrolu osobního nevědomí. Jsou to myšlenky, rozhodnutí a činy, které se svojí podobností přitahují, a kumulují tak emoční energii (Jung, 1969). Jsou to asociace (vzpomínky, obrazy) na významné či traumatické události nejsou já vždy přístupné (Drapela, 2011; Stein, 2016). Představují i neukončené záležitosti a často souvisí se vztahy s významnými druhými – takovéto nerozřešené komplexy mohou být pro vývoj osobnosti škodlivé (Drapela, 2011).

2 Symbol

Symbolika dává danému motivu „stromu“ možnost rozvinout se ze zástupce rostlinné říše do mnoha různých podob a forem. Symbol je Psychologickým slovníkem (Hartl & Hartlová, 2009, s. 578) definován jako: „něco konkrétního, co slouží jako konvenční znak pro něco abstraktního“. Zastupuje určitý předmět, skupinu, vztah. Může mít silný emoční náboj a je výsledkem mezilidských vztahů (Hartl & Hartlová, 2009). Je tzv. zástupným, reprezentačním objektem (Stachová, 1992), je to znamení jakési neviditelné skutečnosti ukryté pod viditelným objektem, a může nabývat mnoha různých významů (Kastová, 2000). S daným objektem přitom nemusí mít symbol přímou souvislost (Otto, 1906).

Z psychoanalytického hlediska symbol odkazuje na nepřímé a obrazné reprezentace nevědomé touhy (symptomy, sny, přerážení, chybné úkony atd.) Freud (2005) hovoří o symbolice snové, kdy sen této symboliky užívá k zastřenému znázornění svých latentních myšlenek. To, co podle něj spojuje symbol s vlastním objektem je někdy očividné, ale v jiných případech zastřené. Jistý počet symbolů pramení dle autora z historie lidstva, jiné se tvoří v přítomnosti (např. letadlo). Freud dále zdůrazňuje, že symbol se ale ve snu často vykládá ve svém vlastním významu. Symbol je podle něj snícím volen z mnoha různých způsobů vyjádření na základě jeho individuálního myšlenkového materiálu.

Podle Junga (2017) je symbolem výraz, jméno či obraz známý z každodenního života, který má vedle konvenčního smyslu ještě vedlejší významy. Symbol je podle něj reprodukce skutečnosti dosud vědomím dostatečně neuchopená a nezpracovaná (Jung, 1997). Fromm (1999) doplňuje, že symbol zastupuje něco jiného – vnitřní prožitek, nebo myšlenku. To, co symbolizuje, se nachází uvnitř nás. Dále rozlišuje univerzální symboly, společné všem na základě zkušenosti, a symboly náhodné z osobní zkušenosti člověka (Fromm, 1999). Dle Kastové (2000), se mohou prostřednictvím symbolu objevit naše aktuální obtíže, ale i specifické životní možnosti. V symbolu se odehrává intrapsychický svět jedince (Jacobi, 1993).

Symbol je tedy ve své nejširší podstatě reprezentací jiné skutečnosti a může měnit významy v závislosti na tom, kým je nahlížen. Na základě aspektů, které člověk objektu vědomě či nevědomě prisuzuje, jím může být emočně ovlivňován. Zároveň jsou v podobě symbolu kódovány nevědomé obsahy, jak dále rozvádí následující kapitola.

3 Arteterapie

V této kapitole je představen obor arteterapie tak, jak je vyučován v AA na JČU, kde tato práce vznikla. Jedná se o projektivně-intervenční arteterapii. V jejím kontextu práce na symbol stromu nahlíží a zároveň tímto způsobem i nakládá se získanými daty v rámci výzkumné části. Prostor je věnován i výtvarné ontogenezi, jelikož projevy dětského výtvarného projevu mohou být z hlediska interpretace symboliky velmi nosné.

3.1 Projektivně-intervenční arteterapie

Projektivně-intervenční arteterapie (neboli dříve tzv. „Rožnovská“ (Šicková-Fabrice, 2002; Lhotová, 2010)) se řadí mezi expresivní terapie. Pracuje s klientovým vyjádřením sebe sama prostřednictvím výtvarných technik – přináší s sebou tedy krom abreakčního⁵ také diagnostický aspekt (Lhotová, 2010).

Metoda je již dle názvu projektivní, nejvíce se blíží dynamické terapii s kauzálním přístupem, integruje ale i poznatky z behaviorálních a humanistických směrů (Šicková-Fabrice, 2002; Perout & Lhotová, 2018). Jejím principem je navození osobnostní změny skrze zvládání výzev ve výtvarném vyjádření (Perout & Lhotová, 2018).

Pracuje s myšlenkou, že každý vytvořený obraz – tzv. **artefakt**, odráží vnitřní obraz svého autora. Zachycuje momentální náladu, psychické procesy, osobnostní charakteristiky a témata. Artefakt se stává cvičným prostorem a vstupuje do procesu terapie. Umožňuje odhalit obsahy skryté obrannými mechanismy a odehrát skryté fantazie a tužby. To má efekt obzvláště, pokud dojde ke zvědomení vlivem interpretační práce (Slavík, 2001; Perout & Lhotová, 2018).

Klientovi je prezentováno výtvarné téma a technika spolu s metodickou instrukcí. Projektivně-intervenční arteterapie pracuje zejména s tematickými akvarely, akčními (vymývanými) akvarely a kolážemi. Využít lze i asociační čmáranice a kombinované techniky – tuš a tempera. (Šicková-Fabrice, 2002; Perout & Lhotová, 2018).

Mezi tématy nabízenými v AA na JČU jsou ve značné míře zastoupeny pohádky a mýty, které jsou v psychoanalytickém slova smyslu cennými nositeli informací o průběhu vývoje – dospívání jedince, jeho náhledu a vztahování se ke světu či jeho

⁵ **Abreakce** je odreagování – emocionální zážitek (často navozený psychotherapeuticky). Jeho podstatou je znovuprožití negativních emočních zážitků s odpovídajícím citovým doprovodem, který byl původně potlačen, jelikož nemohl být prožit. Dochází k uvolnění úzkosti a emočního napětí (Hartl & Hartlová, 2009).

sebepojetí. Pohádky zadávané jako témata jsou např. Karkulka, Perníková chaloupka, Šípková Růženka, Mořská panna, atd. Mezi mýty jsou ztvárňovány např. Adam a Eva, Betlém či Medúza. Dále se využívají náměty mající potenciál adresovat mezilidské vztahy, jako je Matčin/otcův svět, Já, partner a jeden z rodičů, Matka a dítě atp. (Zeman, 2017).

Intervence je vstup arteterapeuta do procesu metodickou instrukcí. Cílem je pomoci klientovu představu formulovat a kultivovat. Metodické připomínky se spíše než obsahu týkají proporčnosti figur, poměru mezi kresbou a malbou, ovlivnění tvrdosti kontur a barevnosti, rozvolňování stereotypních prvků, atd. Snaha směřuje k vytvoření barevně a kompozičně vyváženého artefaktu s prolnutím abstraktních a konkrétních prvků. Intervence jsou prostředkem dosažení korekce chybných vzorců a dysfunkčních stereotypů v životě klienta. V závislosti na výtvarném posunu se předpokládá změna na úrovni chování, prožívání a přizpůsobení zvládání situací, ale zejména změna osobnostní – osvobození se od patologií, náhled a vlastní korekce postojů (Zeman, 2017; Perout & Lhotová, 2018).

Projekce je obranným mechanismem, kdy klient promítá obsahy svých duševních procesů (pocitů, úmyslů), obzvláště nepříjemných navenek (nežádoucí přání), do jiných osob/sociálních dějů. Zde se jedná o projekci skrze vnímání výtvarného díla důsledkem nevědomých a potlačených tendencí, především v málo jednoznačných situacích. Odhalení a pojmenování těchto obsahů pak též může vést ke klientově abreakci (Perout & Lhotová, 2018).

Projekčně-intervenční směr klade důraz na psychoanalytická témata, jako je rozpracování obranných mechanismů, užívání symboliky obrazů, uznávání pudových impulsů, dětských traumat, přenosu⁶, protipřenosu⁷, metaforických popisů (Perout & Lhotová, 2018).

3.2 Postup a metody arteterapeutické analýzy

Prvotní krok analýzy spočívá v tom, že nejprve na sebe terapeut nechá působit výtvarné dílo jako celek, snaží se zachytit převládající náladu a emoce, jež v něm vyvolává, např. na základě převažujících motivů či barevnosti. Poté je pozornost

⁶ **Přenos** - ve vztahu mezi terapeutem a klientem přenáší k. na t. své minulé zkušenosti, neuvědomovaná očekávání, vztahy a city. Přenos je považován za základ úspěšné léčby (Hartl & Hartlová, 2009). Vztah terapeuta ke klientovi, kdy terapeut přenáší svá neuvědomovaná očekávání na klienta.

⁷ **Protipřenos** - vztah terapeuta ke klientovi, kdy terapeut přenáší svá neuvědomovaná očekávání na klienta (Hartl & Hartlová, 2009).

soustředěna na opakující se obsahy, symboly, znaky či formy, nebo naopak na obrazy atypické pro výtvarný styl klienta. Tyto obrazy se pak v souladu s kontraktem⁸ klienta stávají základem pro další práci (Perout & Lhotová, 2018).

Nejčastěji využívanou metodou je **metoda volných asociací**, kdy skupina, klient i terapeut produkují asociace na vybraný objekt či soubor prvků vyskytující se v artefaktech (na základě jeho výjimečnosti, velikosti, barvy, bizarnosti nebo neurčitosti). Očekává se, že některé z asociací mohou přispět k uvědomění a náhledu autora na problém, tj. pochopení významu zobrazené symboliky a její paralely s aktuálním životním děním (Zeman, 2017; Perout & Lhotová, 2018).

Analýza výtvarné tvorby využívá poznatky z různých přístupů, např. vývojové psychologie (vývoj myšlení a výtvarného projevu, apod.). Cílí na pochopení obsahu, formy i procesu tvorby. Způsob, jakým autor myšlenku výtvarně zpracovává, lze chápat jako podobenství jeho fungování ve světě. Lze usuzovat i na míru distance mezi realitou vnější a intrapsychickou (Slavík, 2001; Perout & Lhotová, 2018).

3.2.1 Interpretace

Dle definice Psychologického slovníku (Hartl & Hartlová, 2009) je interpretace důležitým procesem vytváření závěrů ze získaných údajů; je také výkladem nevědomých tendencí. Dle Perouta a Lhotové (2018) je úzce spojená s analýzou výtvarného díla a je zaměřena na symbolickou vrstvu artefaktu. Tam se často ukrývají pudové tlaky, jejichž přímý projev je blokován autocenzurou⁹.

Interpretační práce je zaměřena na to učinit z nevědomého vědomé, připustit potlačené. Vede k náhledu a abreakci. Obsah interpretace zahrnuje i subjektivní pohled klienta (Slavík, 2001; Perout & Lhotová, 2018). V případě skupinové terapie je pak přínosný názor ostatních. Také je potřeba vzít v potaz klientovu specifickou zakázku a výtvarnou produkci jako celek. Interpretace jednoho artefaktu je možná, ale je nosnější, pokud je k dispozici artefaktů více – naskytne se tak možnost nahlédnout klientův posun a celkový vývoj (Zeman, 2017). Jako v každé terapii, i zde hraje důležitou roli osoba a osobnost terapeuta. Skrze artefakt může nahlédnout vlastní obsahy a prožitky, každou

⁸ **Kontrakt** je dohoda mezi klientem a terapeutem, zásady usnadňující komunikaci a orientaci na věci pro léčbu podstatné (Hartl & Hartlová, 2009). V tomto případě se jedná také o zakázku – problém, který se klient rozhodl momentálně prostřednictvím arteterapeutické práce řešit.

⁹ **Autocenzura** je v psychoanalytické terminologii překážka stojící mezi vědomím a nevědomím (Hartl & Hartlová, 2009).

analýzou sám učí a rozšiřuje si náhled, a proto nemůže být chápán jako vševědoucí vykladač. (Slavík, 2001).

Význam, kterého se chce arteterapeut dopátrat, není jediný správný. Tvorba sama ukazuje více možných správných variant řešení problémů. Typickým fenoménem při interpretacích je tedy víceznačnost. Každá teze je pravdivá do té míry, nakolik pomůže redukovat obtíže klienta. Interpretování expresivního artefaktu se vždy pohybuje mezi snahou o objektivizaci a respektem k subjektivitě (Perout & Lhotová, 2018).

V rámci interpretace je přínosné zohlednit zvolené téma, a jakou část příběhu se autor rozhodl ztvárnit. Obecně je pozornost věnována převládající barevnosti (ale i chybějícím barvám); způsobu a přiměřenosti zobrazení postav či dalších prvků v obraze. Sledují se též chybné úkony, tedy nezamýšlené projevy pramenící z nevědomí. Mohou mít podobu neadekvátních, záměru neodpovídajících, či chybějících postav a objektů. V neposlední řadě se pak jedná o různé nezamýšlené linie či skvrny, které možnosti interpretace rozšiřují (Zeman, 2017).

Aby bylo výtvarné vyjádření terapeuticky účinné, je zapotřebí verbalizace – pojmenování, slovní vyjádření a hledání obsahu. Interpretace by měla být správně načasována a být vyslovena v podobě hypotézy, které klient porozumí a dobere se možného významu v životě. Špatně načasovaná, jen naznačená či příliš jednoznačná interpretace může zvýšit obrany, úzkost, pocity viny nebo perzekuční pocity. Někdy je vhodné se zdržet se interpretace v případě pochyb o jejím možném dopadu (Perout & Lhotová, 2018).

3.3 Výtvarná ontogeneze

Základním rámcem pro arteterapeutickou činnost je znalost výtvarného vývoje kresby a malby od dětství do dospělého věku. Pro účely této práce byla zvolena typologie výtvarného pojetí ontogeneze dle Löwenfelda, která názorně popisuje výtvarné znakovství jednotlivých etap (Perout & Lhotová, 2018).

3.3.1 Období čaranic (2-4 roky)

V tomto období se vytváří základy představ o sobě samém a okolním světě. První výtvarné pokusy zahrnují **chaotické, bezobsažné čarání**. S rozvíjející se vizuální kontrolou nastupuje **zvládnutá čaranice**, kdy si dítě uvědomuje souvislost pohybu a znaku. Objevují se horizontály, vertikály i kruhy. Kolem tří let dítě začíná rozpoznávat podobnost mezi nakresleným tvarem a okolím. Na konci období přichází první znázornění

člověka – hlavonožec (hlava s končetinami bez trupu). Nastupuje období **pojmenované čáranice**. Dítě kreslí s určitým záměrem měnícím se během procesu (Perout & Lhotová, 2018).

3.3.2 Preschematické období (4-6 let)

Emoční složka je v tomto období dominující. Ještě neplatí objektivní kategorie času, prostoru, logiky. Hranice mezi vnitřním světem dítěte a okolí je neostrá. Způsob myšlení je symbolický s prvky **antropomorfismu**, až kolem šestého roku jsou jasně rozlišitelné zachycované objekty. Ty jsou často umísťovány po obvodu papíru, samo sebe dítě umísťuje doprostřed. Větší a výraznější je to, co je emočně a prožitkově výrazné. Používání barev je ovlivněno spíše oblibou, než vztahem k reálným objektům (Perout & Lhotová, 2018).

3.3.3 Schématické období (6-8 let)

Dítě přidává detaily, má tendenci kategorizovat a třídit, získává schopnost zobecňovat. Rozvíjí se ustálené výtvarné celky, které jsou takřka neustále opakovány. Děti začínají kooperovat s vrstevníky. Při zobrazování je využíván frontální **pohled en face** (pro stálé objekty) i **boční pohled** (pro pohybující se objekty). Kompozice se odehrává na **základní lince** země, objekty jsou řazeny za sebou. V pozdějším stupni se objevuje **zobrazování v pásech** nad sebou, spodní pás je bližší a horní vzdálenější. Objevuje se sklápění do půdorysu, transparentnost a sekvenční zobrazování průběhu děje. Barva je používána plošně a objektům odpovídá (Löwenfeld, 1987; Perout & Lhotová, 2018).

3.3.4 Kresebný realismus (8-12 let)

Tvorba se přibližuje realitě. Patrná je identifikace s vrstevníky svého pohlaví, tzv. gang age. Objevují se pokusy o iluzi třetího rozměru. Měl by mizet dětský kubismus – používání geometrických prvků pro lidskou figuru. Přetrvává toporný loutkový pohyb postav. Objevuje se používání plánů nahrazujících základní linku a zjištění, že objekty se mohou překrývat. Chybí porozumění světlu a stínu, ale barvy už se v objektech liší (Löwenfeld, 1987; Perout & Lhotová, 2018).

3.3.5 Pseudo-naturalistické období (12-15 let) a období rozhodování (15-18 let)

Během puberty narůstá kritičnost k okolí, ale především k sobě samému (i své tvorbě). V **pseudo-naturalistickém období** tak nastupuje výtvarná krize, v očích tvůrce obraz neobstojí v porovnání s realitou. Pokud se jedinec dále výtvarnou činností nezabývá, schopnosti již se většinou nerozvíjejí. Při interpretaci je zvýšená tolerance věnována

projevům stylizace, nepřirozenosti, nevyzrálosti, nejistoty a hledání vlastní identity (Altman, 2002). Dle Perouta a Lhotové (2018) je typickým zájem o sexuální charakteristiky, světlo a stín (řasení oděvu), změnu barev vlivem atmosférických podmínek. Důraz je kladen na výraz tváře, oblíbené je karikaturní znázorňování a objevuje se neúplné zobrazování figur (Perout & Lhotová, 2018).

Období rozhodování pak nese oživení zájmu o výtvarno, objevuje se výtvarná zkratka, abstrakce a stylizovaný symbol. Dílo adolescenta je ovlivněno výtvarnou poučeností a schopností vnímat stylovou různost (Perout & Lhotová, 2018).

Na předchozích řádcích byly shrnuty poznatky potřebné k odpovídajícímu nahlédnutí na hlavní objekt zájmu této bakalářské práce, a to symbol stromu. Nadcházející kapitoly strom definují a popisují ho v kontextech oborů souvisejících se zaměřením práce.

4 Strom

Úvod této kapitoly v krátkosti popisuje strom jako organismus z pohledu přírodních věd, aby bylo možné pochopit jeho význam ve městech a krajině, kde na člověka denně působí, a důkladněji postihnout souvztažnosti s jeho symbolikou.

4.1 Význam stromů a jejich působení na člověka

Strom (*arbor*) je jedním z nejmohutnějších biotických prvků naší krajiny. Má zdřevnatělý stonek, který vytváří kmen a přechází do rozvětvené koruny (Pejchal, 2008). Procesem zvaným fotosyntéza¹⁰ napomáhají zlepšení kvality vzduchu, zadržují v krajině vodu, přispívají k vzniku půdy, zabráňují erozi a poskytují útočiště mnoha rostlinným a živočišným druhům (Hrušková, 2005).

V zelení stromů nachází člověk klid a uspokojení. Na smysly působí hra světla a stínu, který navíc poskytuje úkryt před sluncem a nepřízní počasí. Stromy nabízejí efekt střídání barev a proměnlivost scénérií, šum listů, vůni květů a zpěv ptáků v korunách. To působí relaxačně na nervovou soustavu a napomáhá regeneraci duševních a fyzických sil (Řeháková, 2017; Hurych, Stejskalová, Ezechel, Svoboda, & Michalková, 2011).

Stromy mají svůj unikátní systém citění, i komunikace. Dokonce vykazují i rysy, které je možné přirovnat k přátelství, či povaze. Pociťují bolest, když jsou napadeni a ohlodáváni škůdci. Stejně jako v poraněném lidském těle dochází k transmissi elektrických signálů. Napadení jedinci dokáží vylučovat látky, které jiné stromy v okolí varují, že se blíží nebezpečí v podobě hmyzu či býložravce. Tyto stromy pak mohou do svých listů vypustit jedovaté látky, které škůdce odradí, nebo naopak přilákají predátory napadající právě onoho škůdce. Zprávy o hmyzu, suchu a dalších nebezpečích mohou posílat i přes kořenovou síť díky symbiotickým houbám, které fungují jako optická vlákna. Každý les má ale i svoje „podivíny a samotáře“ (Wohlleben, 2016, s. 16), kteří o styk se sousedy nestojí a nezapojí se. Někteří jedinci naopak mají spřáteleného souseda. S tím propletou kořeny, netvoří směrem k němu silné větve (na rozdíl od větví směrem k jiným stromům) a někdy spolu dokonce i umírají. Stromy prostřednictvím kořenů dokáží skomírajícího jedince udržet naživu tak, že mu pošlou své vlastní zásobní látky – cukrový

¹⁰ Za využití energie slunečního záření vzniká energie chemických vazeb. Z oxidu uhličitého a vody vzniká za uvolňování kyslíku glukóza, která má v podobě složitějších struktur pro strom zásobní a růstovou funkci (Štamberková, 2018).

roztok (Wohlleben, 2016). Možná i díky této podobnosti k lidským vlastnostem je strom tak významným symbolem-

Strom má pozitivní vliv na lidské zdraví i psychiku, a je klíčovým prvkem při utváření krajiny, i urbanizovaného prostoru. A jak na stromy nahlíželi naši předkové, kteří neměli ke zkoumání stromů k dispozici moderní technologie?

4.2 Symbolika stromu v mytologii a náboženství

Za účelem hlubšího porozumění symbolice stromu je třeba se podívat, jak se vyvíjela společně s lidským chápáním světa, a to skrze mýty a náboženská přesvědčení. Symbolika stromu skutečně oplývá bohatstvím a zmínek o stromu v jeho nejrozličnějších podobách je v rámci mytologie nepřehledné množství. V této práci jsou uvedeny vybraná pojetí napříč historií a kulturami.

Symbol stromu je jedním z nejzákladnějších přírodních symbolů v lidské historii. V mnoha zemích byly jistě stromy vnímány jako posvátné. V perspektivě lidí z různých konců světa byl metafyzický koncept stromu založen na podobných smyslových zkušenostech a vjemych (Haberman, 2013). Strom má jakožto symbol transcendentální přesah. Je dle Baleky (1997) významným symbolem kosmického života, jeho podstaty a vývojových proměn. Symbolizuje lidský rod i jedince a jejich bytí v rámci kosmického dění. Díky své regenerační schopnosti poukazuje na nesmrtelnost – nekonečnost života. To je zvýrazněno též druhovou zvláštností stromu (druhy viz kapitola 4.2.9.) (Baleka, 1997).

Strom listnatý byl kvůli své pravidelné obnově olistění vnímán jako symbol síly a znovuzrození, který se vyhýbá smrti. Je to symbol života, obnovy, regenerace, reprodukce a vzkříšení. Jehličnaté stálezelené stromy zase symbolizují nesmrtelnost, věčný život a nehynoucího ducha (Studený, 1992; Becker, 2002). Tento význam nese i strom jako takový (bez ohledu na druh listu) pro svoji schopnost (zdánlivého) odumření a znovuožití (Heinz-Mohr, 1999). V řadě kultur symbolizoval strom svět či vesmír, mládí, i moudrost (Royt & Šedinová, 1998). Nese tedy v důsledku význam samotného života a jeho proměnlivosti, ukotven však ve své stálosti.

Strom může znamenat vzestup, mít úlohu strážce, představovat posvátné místo. Po celém světě lze sledovat kult – uctívání stromu jako symbolu a nositele života, životní síly a vegetace. Často byl ztotožňován s božskou podstatou a považován za místo pobytu nejrozličnějších bytostí, posvátných mocností, božstev, které údajně stromy i obývaly. Tvoří spojení mezi nebem a zemí (Biedermann, 1992; Becker, 2002).

V posvátných hájích byla uctívána pohanská božstva a pod posvátnými a památnými stromy byli nastolováni vladaři (Royt & Šedinová, 1998). Na stromy se věšely obrázky svatých, pokládaly se obětiny ke kořenům (Altman, 2002). Nelze opomenout vánoční stromek, který si zdobíme, a který je stálezeleným symbolem znovuzrození uprostřed zimy (Biedermann, 1992). Vánoční stromek byl dříve věšen vzhůru nohama, aby obelstil mrtvé duše, které se na stromek pověsí, a nají se dobrot (Hagenender, 2003). Dle křesťanských tradic symbolizuje vánoční strom prvotní hřích Adama a Evy, strom poznání dobrého a zlého, ze kterého jedli.

Velice důležitou roli nejen v Edenu hraje i strom života. Ten je symbolem putujícím napříč kulturami a vztahují se k němu obecné významy stromu v kontextu specifických dobových rysů (Baleka, 1997). Může odkazovat na věčný život – nesmrtelnost, je možné ho chápat jako trvalé vítězství člověka nad smrtí (Heinz-Mohr, 1999) a věčného duchovního bytí (Baleka, 1997). V základním slova smyslu však je funkcí stromu pro život poskytování potravy, léčivých plodů a suroviny dřeva (Hagenender, 2003). Symbolika stromu života je dále rozvedena v kapitolách 4.2.7 a 4.2.8.

V textu níže jsou předloženy vybrané způsoby nahlížení na strom a jeho symbolický význam pohledem významných kultur a náboženství. Kapitoly jsou řazeny chronologicky od počátků uctívání stromu.

4.2.1 Počátky uctívání stromu

Jak uvádí Hagenender (2006), přirozený počátek uctívání určitého kultu je princip rovnováhy mezi dáváním a přijímáním. Proto začal pravěký člověk uctívat přírodní síly. Nabízel jim dary a modlil se k nim, jelikož byl jejich součástí a profitoval z nich. Dalším vývojem došlo ke vzniku prvních mytologií, které často zahrnovaly okolí, tedy přírodu, a později se z nich vyvinula náboženství a kulturní zvyky. Prvotními národy byl strom uctíván jako posvátný předmět obývaný bohem (Hall, 1991).

Například křováci věří, že v kořenech baobabu je jeskyně, kde přebývají duše. Na Blízkém východě se strom pojil s kultem bohyně země, jehož uctívání mělo přinést bohatou úrodu. Svým každoročním cyklem umírání a zrození se stal ženským symbolem úrodnosti země (Becker, 2002).

Motiv posvátného stromu je možné nalézt již v Sumeru, Asýrii, Babylonii, dále v mytologii Germánů, Keltů a antického Řecka a Říma (Parpola, 1993). Spolu s tím, jak se vyvíjel člověk a jeho duchovno, vyvíjela a strukturovala se i symbolika stromu.

4.2.2 Severská mytologie

Jedním z nejstarších kmenů, které obývaly Evropu (1000 – 500 př. n. l.), byli Germáni. V severské mytologii je možné narazit na **strom světa** (*Arbor mundi*), což byl obrovský dub, jehož koruna sahala až do nebe a bránila v pohybu nebeským tělesům. V jeho kmeni putovaly lidské duše, byl ztotožněn s mostem do podsvětí. Představuje osu světa, mytologický střed světa. Někteří historici v tomto stromě spatřují Strom poznání dobrého a zlého (viz dále kapitola 4.2.7) (Vlčková, 1999). Obdobou téhož je nejznámější strom severské mytologie – **Yggdrasil**, jasan (Vlčková, 1999), nebo tis (Hagenender, 2006).

Jeho koruna opět sahala až do nebe, kmen patřil světu a kořeny spojovaly strom s podsvětím. Větve Yggdrasilu obklopují oblohu, jejich listy jsou mraky a plody hvězdy. Žijí zde čtyři jeleni symbolizující světové strany. Ve špičce seděl vševědoucí orel, symbol ovzduší. Po kmeni běhala nahoru a dolů potměšilá veverka snažící se rozpoutat hádku mezi orlem a hadem, jenž žije u kořenů (Vlčková, 1999; Lehner & Lehner, 2003). Yggdrasil nabízí zajímavou alegorii zpodobňující jednak kosmos a planetu Zemi, ale připomíná mimo jiné i fungování lidské osobnosti ve smyslu jejích složek definovaných Freudem – superego, ego a id, konceptu nevědomí a pudů.

4.2.3 Keltští druidové a posvátný dub

Keltové, jež obývali Evropu zároveň s Germány (od 6. - 5. st. př. n. l.), byli vždy úzce spojováni s kultem stromu (Štěrba, 2015). Pro Kelty byl stromem života dub a jasan. Dub byl spojován s bohy bouře, oblohy, úrody a léčitelství (žaludy jsou jedlé); jasanu byla přisuzována moc nad vodami, moc slunce (Lehner & Lehner, 2003; Hagenender, 2006).

Druidové obzvláště měli silnou víru v magickou moc a sílu stromů. Náboženské a filosofické spojení keltských znalostí o stromech je reprezentováno v tzv. stromokruhu, který kromě dělení času obsahuje i praktické lidové vědomosti. Keltové určili 13 měsíců po 28 dnech a ke každému měsíci byl přiřazen jeden stromový druh se svými jedinečnými vlastnostmi reprezentující jedno písmeno abecedy (Preuschoffová, 1996).

4.2.4 Čína a Japonsko

Podobně, jako u Keltů, se v Číně náboženské představy slučují se znalostmi přírody. Tradice Číny a Japonska nahlíží na stromy jako na spojnicu nebe a země, symbol věčnosti a moudrosti spojený s plynutím času, střídáním života a smrti. Taoisté stromy

uctívali a obdivovali, byl pro ně symbolem dlouhověkosti a životní energie (Hrušková, 2005).

Obdiv ke kráse stromů je dodnes součástí japonské kultury. Stromy uctívali a prosili je o pomoc. Z tohoto se rozvinula tradice šintoismu (6. st. př. n. l.), která věřila v magickou moc stromů. Strom měl roli ochránce před blesky, některým pak dokonce lidé sdělovali své noční můry, aby prolomili jejich zlou moc. Strom v japonském výtvarném umění má navozovat náladu či roční období. Sakura je spojována s jarem, červenolistý javor s podzimem. Sakura je také reprezentantem krásy a pomíjivosti (kvete pouze týden v roce) a je jedním z tradičních japonských symbolů. Od středověku byla pěstována u hrobů (Hrušková, 2005). S vykvétáním sakur se také pojí tradiční japonský svátek Hanami, kdy se lidé sejdou, aby obdivovali jejich krásu.

4.2.5 Antické pojetí stromu

V antice symbolizoval strom úrodnost a byl pramenem života (Studený, 1992). Stromy či háje stromů byly vysazovány u svatyní (Baleka, 1997). Pod stromy se též antičtí hrdinové utkávali se svými protivníky, např. Gilgameš či Sigurd s drakem bojoval pod lípou (Heinz-Mohr, 1999), snad jako symbolika života a smrti.

Jednotlivé druhy stromů byly připisovány jako atributy božstvům. Kupříkladu Apollónův byl vavřík (očista tělesná i duchovní); Athénu/Minervu symbolizovala oliva (vitalita a odolnost) (Hall, 1991; Royt & Šedinová, 1998). Ve Starém Řecku zase sídlil v dubu nejvyšší z bohů – Zeus (Hagenender, 2003).

Jedny z prvních obřadů plodnosti vychází z mýtu o zrození Adónise z myrhovníku, v nějž byla proměněna jeho matka Myrrha poté, co syna zplodila se svým vlastním otcem (Neškudla, 2003). Proměna osoby ve strom či naopak je v mytologii opakujícím se prvkem, stromy byly často antropomorfizovány (stromové víly) (Altman, 2002).

4.2.6 Hinduismus a buddhismus

V hinduismu (vznik cca 1800 př. n. l.) jsou oslavovány stromy zasvěcené bohům, jakožto symboly plodné síly přírody. Nejvyššímu z bohů Krišnovi náleží fíkovník banyán, je také symbolem Višnu, slunečního boha (Hagenender, 2003; Hrušková, 2005). Díky své schopnosti reprodukovat se semeny a vzdušnými kořeny je symbolem regenerace nesmrtelnosti (Davidko, 2018). Pod tímto stromem údajně došel kolem 6. st. př. n. l. Siddhártha Gautama osvícení a stal se Buddhou, v důsledku toho se stal banyán i symbolem nekonečného vhledu (Haberman, 2013).

V hinduismu mimo jiné nalezneme fenomén stromu obráceného vzhůru nohama – kořeny rostou vzhůru a větve dolů. Je to Asvatha, strom života a celého světa (Hrušková, 2005). Má kořeny v nebi, odkud sahá k zemi, a tvoří tak zdůraznění spojnice mezi nebem a zemí (Becker, 2002). Tento strom se objevuje i v Indii a Austrálii (Baleka, 1997).

Buddhismus hlásá především nenásilí, soucit a ohleduplnost. Buddhističtí misionáři byli zpodobňováni nesoucí malý strom, jenž by mohl být zasazen v dalších zemích (Hageneder, 2003; Hrušková, 2005).

4.2.7 Křesťanství, strom života a strom poznání dobrého a zlého

Motiv stromu se nejvíce objevuje v ikonografii křesťanství (Hageneder, 2003). Strom je i zde symbolem tří světů navazujících na jeho tři části – podzemní kořeny (peklo), kmen (pozemské bytí) a koruna (nebe) (Baleka, 1997). V První Knize Mojžíšově se praví, že Bůh nechal ze země vyrůst stromy lákavé na pohled a dobré k jídlu, včetně **stromu života** uprostřed zahrady a **stromu poznání dobra i zla** (Flek, 2009).

Hejčl (1917) uvádí, že ovoce stromu života doplňuje tělesné síly a poskytuje stav blažené nesmrtelnosti. Je to stálezelený druh (často zerav) mající symbolizovat věčný život – nesmrtelnost duše (Becker, 2002). Strom života byl ve středověku ústředním motivem v klášterních zahradách zvaných Rajské dvory. Ovocný měl symbolizovat plodnost, jehličnatý a stálezelený, často jalovec, zase nesmrtelnost (Hall, 1991)

Strom poznání dobrého a zlého se tak jmenuje, protože d'ábel – had sliboval člověku za požití jeho ovoce vyšší inteligenci, vševědoucnost, vyrovnání se Bohu. Lidé díky němu poznají rozdíl mezi dobrem a zlem, štěstím, jež přináší poslušnost, a neštěstím, které doprovází hřích (Hejčl, 1917). Téma dále rozvádí kapitola 5.

Dle Baleky (1997) je v důsledku symbolem lidského údělu a pozemského života. Podle něj představuje cyklus početí, zrození, práce a smrti. Botanický rod stromu poznání není sice specifikován, ale v rámci spekulací by to mohla být např. jablonoň, palma, olivovník (Royt & Šedinová, 1998), třešeň nebo fíkovník (Heinz-Mohr, 1999).

Křesťanský kříž úzce souvisí se symbolikou stromu, symbolizuje sjednocení protikladů (svisle duchovní sféra, vodorovně hmotný svět jevů) (Altman, 2002). Ve stromu poznání je možné spatřit i samotného Krista či jeho kříž, který byl údajně ze dřeva tohoto stromu vytesán (Royt & Šedinová, 1998; Heinz-Mohr, 1999). Jiné legendy zase praví, že tento kříž byl vsazen na Golgotě do pahýlu rajského stromu života a tím se Kristus stal novým stromem života (Heinz-Mohr, 1999).

Existují diskuze o tom, zda se u stromu poznání dobrého a zlého a stromu života nejedná o tentýž jeden strom. Tato práce se stotožňuje s názorem Mettingera (2007), jenž ve své analýze dospěl k závěru, že se jedná o dva rozdílné stromy. Strom poznání dobrého i zlého měl podle něj sloužit jako modelový případ, strom života pak jako potenciální odměna.

V křesťanské symbolice byly oblíbenými náměty též **strom hříchu** (*arbor mala*) a **ctnosti** (*arbor bona*) (Royt & Šedinová, 1998). Existuje též symbol alchymistické proměny „*arbor philosophica*“, proces začíná u paty kmene, u koruny se dovršuje (Altman, 2002).

4.2.8 Strom života v jiných světových mýtech a náboženstvích

Symbolika stromu života zasáhla kromě křesťanství i jiné mytologie. Např. v islámské knize Koránu je příběh podobný tomu biblickému. Na rozdíl od biblické verze je však Adam ihned po spáchání činu Alláhem omilostněn a řízen správnou cestou (Hrbek, 2007) a oproti Bibli nezažívá strasti pozemské existence jako trest (Flek, 2009). Rozdíl mezi Biblí a Koránem je ten, že z hlediska Koránu se nejedná o prvotní hřích, ale o důsledek vyplývající z lidské přirozenosti (Kramář, 2007/2008).

Židovský boží strom je v židovské mystice – kabale symbolem veškerého stvoření, vývoje (Altman, 2002), moudrosti (Royt & Šedinová, 1998). V židovství je reprezentace hořícího stromu života, čímž je transformován na strom světla. Stal se Mojžíšovi předobrazem symbolu sedmiramenného svícnu (Baleka, 1997).

4.2.9 Vývoj slovanské symboliky stromu

Lesy a háje byly předmětem zbožné úcty, posvátnými místy schůzek a rituálů (Zíbrt, 1995). Naši předkové měli též ve zvyku při významných událostech nebo s narozením potomka sázet stromy, aby z nich mohl nový člověk čerpat síly a růst spolu s nimi (Hrušková, 2003).

Slovanští pohané měli kult lesů ve velké oblibě, dle Zíbrta (1995) zvláště uctívali stromy lípy. Dle autora lipám přisuzovali léčivé a magické účinky a přinášeli jim oběti za vyslyšení prosb. Lípa byla považována za ochránkyni proti zlu a démonům. Sázela se na rozcestích, u svatyní a také v blízkosti sídel, jelikož se věřilo, že do ní neudeří blesk (Baleka, 1997). Lípa se stala oficiálním symbolem Slovanů, je i českým národním stromem. Symbolizuje ochranu, pomoc i lásku a věřilo se, že dokáže zbavit člověka chmurných myšlenek; nese ženský princip, dub pak mužský (Český rozhlas, 2014).

Dřevo dubu je tvrdé a pevné, vytrvává ponořené ve vodě (Baleka, 1997), sloužil proto k výrobě mlýnských kol a mostů.

Na závěr kapitoly jsou uvedeny některé české druhy stromů, ke kterým se pojí antropomorfní vlastnosti: jabloň – plodnost, symbol domova; smuteční vrba – skleslost, smutek, ochablost. Vztahuje se k nim i celá řada přirovnání, jako je „pevný jako dub“, „zdravý jako buk“, „mít prohnílé kořeny“ (Altman, 2002), „mít tuhý kořínek“. Vrba je také dle slovníků symbolů (Baleka, 1997; Royt & Šedinová, 1998) symbolem síly země, o velikonocích se z ní pletou pomlázky, aby dodávaly ženám vitalitu. Symbolem života a jara je bříza, která jako májka na návsích chránila před zlem. Je zároveň symbolem panenství, ale i rozmnožování. Topol, jehož listí je z jedné strany bílé a z druhé zelené, symbolizuje den a noc

4.3 Symbol stromu v arteterapii

Strom má z důvodu rozsáhlé mytologie a lidových tradic pro využití v rámci psychologie, potažmo arteterapie velkou symbolickou hodnotu. Vlastnosti stromů evokují řadu asociací a mají pro člověka niterný význam – strom roste, vyvíjí se, plodí, stárne a umírá, stejně jako člověk. Symbolizuje mateřský aspekt – poskytuje stín, ochranu (přístřeší), výživu (ovoce), oheň, teplo, domov (dřevo). Roste směrem odspodu vzhůru, což vyvolává symbol vývoje a prosazování se ve vnějším světě, a tvoří neoddělitelnou součást krajiny a životního prostředí (Altman, 2002).

Strom je obecně považován za symbol osobnosti. Umožňuje pohled na části její struktury ve své dynamice (introverze, extraverze, stabilita, úzkostnost), na způsoby prožívání (zábrany, tenze, vnitřní konflikty) a vztahování se k okolí. Je sondou i do hlubších vrstev osobnosti, dává nahlédnout potlačené nevědomé stránky (traumata, kompenzace, pocity méněcennosti). Dle Junga je strom symbolem archetypu Já, obraz vnitřní celistvosti, který zrcadlí dokonalost Boha. Je to i zobrazení Já v procesu růstu (Altman, 2002). Vegetační cyklus stromu od zrození přes růst po zánik se podobá lidskému životu. Stromy byly díky tomu často antropomorfizovány (Royt & Šedinová, 1998), strom může mít i roli falického symbolu (Zeman, 2017).

Při interpretaci je pozornost věnována jeho hlavním třem částem, a to koruně, kmeni a kořenům. Kořeny drží strom v zemi, mohou jako takové odkazovat na zázemí (rodinné, finanční, ...), nebo také tradici a minulost. Sleduje se, jak jsou patrné kořenové náběhy, které reálně stromu a přeneseně osobnosti dávají stabilitu a (pocit) zázemí,

zakořenění. Zároveň symbolizují nevědomou pudovou složku osobnosti, spojují nás se zemí. Mohou též odkazovat na soukromé a intimní aspekty jedince. Základna kořenů může taktéž odkazovat na aktuální poměr nevědomých a vědomých psychických obsahů. Například v tvorbě schizofreniků je možné pozorovat viditelné a rozvětvené kořeny (Altman, 2002; Zeman, 2017).

Kmen jako takový lze nahlížet jako přehled životních událostí autora. Od báze k počátku nasazení koruny postupuje skrze dětství, dospívání a dospělost ke stáří. Např. pokud je autorovi 30 let, polovina kmene odkazuje na věk 15 let. V případě defektů – dutin, pahýlů větví atp. se lze orientačně „dopočítat“, v kolika letech věku ke zranění došlo. Náklon kmene, či zvýraznění jedné strany stromu doprava poukazuje spíše na extraverta či budoucnost, doleva na introverta a minulost (Zeman, 2017). Kmen je nejstabilnější částí stromu a může vypovídat o odolnosti, stabilitě a síle ega a pocitu životní síly (Altman, 2002).

Koruna může symbolizovat aktuální seberealizaci, rozvoj osobnosti či intelekt. Je třeba sledovat její velikost, jak se vejde do formátu. Tomu odpovídá to, jak se člověk pomyslně „vejde“ do reality, jak respektuje pravidla a normy. Interpretujícího zajímá košatost koruny, ale i např. plodnost – zda nese ovoce, kterého druhu, v jakém množství a barvě. Zelené jablko může kupříkladu odkazovat na jistou nezralost, kyselost; červené naopak zralost a plodnost, byť je to plodnost biologická, profesní či jiná (Zeman, 2019). Větve pak tvoří vnitřní strukturu koruny, uspořádanost osobnosti. Důležité je ztvárnění tzv. „srdce stromu“, tj. napojení větví ke kmeni – odkazuje na střed já, vyzrálост osobnosti a zvládnutí přechodu dětství – dospělost (Altman, 2002).

Důležité je postihnout i míru zjednodušení a míru stylizace. Zjednodušení, odbyté a schématické ztvárnění může vypovídat o psychických obranách, nasazené masce, či snaze říci o sobě co nejméně. Recese a humorné doplňky mohou maskovat nejistotu, nebo naopak značí „snahu zaujmout jako vtipná a oduševnělá osobnost“ (Altman, 2002, s. 17). Stylizace pak může být projevem snahy ukázat se v co nejlepším světle. Nutné je ale počítat i s tím, že obrany a stylizace jsou zaměnitelné s projevy patologie, stejně jako nedostatek výtvarných dovedností (Altman, 2002).

Zapotřebí je zmínit i symboliku lesa, tedy stromové skupiny. Les obecně symbolizuje nevědomí, kromě individuálního i kolektivní. Vesměs platí, že čím hustší les, tím je (nevědomí) neprůchodnější, ohrožující – žijí tam divoká zvířata (pudy). Jehličnatý

les může značit větší míru agrese, fyzické, ale i verbální. Les je ale také nositelem tvůrčího potenciálu, sídlem inspirace a různých magických bytostí (Zeman, 2019).

4.3.1 Využití symboliky stromu v arteterapii

Symbolika stromu je, stejně jako arteterapie samotná využitelná v množství zařízení při práci s dětmi i dospělými. Je možné ji uplatnit v léčebných zařízeních, sociální sféře, poradenství i prevenci. Dále pak při práci s duševním onemocněním, jiným dlouhodobým problémem nebo u klientů se závislostmi (ČAA, 2019). Indikace arteterapie jsou i v sociální sféře u dětí týraných a zneužívaných (může tomu napovědět diagnostický aspekt symboliky stromu) a sociálně znevýhodněných, či u klientů ve věznicích (Šicková-Fabrice, 2002). Diagnostickým přínosem může být práce se symbolikou stromu dále např. při volbě povolání či poruchách chování, nebo u jedinců majících problémy s identitou, sebepojetím.

V rámci výuky v AA na JČU je pracováno s množstvím témat, kde se stromy objevují. Mezi ně patří pohádky s tematikou lesa, jako je např. Červená karkulka anebo Perníková chaloupka. Tato práce využívá mýtus o Adamovi a Evě, kde se objevuje strom poznání dobrého a zlého (kapitola 5). Stromy se dále implicitně objevují i v tématech přírodních – pracujících s ročními obdobími, či přímo s krajinou a stromy (Předjarní metafyzika, Dřevo se listem odívá, První podzimní den, Den Země, Jelení říje, Sakury, Líbačka pod třešní...). Mezi dalšími tématy, kde se stromy pravděpodobně objeví, jsou např. Výlet s partnerem, Vysněná dovolená, atd. Tímto způsobem je možno subtilně sledovat vývoj jedince, jeho osobnostních faktorů a způsobů prožívání (Altman, 2002) v průběhu času.

Kromě interpretační práce se symbolikou stromu je možné s tímto motivem nakládat i pouze zážitkově a abreakčně. Existuje mnoho technik, které se o strom zajímají z hlediska struktury, barevného potenciálu (ztvárnění podzimu atp.), anebo ve formě nejrozumnějších koláží, které mohou zahrnovat i tvorbu ze samotných částí stromu (plody, listy). Osvědčená je metoda frotáže, kdy se na papír přenáší reliéf objektu. Strom a jeho části lze využít i při studiích výtvarného prvku, nabízejí mnoho detailů, které je možno ztvárnit (zvrásnění borky, skladba květu). V nejrozumnějších variacích je strom využíván také při organizaci a zkoumání vztahovosti prvků, např. Strom přání či Strom rodiny, kdy jsou místa na jednotlivých větvích přiřazena rodinným příslušníkům v určité vzdálenosti od vlastní osoby (Liebmann, 2005); nebo Strom přání, který je základem pro dokreslení či dopsání svých přání (Stejskalová, 2012).

4.4 Symbol stromu v psychodiagnostice

Zde jsou popsány 3 nejznámější testy, které se na symbolice stromu zakládají. Díky nim lze získat cenné informace o vyšetřovaném člověku. Je ale nutné umět je správně vyhodnotit a nelze je brát jako jediný a univerzálně platný zdroj informací. Právě Testu stromu je jedním z hlavních pramenů interpretace ve výzkumné části práce.

4.4.1 Test kresby stromu (Baum Test)

Test stromu je psychodiagnostická metoda zkoumající osobnost. Jedná se o projektní vývojový test a test struktury osobnosti. Za tvůrce testu je považován K. Koch. Český vyhodnocovací manuál vydal Z. Altman. Jelikož strom patří k nejstarším symbolům lidstva, považoval ho Koch za ideálního nositele projekce. Neurčitý a mnohoznačný objekt (strom) aktivuje nevědomou tendenci směřovat k aktuálním vnitřním konfliktům a potlačeným psychickým obsahům, které se pak v kresbě projeví v symbolické podobě. Díky této mnohoznačnosti je ale rizikem projekce vyhodnocovatele (Svoboda, 2010; Altman, 2002).

Základní hypotéza spočívá v tom, že kresba stromu je vyjádřením vlastního já – jedinec kresbou vyjadřuje svoji nevědomou představu o sobě a svém vztahu k realitě (Svoboda, Krejčířová, & Vágnerová, 2009). Lze diagnostikovat především některé osobnostní vlastnosti, jako je extraverte či introverze, dále pak způsoby emočního prožívání, nevědomé stránky osobnosti, potlačené konflikty, aspirace a způsoby řešení problémů (Altman, 2002).

Instrukce zní: „Nakreslete strom, jaký chcete, jak nejlépe umíte, ale neměl by to být jehličnan, ani palma“ (Altman, 2002, s. 15). Interpretace testu probíhá za posouzení kresby jako celku, hodnocení dle umístění a velikosti stromu v rámci symboliky plochy a subjektivního dojmu. Strom je posuzován i dle způsobu vedení čáry a z hlediska grafomotorického vývoje. Dále jsou interpretovány detaily a propojení jednotlivých částí (Altman, 2002; Svoboda, 2010).

4.4.2 Test tří stromů

Další z metod pracující s motivem stromu je Test tří stromů. Autorem je R. Corboz a při jeho tvorbě vycházel z pozorování žáků prvních tříd. Děti měly k svátku matek nakreslit nějaké stromy, většina z nich však namalovala tři. Z toho si Corboz odvodil, že se do obrázků projíkovaly vztahy dětí s rodiči (Svoboda, 2010), popř. s jinými významnými osobami (Svoboda, 2010).

Administrace testu trvá cca 15-20 minut, na čistý bílý formát A4 vyžaduje nakreslit „jakékoliv tři stromy“, po dokončení kresby instrukce pokračuje: „A nyní se zamyslete a pod každý strom napište, kdo by to tak mohl z členů vaší rodiny být, včetně vás samých“. Důležité je nezmiňovat souvislost kresby s rodinným prostředím (Reiterová, 2001, s. 53).

4.4.3 Dům-strom-člověk (House-Tree-Person, H-T-P)

J. N. Buck přišel s testem pro děti i dospělé. Má zjišťovat obraz osobnosti, tělesného schématu, neurotických¹¹ konfliktů, obranných mechanismů a inteligence. Měření inteligence touto metodou je však náročné a lepší je využít inteligenčního testu. Témata se kreslí v pořadí uvedeném v názvu. Hodnotí se mj. proporce, perspektiva, umístění na ploše, kvalita linie. Významné rozdíly byly nalezeny v kresbách schizofreniků, neurotiků a epileptiků. (Svoboda, 2010).

¹¹ Neurotický - úzkostný.

5 Mýtus o Adamovi a Evě

Příběh o Adamovi a Evě je jedním z nejznámějších biblických příběhů vůbec. Strom je zde jedním z ústředních motivů a s jeho výtvarným zpracováním je nakládáno ve výzkumné části práce. Vzhledem ke svému tématu a rozsahu neposkytuje práce vyčerpávající obsah a výklad mýtu. Cílí na objasnění základních aspektů, se kterými je možné se v práci setkat. Pro tyto účely je citováno z knihy Bible 21. století, která se snaží v souladu s požadavky dnešního jazyka přetlumočit myšlenky knihy co nejdůvěrněji (Flek, 2009).

Mýtus vypráví o stvoření člověka, Adama, kterého Bůh zformoval z prachu země a do chřípí mu vdechl dech života. Postavil ho do zahrady, kterou vytvořil v Edenu, aby ji obdělával a střežil. Nechal zde vyrůst stromy lákavé na pohled a dobré k jídlu, včetně stromu života vprostřed zahrady, a stromu poznání dobrého a zlého. Přikázal Adamovi, že může jíst z každého stromu, kromě stromu poznání, jinak zemře. Bůh se následně rozhodl, že není dobré být sám. Uspal Adama, vzal jedno z jeho žeber a vytvořil ženu. Oba byli nazí a nestyděli se.

Had ale jednou řekl ženě, že po okušení plodů ze zakázaného stromu nezemřou, nýbrž se jim otevrou oči, a budou jako Bůh. Žena vzala ovoce a jedla, dala pojíst i Adamovi. V tom se jim oběma otevřely oči a uvědomili si, že jsou nazí. Skryli se za fíkovými listy. Bůh díky tomu zjistil, že jeho zákaz byl porušen a Adam mu pověděl, co žena provedla. Ta zas řekla Bohu, že to byl had, kdo ji podvedl. Bůh všechny potrestal. Vyhnal lidi ze zahrady a odsoudil je k těžkému životu v potu tváře, dokud se nevrátí do země, odkud pocházejí. Bůh seznal, že se stal člověk jemu podobný, neboť zná dobro a zlo. Postaral se, aby nepojedli ze stromu života a nežili věčně – vyhnal je ze zahrady Eden, aby obdělávali zemi, z níž byli vzati.

5.1 Interpretace mýtu

V pojetí AA na JČU má toto téma široké interpretační možnosti, především pak z pohledu psychoanalýzy. Zobrazuje partnerský vztah ve všech souvislostech. Může ukazovat na plodnost, pohlavnost, svedení, vinu, stud. Otevírá otázky iniciativy ve vztahové oblasti, dominance ve vztahu. Nastoluje problém duchovnost vs. tělesnost, řeší zábrany a oblast konceptu těla, ale i ideály. Nahé postavy Adama a Evy jsou příležitostí k projekci podoby nahého těla. Projeví se zde koncept, ale i zvládnutí anatomie. (Zeman, 2017).

Zahrada v Edenu¹² může být dělohou, chráněným bezpečným místem, dětstvím. Symbolizuje oázu uprostřed pouště. Bůh vysadí v zahradě strom života, jež má za účinek nesmrtelnost, a strom poznání dobrého a zlého, ze kterého nelze pojíst. Tím Bůh omezuje lidskou moc a svobodu. Bůh v příběhu je obrazem otce, superega, autority a problémů s ní (Moravec, 2016; Zeman, 2017).

U významu stromu platí všechny charakteristiky z kapitoly 4.3. Ovoce nemělo v příběhu specifikovaný druh, ale nejčastěji to bývá jablko. To je v příběhu motivem sexuality a svedení. Ochutnáním dochází ke ztrátě nevinnosti dítěte, které nedokáže rozlišit dobré od zlého. V momentě, kdy k tomuto poznání dospěje, nevinnost se nenávratně vytratí. Příběh hovoří o snaze člověka být Bohem, tedy sám rozhodovat o tom, co je dobré a co zlé, o věcech morálky. Hovoří o snaze žít mimo tyto kategorie, autenticky. Z toho plyne riziko, že se pak již nebude řídit ověřenými sociálními normami, superegem. Může tak vzniknout silná autonomní osobnost, ale i disociální¹³ jedinec neustále porušující pravidla (Zeman, 2019).

V některých verzích příběhu (mezopotámské a hebrejské (Kramer, 1938)) se objevuje i postava Lilith, která byla údajně Adamovou první ženou. Byla Adamovi rovná, stvořena z prachu stejně jako on, ale jelikož odmítla být Adamem přinucena k poslušnosti, utekla z Edenu pryč do rukou d'ábla. Lilith je považována za symbol silné nezávislé ženy, která byla ale za styky s d'áblem potrestána. V příběhu bývá ztotožňována s hadem (Raven, 2017).

Had má symboliku d'ábla, pokušení, pudovosti, vitality. Je to svůdce, nepřítel, podvodník. Sleduje se, zda je velký či malý, akční či pomalý. Nemusí být vždy nebezpečný, jedovatý, může to být symbol přerodu, nesmrtelnosti – uroboros (Zeman, 2017). Eva je považována za prvotní hříšnici, která neodolala svodům d'ábla, ale je možné se domnívat, že Adam na ní vinu do určité míry svedl; sám jablko dost možná i ochutnat chtěl, jen neměl dost odvahy. Eva je akčnějším a odvážnějším elementem, byť se nechala svést (Zeman, 2019). Člověk se po spáchání hříchu následně ukrývá, začíná cítit vinu. Následkem je racionalizace (ukryl se) a přenášení odpovědnosti na jiného (Moravec, 2016).

¹² Krajina **Eden** lze přeložit jako „na východě“, chápána je ve smyslu zahrada Boží (Hejčl, 1917). V novějším překladu (Flek, 2009) již není oproti Hejčlovi (1917) zmíněno slovo Ráj. Flek (2009) uvádí, že hebrejský význam slova Eden je rozkoš.

¹³ **Disociální** - nesociální, nepřizpůsobivý, nespolečenský.

Ačkoliv je Bůh nejvyšším vladařem, stvořil někoho, kdo se mu mohl vyrovnat, vyzvat ho. Člověk nosí potenciál božství sám v sobě. Jeho první akt byla vzpoura, obrat v opak, kdy člověk upřel nejvyšší moc Bohu. Ten ho pak trestá, chce si zachovat svoji nadvládu aktem násilí – vyhnáním ze zahrady v Edenu. Jedině tím jim zabrání učinit druhý krok k tomu, aby se stali bohy, aby nejedli ovoce ze stromu života. Člověk se aktem vzpoury stává emancipovaným. Začíná proces individualizace¹⁴ (Fromm, 1993).

¹⁴ **Individualizace** - vyvázání se ze závislosti na druhých, dle C. G. Junga proces uvědomování si své jedinečnosti (individuace).

6 Léčba závislostí

Tato práce zahrnuje výtvary klientů psychiatrické nemocnice (dále PN) v průběhu závislostní léčby, které autorka navštívila v rámci praxe. Aspekty a důsledky závislosti se mohou ve znázornění stromu objevit. Mezi specifiky tzv. syndromu závislosti jsou silná touha a puzení užívat látku, zhoršená sebekontrola, somatický odvykací stav, postupné zanedbávání jiných zájmů a pokračování v užívání i přes zjevné škodlivé účinky. Přítomná je psychická i fyzická závislost a následný odvykací stav (Procházka, nedatováno).

Neexistuje obecná shoda nad tím, které faktory vedou ke vzniku závislosti, nic takového jako např. „alkoholická osobnost“ neexistuje. Dá se pouze říci, že některé osobnostní konfigurace jsou rizikovější pro rozvoj závislosti (Řehan, 2007). Procházka (nedatováno) doplňuje, že možnými osobnostními dispozicemi může být difference v hodnotovém systému a složkách já, vrozená náchylnost, temperamentové zvláštnosti (těžko vychovatelný temperament), problémy chování v dětství, nízká integrita ega, špatná integrace superega a emocí, narušení motivace.

Dynamické psychologické směry vysvětlují závislost jako únik před dopadem destruktivního superega, cestu, jak se vyhnout úzkosti a studu. Mezi dalšími názory je kompenzace deficitního ega, symbiotický vztah k droze jako k matce, obrany proti nevědomým emocím a strachům. Závislost může být z pohledu humanistů spojena i se ztrátou životního smyslu, deformací sebepojetí, traumatem či šokem (Řehan, 2007).

Ve výzkumném vzorku se nachází klienti závislí především na alkoholu a pervitinu. Závislost na alkoholu projevuje motorickým neklidem, pocením, nejistou chůzí, insomnií, poruchami paměti a pozornosti, úzkostí a depresi; v pokročilejších stádiích se objevují halucinace, deliria a epileptické záchvaty (Heller & Pacinová, 2011). Při chronickém užívání pervitinu se objevují psychické potíže – strach, paranoia, halucinace, neklid, poruchy koncentrace, zmatenost i sebevražedné sklony; následkem dlouhodobého užívání může být až demence (Kalina, 2003).

Cílem léčby je zvládnutí akutního stavu, odstranění drogy z těla a trvalá abstinence spolu s mírněním škod, které závislost v životě jedince způsobila. Pro případ recidivy nabízí léčebny tzv. posilovací léčbu. Klienti se v léčebně snaží orientovat na budoucnost, zajistit si bezpečné zázemí a najít momenty v životě, které budou podepírat jejich abstinenci. Léčba bývá režimová, směřuje k pravidelnosti a dodržování pravidel. Mezi

aktivity patří psaní deníku, edukativní přednášky, skupinová a pracovní terapie a samozřejmě arteterapie (Dvořáček, 2016).

Hlavním cílem arteterapie se závislími je transformace autoagresivních pocitů do sociálně akceptovatelné podoby, sebevyjádření a aktivizace tvořivého potenciálu (Šicková-Fabrice, 2002). Mezi způsoby arteterapeutické práce, které jsou u závislých často využívány, patří kromě klasické kresby a malby také např. technika akčního akvarelu. Ztvárňováno bývá téma závislosti – co mi dala a vzala, atp. Také se lze zabývat symbolikou v rámci témat již zmíněných v kapitole 3.1, přičemž ztvárnění mýtu o Adamovi a Evě je využito v rámci výzkumné části této práce.

VÝZKUMNÁ ČÁST

7 Výzkumný problém a cíl práce

Výzkumná část této práce je věnována symbolice stromu a jejímu využití při interpretaci výtvarného díla. Strom je zkoumán v pracích studentů (v současné době již jsou někteří absolventy) arteterapie a klientů psychiatrické nemocnice při léčbě závislosti.

Prvním cílem této práce je prezentovat jeden z možných způsobů práce se symbolikou stromu u vybraných skupin respondentů. Zmíněným způsobem je analýza výtvarného díla a jeho interpretace ve smyslu projektivně-intervenční arteterapie, která je vyučována v AA na PF JČU. Tato práce chce nabídnout postřehy k arteterapeutickým a psychodiagnostickým možnostem motivu stromu.

Strom je zkoumán v rámci tématu Adam a Eva. Toto téma bylo zvoleno, jelikož strom je zde jedním z prvků, který se z podstaty příběhu objeví, ale není na něj kladen takový důraz, jako např. u Testu stromu. Předpokládá se, že strom je ve ztvárnění mýtu méně nápadný, bude méně podléhat projevům obran a stylizací, a bude se tak možné dobrat výsledků méně zkresleným autocenzurou. Ztvárnění mýtu je pak využito k doplnění celkového obrazu o osobnosti zkoumaného jedince.

Druhým cílem výzkumu je popsat a porozumět významům individuálních zobrazení stromu. Práce nabídne průnik tvorbou dvou různých skupin a možnosti interpretační práci s ní. Chce zjistit, jak skupina studentů a absolventů arteterapie a skupina klientů PN v závislostní léčbě zpracovává motiv stromu. Dílčím cílem je pak pomocí zmíněné metody zjistit, jak tyto dvě skupiny zpracovávají motiv stromu, popř. upozornit na projevené rozdíly mezi jedinci i skupinami.

7.1 Výzkumné otázky

Ke splnění cílů práce byly definovány následující výzkumné otázky:

1. **Jaké jsou interpretační možnosti motivu stromu v mýtu o Adamovi a Evě u vybraných studentů a absolventů arteterapie?**
2. **Jakým způsobem zpracovává motiv stromu v mýtu o Adamovi a Evě vybraná skupina studentů a absolventů arteterapie?**
3. **Jaké jsou interpretační možnosti motivu stromu v mýtu o Adamovi a Evě u vybraných klientů PN v závislostní léčbě?**

4. **Jakým způsobem zpracovává motiv stromu v mýtu o Adamovi a Evě vybraná skupina klientů PN v závislostní léčbě?**
5. **Jaké jsou podobnosti či rozdíly v zobrazení stromu v mýtu o Adamovi a Evě u skupiny studentů arteterapie a u klientů PN v závislostní léčbě?**

V rámci první a třetí výzkumné otázky je zkoumán interpretační potenciál symbolu stromu u obou skupin. Tato otázka v důsledku zkoumá, co lze usoudit o osobnosti autora na základě interpretace jím zobrazeného stromu, a nastítnit otázky, jimiž by bylo možné se v rámci arteterapie zabývat. Druhá a čtvrtá otázka sleduje způsoby zpracování motivu stromu, jeho charakteristiky pro danou skupinu a jejich možná vysvětlení. Pátá otázka je zodpovězena v kapitole 9.3 zabývající se právě porovnáním daných skupin.

Doplňující výzkumná otázka pak zkoumá, **jak je možné zapojit do interpretace motivu stromu prvky tématu Adam a Eva a jejich významy**, dokresluje tak celkový obraz o respondentovi.

8 Aplikovaná metodika

8.1 Výzkumný přístup a typ výzkumu

Pro realizaci výzkumu byl zvolen kvalitativní přístup, jelikož se práce zajímá o jedinečné aspekty symboliky stromu ve výtvarném artefaktu. Jak uvádí Miovský (2009), kvalitativní výzkum se zabývá jevy, které jsou jedinečné a neopakovatelné, mají mnoho odlišných kvalit a rovin. Kvalitativní výzkum je však také kontextuální, množství psychologických fenoménů je vázáno pouze na určitý kontext – konstelaci osobnostních vlastností, podmínky místní a časové. Výzkumník pracuje s reflexivní povahou zkoumaného jevu, přímo či nepřímo se podílí na zkoumaných procesech, ovlivňuje je a je jimi ovlivňován (Miovský, 2009).

Jako typ výzkumu byla zvolena analýza – zkoumání dokumentů, a to kvůli povaze zkoumaného materiálu, kterým je výtvarné dílo. Je založena na kvalitativní interpretaci a intenzivním rozboru materiálu, který je zdrojem informací relevantních cílům studie. Výzkumník může sbírat již existující materiály, či se podílet na jejich vytvoření v procesu výzkumu. V tomto případě byly realizovány oba zmíněné způsoby. Dokument je ve své jedinečnosti co nejrozsáhleji objasňován a interpretován. Podmínkou je maximální otevřenost výzkumníka, jelikož texty i výtvarná díla jsou považovány za objektivaci psyché tvůrce. Je postihována projekce vnitřních nezměřitelných a neuchopitelných motivů, prožitků a pohnutek do vnějšího světa (Hendl, 2005; Miovský, 2009). Principiálně byly procesy stojící za vznikem artefaktu a zásady interpretace objasněny v kapitole 3.

8.2 Výzkumný vzorek, metoda sběru a analýza dat

Výzkumný vzorek sestává ze dvou skupin. První skupina je složena ze studentů a absolventů AA na PF JČU. Tvoří ji 4 ženy a 6 mužů, z čehož jsou 2 studenty prvního ročníku, 2 z 2. ročníku, 3 z 3. ročníku, 1 z „převisu“ (student 4., či 5. ročníku, který překročil standardní dobu studia) a 2 absolventy. U 6 autorů bylo k dispozici více než jedno ztvárnění tématu, celkem bylo u této skupiny interpretováno 22 artefaktů. Druhá skupina se skládá z klientů nejmenované PN v průběhu závislostní léčby a čítá 10 mužů. Jedná se o 7 klientů v léčbě závislosti na alkoholu, 2 na pervitinu a jeden na lécích na spaní. Do výzkumu každý přispěl jedním akvarelem.

Skupina studentů arteterapie je pro účely tohoto výzkumu zástupcem populace běžné a skupina klientů PN je zástupcem skupiny specifické tím, že se jedná o jedince v psychiatrické léčbě závislosti. Tuto práci též zajímá porovnání těchto dvou skupin, zda

a jak se v rámci daného vzorku projeví posobnosti či rozdíly (omezení výzkumu je k nalezení v kapitole 9).

Studentů bylo osloveno více (24), než byl celkový počet klientů PN, jelikož nebylo předem známo, kolik členů této skupiny se zúčastní. Vzhledem k vyvážení skupin a kapacitě práce byla tudíž do výzkumu zařazena jen jejich část. Jelikož se vzorek klientů PN skládá výhradně z mužů, byli do výzkumu zařazeni všichni získaní studenti a absolventi mužského pohlaví (6). Dále byl vzorek doplněn ženami, které byly vybrány náhodně – losováním, aby bylo zamezeno nevědomým preferencím, a tím i zkreslení vlivem výzkumníka.

Vzorek byl vybrán metodou příležitostného výběru, kdy bylo využito příležitostí, které se k získání účastníků výzkumu nabízely (Miovský, 2009). Byli osloveni nejdostupnější respondenti ve fyzickém slova smyslu, i ve smyslu ochoty spolupracovat (Ferjenčík, 2010). Nevýhodou dostupného výběru je nemožnost zobecnění (Gavora, 2000), kterého však nelze dosáhnout už z podstaty kvalitativního výzkumu (Miovský, 2009).

Pro potřeby této práce byli vybráni participanti z řad studentů a absolventů AA PF JČU. Všichni mají vyhotovené téma Adama a Evy, které tvoří výzkumná data této práce a vzniká jako požadavek ke studiu v prvním ročníku. Dalším kritériem byla ochota spolupracovat, což obnášelo poskytnutí svého díla k vyfocení a zodpovězení několika otázek týkajících se zobrazeného stromu. Klienti PN byli osloveni záměrně za účelem výzkumu jako skupina psychiatrické populace. Cílem bylo získat artefakty na dané téma ve stejné podobě, jako v AA. To proběhlo v rámci autorkou vedené skupinové arteterapie. Na začátku byl klientům přečten příběh o Adamovi a Evě s cílem připomenutí a ujasnění děje.

Zadání bylo nastaveno shodně, jako je tomu v AA na PF JČU. Jako výtvarná technika byl použit akvarel, přání o tvorbu jinou technikou byla klientům zamítnuta v rámci zachování kontrolovaných a co možná nejtotožnějších podmínek. V administraci zadání byla též podmínka, že se ve ztvárnění mýtu musí objevit jeho základní prvky, a to **jablko, strom, had** a **Adam s Evou**. Jelikož neměli daní klienti PN s arteterapií zkušenosti, nebylo jim do tvorby zasahováno výtvarnou instrukcí, pokud si ji nevyžádali. Cílem bylo zajistit prostředí, kde by se cítili bezpečně, s co možná nejmenším tlakem na výkon. Studenti vytvářeli svá zpodobnění pravděpodobně doma též bez instruktáže.

Oběma skupinám byl k doplnění jejich pohledu a vnímání zobrazeného stromu administrován písemný dotazník čítající 6 otevřených otázek, které neohraničovaly možnosti odpovědí respondentů (Ferjenčík, 2010). Dále byly v rámci dotazníku zaznamenány charakteristiky věku¹⁵, pohlaví, u studentů ročník studia v době sběru dat a u klientů PN důvod a uplynulá doba pobytu. Otázky byly následující:

- 1. Popište strom/stromy na obrázku.**
- 2. Jak je strom starý?**
- 3. Jak dlouho tu strom ještě bude, co ho čeká v budoucnu?**
- 4. Co stromu prospívá? Co ho ohrožuje?**
- 5. Čím je strom užitečný?**
- 6. Jak se cítíte v zobrazeném Ráji?**

Výzkumná data, tedy výtvarné artefakty, byla interpretativně obsahově analyzována (Miovský, 2009) na základě znalostí získaných v rámci studia v AA na PF JČU v souladu s kapitolou 3. Dále analýza symboliky stromu čerpá z příručky Test stromu (Altman, 2002) a využívá symbolických a diagnostických potenciálů symboliky stromu uvedených v kapitole 4. Výstupy analýzy jsou formulovány v podobě otázek a úvah, jelikož je pracováno s mnohoznačným materiálem, a žádnou tezi nelze označit jako jistě pravdivou. Odpovědi získané z dotazníků byly zkoumány metodou kvalitativní obsahové analýzy, která zkoumá, co, jak a proč bylo řečeno (Ferjenčík, 2010). Odpovědi jsou dále dávány do souvislosti s informacemi získanými z analýzy výtvarného díla.

8.3 Etické aspekty výzkumu

Všichni účastníci výzkumu poskytli své artefakty na dané téma a odpovědi na otázky dobrovolně. O jejich využití v rámci výzkumu bakalářské práce byli předem informováni, zároveň jim byla zaručena anonymita při nakládání s jejich osobními údaji. V rámci ochrany osobních údajů jsou data prezentována anonymně pod přiřazenými čísly.

Název PN, kde probíhal sběr artefaktů, není též kvůli zaručení anonymity uveden. Na údaje týkající se příčiny a délky léčby byla klientům PN z etických důvodů ponechána možnost neodpovědět. Všichni členové skupiny však údaj dobrovolně poskytli a nezdálo se, že by jim to činilo problém, naopak padlo několik humorných poznámek.

¹⁵ U studentů byl rozhodující ne aktuální věk, ale věk, ve kterém artefakt vznikl.

9 Výsledky výzkumu

Na následujících řádcích jsou vloženy získané artefakty spolu s možnými způsoby jejich interpretace získanými analýzou výtvarného díla a doplňujících odpovědí na otázky v dotaznících. Některé interpretace jsou vyjádřeny formou otázek, které by mohly být autorovi položeny v rámci arteterapie. Na konci každé interpretace je závěrečné shrnutí hlavních bodů. Nejedná se o ultimátní pravdy, ale o sdělení s potenciální platností odvozená z uvedených interpretací. Výčet skrytých obsahů není vyčerpávající, snaha byla dotknout se možných způsobů, kudy by se mohla práce s daným člověkem ubírat.

Na závěr je uveden souhrn obou skupin v odpovědi na druhou a čtvrtou výzkumnou otázku. Odpovědi na pátou výzkumnou otázku je pak věnována kapitola 9.3. Artefakty jsou v textu z důvodu délky práce a úspory místa vyvedeny ve zmenšené verzi, jejich větší kopie jsou k podrobnějšímu nahlédnutí k dispozici v rámci Přílohy

9.1 Studenti a absolventi arteterapie

Obr. č. 1 a 2 – žena, 19 a 21 let, 1. ročník.

Malba je výtvarně zdatně pojatá, obsahově však působí sklíčeně, až depresivně. Autorka ve skupinové arteterapii uvedla, že trpí psychózou, což by mohlo vysvětlovat osoby na obrázku a atypickou barevnost. Postavy se subjektivně jeví poněkud sklíčené

a mrtvolné, navíc ohraničené černou barvou, která se jeví jako tvořící bariéru a snažíci se vymezit před ohrožujícím světem. Může být i depresivní.

Autorka uvádí, že strom je jarní sakura, ale působí spíše jako souška zmáhaná větrem rostoucí v těžkých podmínkách. Nabízí se otázka, co má strom před sebou (v dotazníku byla autorkou opomenuta). Lze usuzovat na jisté obrany, převrácení v opak či nasazenou masku. Symboliku může dokreslovat sakura jako reprezentant krásy, ale i pomíjivosti (kapitola 4.2.4). Poletující okvětní plátky jsou atypickým prvkem pro zobrazení tématu, mohou poukazovat např. na povrchnost, nestálost, ale i touhu uniknout či radost z pohybu. Uvádí dále, že ohrožující by pro strom bylo narušení symbiózy zobrazených dvou bytostí. Jakého druhu je symbióza, proč nemohou být oddělení, aby osobnost fungovala? Kolem tématu se zdá panovat úzkost, už jen z objektů bytostí, které se jeví jaksi křečovitém. To je dále doplněno významem růžové barvy, která umí být naivní, nevyzrálá, ale může být také projevem bolesti, fyzické i psychické. Pracovat lze i s růžovou jako pocitem viny, která k tématu Edenu patří.

Strom se naklání výrazně doprava, z čehož je možné usuzovat na vztah k druhým, extraverzi, směřování k budoucnosti. Je však možné spekulovat o kompenzaci (konfliktu mezi introverzí a přáním se prosadit). Koruna je deformovaná, reálně takovéto stromy existují, ale že okolnosti jejich vývoje nebyly jednoduché a musely se potýkat s nepříznivými podmínkami. Teze je podpořena postavami, které autorka považuje za „láskyplné symbiotické plynutí“, mohou se ale jevit jako dvojice bojující o přežití v náručí jeden druhého v jakémsi apokalyptickém světě, znepokojující je jejich vyzáblá anatomie a bledost. Jejich ohraničení černou může být proklamující, dávající meze ve smyslu jasných hranic, „na co si nenechám sáhnout“ (např. na iluzivní nahlížení na svět). Větve stromu jsou jakoby stlačené vodorovně, autorka se nemusí vždy umět prosadit a může se cítit pod nátlakem. Lze spekulovat i o pocitech méněcennosti. Kmen v podstatě prostupuje celou korunou (z kořenů), což může hovořit o pudové energii a jejím neregulovaném přístupu do vědomí.

V obr. č 2 je vynechán had, který je na obr. č 1 prostorově výrazný, zabírá místo přes spodní polovinu čtvrtky. Je růžový a roztéká se – je spojen s emocemi, s nevědomými obsahy? Ubírat se lze po symbolice barvy, hada, či topografii – je na identifikačním místě a zaujímá uhlopříčku protestantskou – dynamika, vůle ke změně, řeší otázku vlastní perspektivy (v druhém obrázku může být zastoupena úhlem stromu a dynamikou padajících květů). Bylo by záhodno se ptát, kam zmizel a dále kdo by jím mohl být

v životě autorky? Strom na prvním pojetí tématu je však košatější a plodnější, byť má zakryt kmen (ego, stabilita). Jak může s hadem a jeho následnou absencí souviset, že strom „uschnul“?

Autorka se zřejmě v rámci vývoje osobnosti musela potýkat se značnými těžkostmi. Postavy mají poněkud nezdravé vzezření, jak se sama autorka cítí být zdravá? I přes romantizující ideje působí v rámci akvarelu spíše bezútěšně, je pro ni někdy život bojem o přežití? Možná je kompenzace, konflikt introverze a touhou prosadit se.

Obr. č. 3 – žena, 23 let, 2. ročník.

Scéna humorným způsobem zachycuje hledání viníka po již dokonaném aktu pojezení ze stromu poznání. Autorka ztvárnila téma s jistou nadsázkou, což ale může (kromě nadhledu či snahy zaujmout a vyniknout vtipným pojetím) svědčit o jistém úniku a obranách

vztahujícím se k tématice. Nabízejí se otázky, kdo je skutečným viníkem, koho autorce postavy připomínají? Kdo se v jejím životě provinil (a čím)?

Neobvyklé a ojedinělé je i zobrazení postavy Boha, to může odkazovat k otcovské autoritě, superegu a vyvstávají otázky po Elektřině komplexu. Lze se tázat se na vztah s otcem, pojetí norem ve smyslu zákazů a požadavků. Jak proběhla její puberta, emancipace, uvědomění si, že ona určuje, co je dobré a co zlé?

Zobrazený strom se nevejde do formátu. Nakolik autorka přijímá omezení a pravidla (možná daná otcem, společností), má neadekvátní aspirace, či se obestírá iluzemi? Nebo snad nutnost „poslouchat“ kompenzuje alespoň obrazem. V koruně visí mnoho jablek, je tedy snad vitální (schopný života a reprodukce), i v jiných sférách, než té biologické (pracovní, tvůrčí, ...). Strom je dle autorky starý 50 let, což je věk diametrálně odlišný od jejího. Je možné, že se cítí být starší, že byla nucena předčasně dospět nebo že se jako starší stylizuje, tedy kompenzuje možný opak nevyzrálosti. Kořeny jsou vyvedeny do jisté míry obnažené, lze se ptát na pocit'ovanou nestabilitu či snahu se odpoutat od

rodičů. Vlevo je kořenový náběh ztloustlý, spekulovat lze o vlivu minulosti a obtížnosti začínat nové věci, nerozhodnosti. Pokud báze stromu v přírodě takto ztloustne, jedná se o kompenzační růst, kdy se strom pokouší o stabilizaci z důvodu vychýlení těžiště či napadení chorobou. To se též dá interpretačně využít – jaké má autorka zázemí? Pociťuje osobnostní a emoční nestabilitu?

Na zemi pod stromem leží čtyři jablka. Kdo snědl kolik jablek (opět na čí straně je spíše vina, kdo ví více), lze se ptát na věk čtyř let. Tentýž počet je zopakován a tím i ukotven v ostatních stromech, útlých, připomínajících spíše „freudovskou“ falickou symboliku, ale i evokující idealismus, snahu vyniknout či snad únik do fantazií (úvaha podpořená korunou mimo formát).

Autorka sice uvádí nesmrtelnost stromu, ale vyjadřuje obavy, zda ho had nemůže otrávit a strom tak shnít. To poskytuje zdroj spekulací na téma pokušení (i sexuálního), zda autorka nezažívá konflikt pudů a nevědomých strachů a v důsledku toho nepanují obavy z mužů a jakéhosi zneužití či znečištění (vzhledem ke slovu „otrávit“). Had má také dosti neobvykle „ručičky“, kterými sice gestikuluje: „Já nic!“, ale zároveň mu tím autorka dává jistou moc, která může zdůrazňovat potenciální strach z (mužské) sexuality.

Z interpretací vyplývá, že autorka možná řeší existenciální otázky stability, zázemí, osamostatnění se, možný je únik do fantazií. Je pro ni možná obtížné se rozhodnout učinit změnu, začínat nové věci. Možná je ovlivňována požadavky/výchovou otce, potažmo některé z autorit.

Obr. č. 4 a 5 – žena, 32 a 35 let, 3. ročník.

Artefakty jsou na první pohled nápadné výtvarným posunem autorky. První výjev zaujme centrálním pojetím. Je to možná proklamace, neochota o sobě nic sdělit. Je zde iluzivně poměrně kvalitně zobrazen pohled do dálky – perspektiva. Poněkud dětsky působí slunce v pravém horním rohu, které vrhá bílé světlo. Bílá může být barvou nevinnosti, hřích se ještě nestal? Zastupovat může ale emoční neangažovanost, manipulaci a dominanci, možná ze strany autorky, ale i autority symbolizované sluncem? Kdo má tendenci „mlžít“? Pozornost přitahuje kámen v levém dolním rohu. Je protějšek vnímán jako chladný, nepřístupný, tvrdý? Převažuje tmavozelený odstín, který v kombinaci s červenou poukazuje na napětí, úzkostnost. Jak jistá je pro autorku budoucnost? Nese velkou energii, která si i vzhledem ke strnulosti postav možná neví rady se svým uplatněním. Postavy se odvracejí od aktuálního dění, hledí do dále, není jim vidět do tváře,

co cítí. Do budoucna vize sice reálná je, i když zatím poněkud „v mlze“ a nejistá. Dle autorky je prostředí znejišťující, nepřírozené a neopravdové.

Strom na obr. č. 4 je definován jasnými konturami, jeho zobrazení naznačuje pracnost, ale i jistou úzkostnost. Proporcionálně je adekvátní, srdce stromu je zvládnuté kvalitně. Koruna je zobrazená konvenčně, působí jako z učebnice. Je hustá a neprostupná, může to být projevem obrany, masky? Je autorka uzavřená, podléhá útěkům do fantazie? Jablonož nese 8 jablek, co pro autorku znamená věk osmi let?

Obr. č. 5 je kompozičně přirozenější. Pozornost připoutá přítomnost rozmanitých barevných skvrn, jakoby se výjev dělil na mnoho různých částí. Oproti předchozímu ztvárnění je přítomno více vody. Nakolik je autorka integrovaná ve své osobnosti a emocích? Je v tom všem prostor pro to, co je skutečně důležité? A jak to v tom zmatku identifikovat?

Vzhledem k disperzním obrysům stromu skýtá větší nosnost interpretace na základě barevných významů. Zdůrazněná je levá strana stromu, napovídá uzavření se do sebe, potažmo odvrácení se od reality. Znepokojujícím dojmem působí kořeny stromu, jejichž barevnost připomíná fyziologický proces napadení houbovou chorobou s důsledkem tlení. Perspektiva takového stromu v přírodě je sporná, hrozí vývratem. Co je v životě autorky vystavěno na nestabilních základech? Ve stromě se objevuje fialová podtržená černou, která zdůrazňuje úzkostné tendence. Fialová je barva protikladná, mateřská, řeší autorka toto téma? Nakolik dokáže realizovat své sny v realitě (podpořené mlžným oparem)? Dále

je ve stromě patrná okrová, jež může např. ukazovat na mladšího muže v autorčině životě, jejího vztahování se k němu, nebo jejímu celkovému mužskému ladění či strategiím.

Jablko v Evině ruce má jiný odstín, než jablka na stromě. Je vůbec plodem stromu poznání? Proč by Eva dávala Adamovi jiné jablko? Nechce, aby on mohl rozhodovat, co je dobré a zlé? Ochutnala ona sama to pravé jablko? Hypotézu by podporovala přítomnost bílé v celém výjevu, dominantní a ovládající ve své kultivovanosti a nenápadnosti.

V obou obrázcích se opakuje motiv vodopádu značícího pudu a sexuální energii. V prvním případě je tato energie na straně já, ve druhém na straně protějšku. Jaká je sexuální dynamika dvojice, kdo je aktivní? Eva Adama svádí jablkem, chtěla by, aby tuto energii projevil? Had je nestandardně bílý, je tím zdůrazněn aspekt svodu skrze manipulaci a dominanci, možná neemoční? Je realita nabízeného poznání chudá oproti pestrobarevnému světu snů a fantazií?

Autorka se zdá být zmítána mezi světem představ a realitou. Může jít spíše o introvertního jedince uzavřeného do sebe, který se umí skrýt za obranami či maskami. V jejím životě jsou ale možné i sklony k manipulaci a dominanci.

Obr. č. 6 – žena, 39 let, 3. ročník.

Celý artefakt je vytvořen z jasně definovaných struktur a barev. Postavy i strom působí možná až příliš uhlazeně, usuzovat lze na jistou míru úzkostnosti a obran, či perfekcionismu autorky. Převládá tmavý odstín zelené, který také naznačuje tenzi, spolu s červenou i úzkost. Je kam směřovat vzniklou energii, dovolí si Adam s Evou trochuse „vybouřit“?

Strom vypadá statný a mohutný, dle autorky je silný. Kořeny jsou neobvykle dlouhé, výrazně ční nad povrch. Klade tak autorka důraz na pevnou půdu pod nohama? Je potřeba po ukotvení kompenzace nedostatku stability, jistoty? Jak je usměrňována pudová energie přes uhlazenost a zdánlivý klid obrysů? Kmen má na levé straně báze nenápadnou dutinu, je to odkaz na dětství?

Otázkou je, jak velká je tato dutina uvnitř kmene? V přírodě může i nepatrná dutina zvnějšku skrývat vykotlaný strom hrozící pádem. Jinak je kmen mohutný a silný, a dále tak zdůrazňuje potřebu jistoty a stability. Koruna je bohatá a uzavřená, což může značit jistou míru uzavřenosti před vnějším světem. Do formátu se nevejde, jaké si klade autorka cíle? Respektuje pravidla a normy, přijímá daná omezení? Jak jim vzdoruje, když ne navenek? Listy mohou vypovídat o emocionalitě, smyslovosti prožívání, v krajních případech až afektivitě a povrchnosti. Příliš mnoho detailního listí může signalizovat ulpívavé myšlení, problémy s přizpůsobením, obranu před úzkostí.

Strom nese 9 jablek, co autorce říká věk 9 let? Uvádí, že jablko je stará 20 let, což je oproti reálnému věku poměrně málo. V čem se cítí být mladší? Jak zvládla přechod do dospělosti? Je pro ni věk jejich 20 let něčím významný? Autorka uvádí, že v zobrazeném Ráji se cítí v ohrožení. To je možný projev úzkosti, had snad teprve číhá.

Víceznačné mohou být postavy Adama a Evy, lze se ptát, na co myslí, v jaké fázi je příběh, atp. Co Eva schovává za zády? Je to jablko, a kdyby snad nebylo, co by to mohlo být? Eva je znázorněna v plné nahotě, nahotě Adama se autorka výtvarně vyhnula zobrazením z profilu. Je tu přítomen stud či jiná forma zábrany? Zobrazení z profilu u dětí bývá zdůrazněním pohybu, je Adam akčnější? Měl by v něčem být?

Výše uvedené informace poukazují na napětí a úzkostnost autorky – „učebnicové“ pojetí tématu může být znakem psychických obran. Autorce by bylo možné k uvolnění napětí doporučit některé ze sady abreakčních témat (Ples, Bouře, Revoluce,...).

Obr. č. 7 a 8 – muž, 51 a 52 let, 1. ročník.

Jako celek působí výjevy snově, surrealisticky, výrazná je metafyzická rovina. Jaký je autorův zájem o duchovno? Surrealismus zdůrazňoval právě sny a podvědomí, jak to má autor? Zobrazené stromy se dají nahlížet jako méně výtvarně zvládnuté, poukazující na

možné regresivní tendence. To může být dáno tématem, ale i menší výtvarnou zručností.

V případech obou maleb je strom poznání doplněn o další stromy. Na obr. č. 7 jsou dva stromy navíc, doplněné o dva ptáky na obloze (směřující doprava – budoucnosti, vstříc idejím). To nabízí úvahy o párech a číselném vyjádření duality či snad věku odehrání významného zážitku/traumatu/nezvládnuté vývojové fáze. Vzhledem k věku autora je možné usuzovat na problematiku druhé poloviny života, jeho smyslu po splnění úlohy rozmnožit se a mít stabilní existenční zázemí. Stromy kolem sebe mají ovoce popadané, což je symbolem zralosti, má je kdo dále sebrat? V autorových odpovědích na otázky lze nalézt více odkazů na zralost, plození a rozmnožování (strom je zralého věku a „plně plodnosti“; „plody, které rodí, jsou užitečné dalším bytostem“; „strom je prostor pro vystavění hnízda, vyvedení mladých a tím i zachování druhu“).

Postavy na obr. č. 7 leží v poněkud krkolomné pozici, dle autora si Eva lehá. na Adama. Nakolik je to Evě pohodlné? Na identifikačním místě je ve skutečnosti had, symbol pudovosti, vitality, pokušení. V čem se s hadem autor ztotožňuje? Slunce má v sobě bílé tóny, je možná jistá dominance či manipulace?

Stromy na obr. č. 8 jsou poněkud bizarně provedeny. Vývoj autora se odehrál směrem ke složitějším a kroucenějším tvarům s poměrně nejistě vedenou čarou, což může značit regres (možná jen v souvislosti s tématem), bylo by záhodno srovnat se stromy v autorově

další tvorbě. Horizont na tomto obrázku také stoupá výše, jaká je naděje, vyhlídky autora do budoucna? Jablko ztmavlo, zestárló?

Koruna a plody dle autorovy odpovědi působí tak, že využívají sotva polovinu potenciálu kmene. Jak se autor cítí naplněn, využívá naplno svůj potenciál? Kde je jeho místo ve světě? Kmen podle něj vypadá jako po zásahu bleskem, ale jistě unese „redukovanou“ korunu. Zásah bleskem lze interpretovat jako nějaký životní otřes, náročnou událost (i autor následně uvádí, že strom něco poranilo). O redukované koruně lze uvažovat jako o redukci potenciálu, i naplnění v současnosti. Kmen to však unese, je to

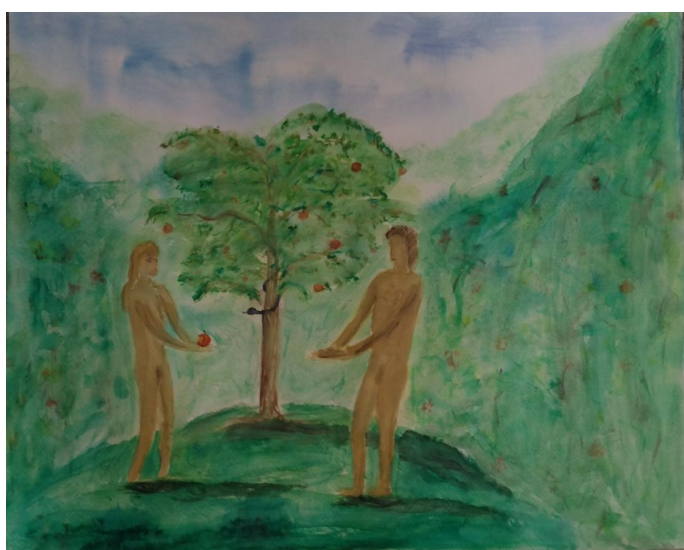
nejstabilnější část stromu, symbol autorova já, stability, životní síly. Dle slov autora to strom nevzdal.

Za povšimnutí stojí též laguna vpravo. Může být nositelem tajemství, ženské symboliky. Také připomíná nějaký vnitřní orgán, snad močový měchýř nebo ledvinu. Lze uvažovat o problémech v této oblasti. Adam s Evou symbolicky drží „plodnost“, jeho krk se trochu rozpil, lze usuzovat na chybný úkon? Jedná se snad o problémy s komunikací či s oddělením pudů/emocí a rozumu? Co by chtěl Adam Evě sdělit? Jedná se o otázku reprodukce? Jejich stíny jsou modré (s příměsí černé, zvláště u Adama) a na rozdíl od nich nejsou spojené, vážne to na podvědomé úrovni? Cítí Adam smutek či nejistotu? Ví, co by ve vztahu chtěl a co se chce od něj?

Nelze si nevšimnout, že na obrázku jsou přítomni dva hadi. Jeden namalovaný a druhý dolepený. Nabízí se úvahy, proč si autor nevystačí s jedním hadem (falický symbol)? Stačí hadovi síly? Tyto otázky jsou velmi ožehavé a bylo by záhodno je formulovat opatrně a pouze v bezpečném prostředí s důvěrou k terapeutovi, spíše je nelze doporučit ke skupinové terapii.

Uvedené interpretace lze shrnout otázkou, nakolik se autor cítí v životě naplněn, také v rámci otázek plodnosti a potomstva. Zanechal po sobě dle svého mínění dostatečný odkaz? Jaké jsou jeho vyhlídky do budoucna, naplňuje ve svých očích své možnosti? Co jeho role, postavení ve světě?

Obr. č. 9 – muž, 41 let, 2. ročník.

a houževnatě. Samotné ohraničení a uzavření scény spolu s centrálním pojetím je poněkud proklamační, autor si možná stojí za svým náhledem na situaci a nevidí problém. Popisuje,

Tento artefakt zaujme na první pohled přemírou zelené, je rámovaný útvary, snad horami. Co do pocitového dojmu i významu tmavě zelené působí výjev tenzně, nelze mu však upřít potenciál energie, je otázka, jak s ní autor dále naloží. Zelená je dokreslena červenými prvky, v kombinaci s nimiž též působí tenzně

že Ráj je neprostupný a plný vegetace, aby strom nenašel ten, kdo si nezaslouží dojít k poznání. Kdo by to byl, komu autor toto privilegium upírá? Zahrada je chráněným a bezpečným místem, před čím/kým je třeba se chránit? Zahrada může být přeneseně dětstvím, jaké má autor na ně vzpomínky?

Strom oproti postavám působí menší. Sám autor uvádí, že je strom mladý a bude růst ještě dlouho, než bude plodit více ovoce. Jak dospělý, zralý, či plodný se autor cítí být, ať už v biologickém či mentálním slova smyslu? Strom má zdůrazněnou levou stranu stínováním a kořenovým náběhem, což naznačuje diskutování vztahu k sobě, odstup od reality, zaměření na minulost. Ve spojitosti s kořenem také jako jakési sáhnutí si po stabilitě u sebe či v minulosti, nebo možnosti konzervatismu. Olistění je zobrazeno kombinací disperzního charakteru spolu s vyjmenováním jednotlivých listů. Jak autor prožívá (ve smyslu emocionality), je jeho emocionalita hlubší, ale i povrchní? Nechá se unášet nutkavými tendencemi a občas k sobě pustí chaos?

Scéna se odehrává na mírném kopečku, to vyvolává spekulace o pocitu izolace, úzkosti, samotářství či naopak egocentrismu a snaze se kompenzačně povýšit. Také může jít o zdůraznění důležitosti stromu poznání např. v souvislosti s jeho rolí v mýtu. Je autor sám schopen určovat, co je dobré a co zlé? Rozhoduje to snad v jeho životě někdo jiný? Adam s Evou jsou zobrazeni s gesty dávání a přijímání, mohou však působit i jako s rukama svázanýma před sebou, nabízí se úvahy o jejich moci a bezmoci. Jablko se jeví již nakousnuté, dá Eva i Adamovi a „co za to“? Eva při bližším pohledu působí poněkud maskulinně, projevuje ve svém chování mužské rysy?

Dle uvedených informací lze usuzovat na autora se sklony k introverzi a tenzi, kdy je potřeba dávat si pozor na vyčerpání neusměrněné energie. Pátrat lze i ve vztahové rovině, kdo má moc nad autorovým životem, resp. komu ji on přisuzuje?

Obr. č. 10 – muž, 40 let, 3. ročník.

Artefakt působí díky bodovým stopám štetce roztřeseně, nestabilně, jako pod vodou. Jablko má pokroucený kmen, z čehož lze interpretačně těžit ve smyslu složitého vývoje jedince, mohou to být projevy obrany, potíží a tlaků, které překonává, nebo jim podléhá. Autor může řešit své nejisté postavení. V kombinaci s výraznými nadzemními kořeny se lze ptát po pocitu nestability a její kompenzace. Sám strom popisuje jako skromnou, možná trochu starší jablko, která vypadá jako obyčejná, ale je to nejdůležitější strom vůbec. S trochou nadsázky i toto může vypovídat o autorově sebepojetí.

Vzhledem k rozeklané větvi zhruba v polovině koruny a další v horní čtvrtině se nabízejí otázky, co se v daném věku stalo významného. Může to vzbuzovat ale i úvahy o větší vitalitě (hypotéza podpořena jablky v koruně), pudovosti. Pokud strom vypouští mladé větve (tzv. výmladky) z kmene, snaží se tím kompenzovat jejich úbytek v koruně. Na to lze přeneseně také nahlížet jako na možný úbytek naplnění v rovině myšlenkové či té plodné ve všech smyslech. Zbývá ale dost životní síly, aby si s tím ego (kmen) poradilo a kompenzovalo to v rovině přízemnější a stabilnější.

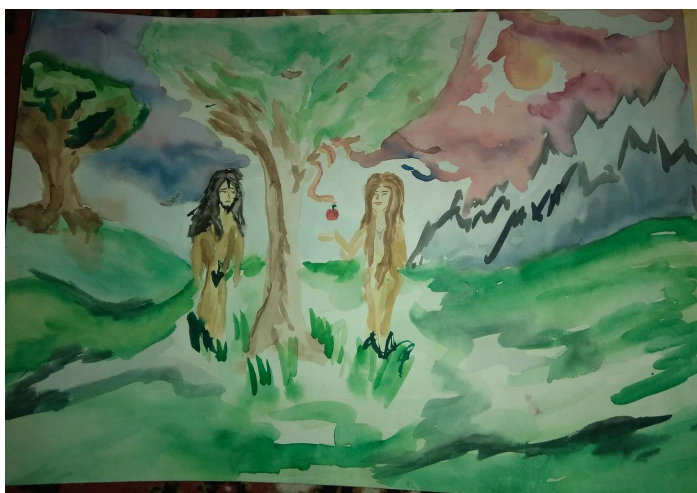
S přihlédnutím k okolí si lze všimnout, že Evě se jablko v ruce rozpilo, jakoby ztratilo svoji formu a splynulo s její rukou. To lze vykládat jako chybný úkon. Váhá Eva s jeho ochutnáním, či zda má nabídnout i Adamovi? Jak je na tom s plodností? Na obrázku též zcela chybí had, schovává se? Zajímavé je, že Eva je vlastně „bezruká“, jednu ruku ji pohltilo jablko a druhá je skrytá za zády. Proč nemá moc na místě, kde by ji mít (i dle mýtu) měla? Nakolik může či nemůže manipulovat s okolním světem? Jak jí v tom je (dle výrazu tváře)? Co na to Adam? Zobrazený Ráj autor popisuje jako ticho před bouří, napjatý a v očekávání. Jak je toto přiléhavé na jeho stávající situaci a partnerské vztahy?

Dle interpretací výše hovoří artefakt o jakési napjaté situaci v autorově životě, která je pro něj dost možná destabilizující. Autor možná zažil problematický vývoj. Nabízí se otázky po plodnosti v biologickém i ideovém slova smyslu, po pocitu naplnění a realizace svých možností.

Obr. č. 11-15 – muž, 24 let, 24 let, 25 let, 25 let a 26 let, absolvent.

Tvorba autora na téma je hojná, strom se však nikdy nenachází ve formátu celý. Zprvu jemné a snad i váhavější pojetí získává důraz a jasnější definovanost. Bílá místa, která mohou značit neprovázanost života, vytěsňování nebo i obavu nedat něco najevo postupně mizí. Je autor integrovanou osobností? Dle vývoje tvorby k tomu ale směřuje, přestože mlhavý opar zůstává.

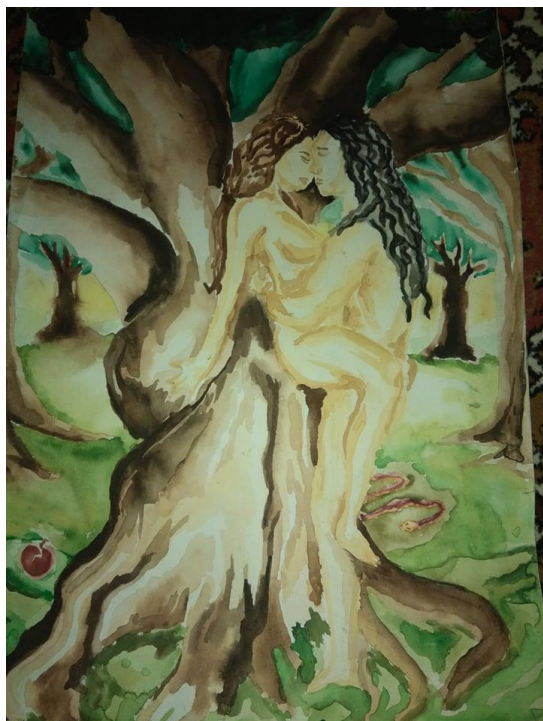
Zobrazené stromy jsou vesměs podobného charakteru, téměř vždy je však zobrazena jiná část. Snad dle toho, na jakou část je symbolicky kladen důraz v dané životní etapě. Podobná partie stromu se nachází na obr. č. 13 a 15. Navrátil se autor v nějakém aspektu k minulému prožívání? Ani na jednom obrázku však není strom celý. Nevejde se do reality? Jak respektuje omezení, pravidla a normy? Nakolik jsou jeho aspirace adekvátní? Lze se ptát na životní cíle a pocit jejich splnitelnosti.

Strom v obr. č. 11 je mnohem subtilnější, než strom v pozadí. Je druhým stromem snad strom života? Adam vypadá skutečně zdrceně tím, že Eva jablko utrhla, je to kvůli ztrátě stromu života? Ten je nositelem věčného duchovního bytí, možná by padla na úrodnou půdu otázka na duchovní směřování, či

životním naplnění. Strom života též doplňuje tělesné síly, někde se snad nedostávají? Umístění je v levém horním okraji, kterým je oslovován protějšek. Komu to sděluje či pro koho by to platilo? Tento strom má výrazné kořenové náběhy, ty mohou odkazovat na životní zdroj a již zmíněné čerpání energie, která může někde scházet.

Obr. č. 12 zabírá strom natolik z blízka, že koruna není vůbec zobrazena. Jeho základna je velmi mohutná a kořeny obnažené. Je to snad kompenzace nejistého postavení, kde chybějící koruna hovoří o prosazení se člověka ve světě? Mohutný kmen zdůrazňuje ego, životní sílu a stabilitu, je to kompenzace? Převažují instinkty a pudy? Kmen také působí „překrouceně“, jakoby se v průběhu růstu otočil kolem osy. Proběhl životní obrat, přesměrování, možná ve věku adolescence? Bylo ze sebe třeba něco „vymačkat“? Hlavním dějem je sexuální akt. Je to

ale skutečně to hlavní? Není tím pouze odvedena pozornost od nějakého aktuálně řešeného problému?

Strom na artefaktu s č. 13 je již viditelný z větší části, stává se autor větším realistou? Cítí se být v životě lépe uplatněn? Kořeny má pořád velmi výrazné, stále je možná jistá nestabilita, snad i snaha odpoutat se od minulosti. Zpoza stromu vystupuje Lilith v roli hada. Může Lilith jako symbol silné ženy, Adamovy

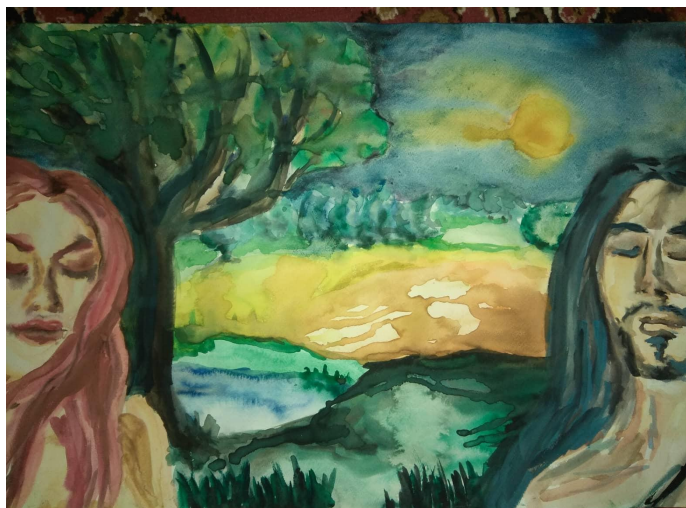

prapůvodní družky, odkazovat k nějaké reálné ženě autorova života? Kmen se nepřírozeně, i když mírně, zužuje směrem k základně, což může opět poukazovat na jakousi vratkost, nejistotu vlastního postavení. Je spokojen s naplněním svých ambicí (stále chybí znatelná část koruny)?

Další vyobrazení (obr. č. 14) zase stromu ubírá, tentokrát z něj zbylo nejméně z celé produkce na dané téma. Jaké změny se v životě a prožívání odehrály? Je z nějakého důvodu potřeba osobnost přestrukturovat? Adam s Evou jsou v centru dění, jablko už je téměř snědno. Adam

vypadá, že čeká na sousto. Uvažovat lze i metaforickým směrem, jablko v Evině ruce připomíná srdce, ona se odvrací. Váhá ho snad Adamovi dát? Červené skvrny v pravém dolním rohu evokují roztřísněnou krev, jedná se o zranění autora? Symboliku umocňuje had s jedovatým zbarvením vylézající ze strany protějšku.

Na artefaktu č. 15 je dle slov autora zobrazen spokojený Ráj. Děj působí jako v noci, i když světla je zde nepřírozeně mnoho, jde o obrany před nevědomou obsažností? Žlutá je barvou rozumu, budoucnosti, co autor nyní očekává? Strom je velmi tmavý, jakoby vystupuje ze stínu. Jedná se o stínové obsahy samotného

autora? Dostává se autor konečně na světlo, myšleno v rámci svého životního směřování a uplatnění? Adam s Evou mají zavřené oči, co nechtějí/ nemohou vidět? Kořeny působí již skrytěji, i když je skrývá Eva (dává ona stabilitu?). U paty stromu leží jezero, symbol nevědomí, které stromu dle autora prospívá, snad např. postupnou integrací a zvědomováním obsahů. Kmen je vyrovnanější, větve směřující vzhůru mohou poukazovat na aspirace, potažmo i sklon k fantazijním unikům, ale koruna se do formátu již skoro vejde, je to reálnější. Koruna je i vzdušnější a prosvětlenější, může tak vypovídat o menší uzavřenosti a přiblížení se reálnému životu oproti fantazii a snění.

Autorovým tématem se zdá být stabilita a životní energie. Je spokojen se svým uplatněním ve světě? Neklade si příliš vysoké cíle? Při pohledu na vývoj stromu napříč lety se však autor dle uvedených hypotéz posunul k reálnějšímu pohledu na sebe a věcnějšímu formulování cílů.

Obr. č. 16-18 – muž, 27-30 let, absolvent.

Autor na téma stvořil 3 akvarely, každý v jednom ročníku studia. Na prvním z nich (obr. č. 16) je strom centrálním motivem, jehož koruna se rozprostírá přes celou horní polovinu formátu. Potřebuje pojmout hodně slunečního svitu, energie? Červený bod v pravém horním

by se dal považovat za slunce, evokuje spíše neklid a agresi. Autor může mít potřebu po naplnění, prosazení se. Větve jsou vodorovné – jak je potřeba po uplatnění se uspokojována? Dokáže se prosadit, necítí se pod tlakem? Koruna je celkově otevřená, vzdušná, autor je tedy možná člověk otevřený a přístupný vnějším dojmům. Jablko se zdá plodná, plody má spíše menší. Za jakých okolností by plodila větší jablka?

V pravé části se nachází jezírko. To připomíná zdůrazněný symbol ženského pohlaví. Nachází se na identifikačním místě, v čem je být ženou? Jednat se může i o hlubinu ve smyslu nevědomí, pudového projevu. Alternativní interpretací je spočítání stromů kolem jezera. Je věk 17 let pro autora nějak významný, možná v souvislosti se sexualitou? Had má fialovou barvu a je mohutný. Je tak zdůrazněna pudovost, vitalita? Fialová je barvou ambivalentní, evokující neklid a tajemno. Může též odkazovat na matku, mají snad s hadem nějaké společné vlastnosti? Může ona zastat jeho roli našeptávače a pokusitele? Důležité je též zmínit, že postavy mají velmi slabé nohy, na kterých by bylo nejspíš obtížné stát. Jaký je autorův pocit stability v daném tématu? K pozastavení také je zvláštní hnědavý keř za Evou, který vypadá skoro až antropomorfně. Kdo by jím mohl být?

Obr. č. 17 působí vzdušněji, má více reálné proporce. Zdůraznění jsou lidé ve středové kompozici, především pak muž (jde o autora?). Strom pak ustupuje a je zobrazen pouze z poloviny. Vyrůstá ze spodního okraje čtvrtky, na což může být nahlíženo jako na náznak regresivní tvorby. Vyvolává téma v autorovi regresivní tendence? Má pro něj strom poznání specifický význam? Proč již na něj nezbylo místo? Větve se rozbíhají od středu, což může ukazovat na extravertní tendence, prosazování se, podnikavost. Křivky jsou oblé, nenucené, autor je dost možná vstřícný a snadno navazuje kontakty. Koruna je opět

vzdušná a lehká, strom ale krom jablka v Evině ruce zřejmě již nemá jiná. Jak se od minula změnil autorův pocit plodnosti, jeho sexualita a její prožívání? Lidé mají oproti předchozímu ztvárnění „useknuté“ nohy, pocit stability a zázemí je možná stále vratký.

V posledním provedení (obr. č. 18) Adam s Evou leží na zemi, zauímají tak stabilní polohu. Stabilita je ale stále adresována v bázi stromu, která je značně rozšířená. To bývá znakem dětské kresby a může poukazovat na jistou těžkopádnost a horší přizpůsobivost. Jabloň má

opět pouze jediné jablko. Dle autora jabloň svůj plod nenabízí, jen ho drží, a čeká, až si pro něj někdo přijde. Čeká i autor, až si někdo přijde pro jeho nabídku? Říčka, která dle autora strom vyživuje, může symbolizovat proudící vitální pudovou energii. Má prostor ke svému uplatnění? Nabízí se otázka životní perspektivy, autor uvádí, že tam strom může být dlouho, ale být to tak nemusí. Nelze říci, co s ním bude dál, možná dobré, možná špatné. Strom podle něj ohrožuje samota, nemá se o koho opřít. Zažívá autor tyto pocity?

Autorovo téma se dle informací výše dotýká pocitu životní stability a zázemí. Adresuje též téma sexuality a plodnosti, vhodné by bylo toto téma v bezpečném prostředí otevřít a poslechnout si autorův názor. Bylo by vhodné dotknout se též tématu osamělosti a životního směřování.

Obr. č. 19-22 – muž, 55 let, 56 let, 57 let, 57 let, přepis.

Akvarely tohoto autora se vyznačují originálním pojetím. Na dané téma jich vzniklo hned 5, je možné, že pro autora je téma osobně podstatné. Obr. č. 19 ukazuje klasický výjev spolu s hořícím stromem v pozadí. Ten dle kapitoly 4.2.8. symbolizuje strom života, z něž již nelze čerpat nesmrtelnost. Může to být odkaz na boží hněv, např. ve smyslu superega, které se snaží mít kontrolu nad přízemními pudy. Požár značí destrukci, je velmi emotivní, co tato scéna

vyvolává v autorovi za pocity? Je v jeho životě někdo, kdo by tím stromem mohl být? Strom jako takový je vyveden schematicky, vypadá jako z učebnice. Tento typ zobrazení může značit přítomnost obran, neochotu o sobě vypovídat. Může jít též o snahu předvést se v co nejlepším světle. Strom se naklání doleva ukazující tak spíše na vztah autora sám k sobě, minulost, jistou přemýšlivost či subjektivitu. Nese 10 jablek krom jablka v rukách postav, opět je možnost s tímto číslem pracovat. Kruhová koruna by mohla svědčit o uzavřenosti a neproniknutelnosti autora, horší přizpůsobivosti, bývá znakem silných obran v souladu s předchozím tvrzením.

Obr. č. 20 je vyveden výraznými barvami, je zde nápadný červený had. Neobvyklé je, že oba lidé hada drží, chtějí ho ovládat, mají nad ním moc? Had jako falický symbol je v daném kontextu též výmluvný. Eva zaujímá pózu evokující tanec u tyče, přičemž ocas hada jí směřuje mezi nohy, podtrhující tak sexuální symboliku. Strom je jako na předchozím ztvárnění nahnutý doleva. U kořenů jsou patrné náznaky zdůraznění, které byly rozmyty vodou. Jedná se o cenzuru nevědomých projevů?

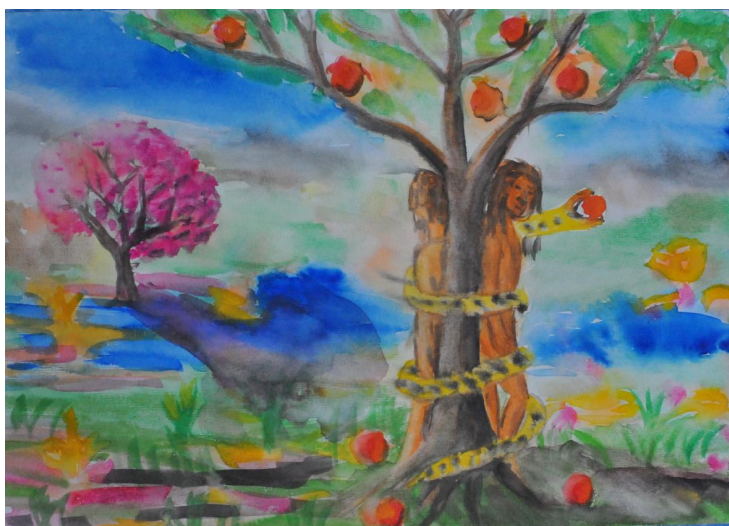
Obr. č. 21 je neméně výrazný, upoutá červenou houpací sítí. Červená jako barva

energická, vitální a vášnivá v kombinaci s podstatou houpací sítě a zdůrazněným pohlavím

Adama může nést symboliku pohlavního aktu. Vhodné by bylo doptat se autora na obsazení postav, popř. na co myslí, co by si povídali. Strom na obrázku se svojí korunou nevejde do formátu, naznačující tak možnou neochotu autora s dodržováním norem a pravidel. Může mít obtíže s respektováním dané

reality. Strom má výraznou bázi a patrné kořenové náběhy. Spekulovat lze o nestabilitě a vratkosti, snaze odpoutat se od minulosti. Dále také o nevědomých aspektech osobnosti, které se skrze výtvarno projevují, může se jednat o připoutanost k pudům, což podporuje popsaná symbolika. Celý strom se opět naklání mírně doleva, ale větev sahá kompenzačně doprava směrem k extraverzi, do budoucnosti. Oproti minulým ztvárněním nese strom méně ovoce. Změnilo se něco v životě autora, ubývá mu v nějakém smyslu plodnosti?

Další ztvárnění (obr. č. 22) nese atypický děj i barevnost. Adam s Evou jsou připoutáni ke stromu poznání hadem, jsou snad v zajetí pudů, pokušení? Had změnil barvu na žluto-čnou signalizující ohrožení. Nutí jim had poznání násilím? Krom stromu poznání je výrazný další strom v dáli, je

to strom života? Na koho by mohl odkazovat? Růžová barva nese jisté nebezpečí, je symptomatická, může odkazovat na vinu a bolest. Oproti minulým scénám je tato méně uhlazená, použito je více vody. Působí dojmem určitého emočního zjitření. Strom se opět do formátu nevejde, jak je na tom autor s dodržováním nastavených pravidel? Utíká někdy do fantazie? Přítomny jsou též výrazné kořeny symbolizující nevědomou složku osobnosti a stabilitu, které se dostávat nemusí a je třeba ji kompenzovat. Uvažovat lze i o zázemí rodinném. Jablka jsou na zemi spadaná, jsou zralá. Stojí o ně někdo, když had musí lidem své jablko nutit? Autor uvádí, že pokud strom přežije, bude ještě dlouho žít a plodit, když přijde jeho čas. Dostane k tomu strom příležitost, dovolí si to?

Autor působí jako muž se silnými obranami obestavěnými kolem nevědomých pudových obsahů. Dá se usuzovat spíše na uzavřeného člověka s introvertní orientací, žijícího sám za sebe. Možná má obtíže s dodržováním norem a pravidel, vejít se do reality a respektovat její omezení. Jeho vývoj se dle natočení formátu v rámci tématu ubírá směrem ke stabilitě a zaměření spíše na druhé.

9.1.1 Shrnutí

Jedním z hlavních témat, která se u studentů a absolventů arteterapie objevovala, je kompenzace nestability, či pudových impulsů (autorka obr. č. 3, autor obr. č. 11-15 a 16-18). Dále pak byla řešena otázka perspektivy (autor obr. č. 11-15 a 16-18). Často se projevíly psychické obrany spojené s tematikou (autorka obr. č. 4, 5, 6 a autor obr. č. 19-22) a úzkosti (autorka obr. č. 1, 2, 3, 6). Diskutována byla i (životní) plodnost a naplnění (autor obr. č. 7, 8 a 10).

Častým fenoménem mezi touto skupinou je strom, kterému se koruna nevešla do formátu (11 artefaktů od 6 respondentů – obr. č. 1, 3, 6, 11-15, 20-22; z toho ve dvou případech byla tvorba na téma nakonec zakončena celým stromem – obr. č. 2 a 18). To je interpretačně nosné ve významu neochoty podřizovat se daným normám, přijímat omezení, popř. zvýšených aspirací, které jsou v nějakém slova smyslu neadekvátní či nereálně vnímané. Může to být také projevem kompenzace. Ve 3 případech se strom nevešel do formátu vůbec, je z něj zobrazená polovina (obr. č. 12, 17) nebo jen zlomek (obr. č. 14). Jelikož se nejedná přímo o test stromu, nebylo to nahlíženo jako zásadní problém, strom pouze ustoupil dění v rámci dvojice lidí.

V rámci skupiny je 13 artefaktů zobrazeno na šířku (obr. č. 3, 5, 7-9, 11, 13-16, 18, 21, 22) a 9 na výšku (obr. č. 1, 2, 4, 6, 10, 12, 17, 19, 20). Zobrazení na šířku bylo celkově preferováno a je typické pro člověka zaměřeného spíše na vztahy a rezistentního vůči změně, pojetí na výšku zase může značit otevřenost změnám, labilitu a zaměření na sebe. Vše může též souviset se vztahem daného člověka k tématu. Většina autorů s více akvarely na dané téma otočení formátu střídají (autorka obr. č. 4, 5 a autoři obr. č. 11-15, 16-18 a 19-22), což může odrážet aktuální nastavení autora v daný moment. Autorka obr. č. 1 a 2 se drží zobrazení na výšku a autor obr. č. 7 a 8 zobrazení na šířku.

V pracích studentů se často objevuje stylizovaná centrální kompozice (5 autorů – obr. č. 4, 6, 9, 10, 11), kdy je vprostřed strom jako středobod dění a Adam s Evou stojí u něj. V dalších případech je tato kompozice skrytá, méně nápadná, či originálně pojatá (5 autorů – obr. č. 3, 7, 12, 16, 19, 20). To je možné vysvětlit způsobem zadání tématu, kdy se musí objevit všechny dané prvky a přímo to tak vybízí k podobnému uspořádání. Také je však možná míra stylizace v rámci snahy předvést se v co nejlepším světle, či v rámci psychických obran a (většinou zřejmě nevědomé) neochoty na sebe něco prozradit. V 5 akvarelech (obr. č. 4, 7, 8, 11, 16) se objevuje slunce, v jednom případě se možná jedná o měsíc (obr. č. 15). Jednat se může o racionální kontrolu, působení superega, ale, i znak

dětské kresby, především je-li slunce naznačeno $\frac{1}{4}$ kruhu v rohu (obr. č. 4). Měsíc pak zastává ženský symbol, plodnost. Jeho světlo je reflexivní, lze uvažovat o zrcadlení a projekci.

Zajímavý je odhad studentů týkající se věku stromu. Jen jedna respondentka uvedla, že strom je podobného věku jako ona (obr. č. 4). V obr. č. 5 ale měla tatáž autorka strom stoletý. Další (autorka obr. č. 1 a 2, obr. č. 7 a 8, obr. č. 9 a obr. č. 10) věk nevyjádřili číslovkou, ale přídavným jménem (mlad'oučký, zralý). Ve 3 případech byl strom mladší (obr. č. 3, 6, 18) a v jednom starší (obr. č. 5). K věku stromu je možné s jistými rezervami přihlížet jako k indikátoru věku mentálního či pocíťovaného v aktuální době a vztaženého k danému tématu. V případě vyššího přisuzovaného věku je potřeba též zohlednit jeho dlouhověkost, která spolu s významem stromu poznání může navádět k atribuci vyššího věku. V případě věku nižšího pak zase fakt, že svět byl stvořen za 6 dní a to může též náhled zkreslit. Někteří muži (autor obr. č. 10, 11-15, 19-22) přiléhavě uvedli, že je strom starý od stvoření Ráje.

Studenti a absolventi byli v odpovědích na otázky ochotni více se opřít o metaforické vyjádření a asociovat (stromu prospívá zvědavost, když se k němu lidé chovají hezky, ohrožuje ho tupost, nezáměr, že je tam sám). Pouze jedna respondentka (autorka obr. č. 6) uvedla odpovědi ryze faktické uplatnitelné u stromu v přírodě (stromu prospívá déšť a slunce, ohrožuje ho silný vítr a škůdci). To je vysvětlitelné působením psychických obran – např. racionalizací, či neochotou spolupracovat.

9.2 Klienti psychiatrické nemocnice

Obr. č. 23 – muž, 35 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Veškerý děj se odehrává v horní polovině formátu, co brání výjevu odehrát se tady a teď? Strom se „svými idejemi“ do formátu nevejde. Jak dodržuje normy, potažmo i v léčebně? Koruna symbolizuje naplnění současnosti a postavení ve světě, jak to autor nyní má? Jablko již spadlé na zemi vypadá, že čeká, až ho někdo sebere, had již „jde do

akce“. Autor jablka na stromě popisuje jako rudá a chutně vypadající, ale oproti spadlému jsou tmavší a působí scvrkle. Jedná se o klamnou reklamu, vybral had to poslední (nebo snad falešné) pěkné jablko, které chce nalákat na strom, jemuž plodnosti ubývá? Je tím zdůrazněna lákavost poznání, které za to ale ve skutečnosti nestojí?

Větve stromu jsou pahýlovité, cítí se autor dostačující, omezený z vnějšku? Vztáhnuto k situaci režimové léčby pravděpodobně ano. Jak se dokáže ve světě (i v léčebně) prosadit, rozvíjet se, pracovat s energií? Věří v to, že uspěje? Má pocit, že jeho přání jsou slučitelná s realitou? Strom se mírně naklání doprava a pravá strana kmene je i zdůrazněna tmavší barvou. To může ukazovat na směřování k budoucnosti (snad ukončení léčby). Nápadná zbarvením je ale i jedna větev směřující vlevo, může se jednat o konflikt mezi introverzí a přáním se prosadit mezi druhými? Větve rozbíhající se od středu mohou podporovat tezi o kompenzaci introverze, snahu se prosadit, ale i poukazovat na expanzi a agresivitu, což nejde příliš dohromady s jejich tupými, jaksi bezmocnými konci.

Autor zobrazil slunce v rohu, jak je možno vidat v dětské kresbě. Barvu je sporné určit, nejvíce připomíná okrovou, může co do barevné symboliky odkazovat na mladého muže, vrstevníka, bratra? To je podpořeno polohou slunce tam, kde v dopisech bývá oslovení. Nebo je snad slunce, symbol racia, spojeno s dohlízejícím superegem? Jak jsou autorem přijímány hodnoty a omezení dané výchovou a společností? Jak to má onen vrstevník? Nabízí se i úvahy o dodržování pravidel v rámci léčebny, vztazích a dodržování pravidel spolu s ostatními klienty. Vnímá to spravedlivé vůči všem? Zneklidňujícím dojmem působí i černý had, dle slov autora ohrožující, spolu s červenými jablky se lze ptát, čemu autor vzdoruje?

Snaha vyplnit plochu alespoň čarami může být úzkostná, přítomen byl možná strach z prázdné plochy, je to snad obava nedat něco najevo či snaha podat dobrý výkon odevzdáním „celého“ akvarelu? Těžko říci, jakou autor zamýšlel vzájemnou polohu lidí v akvarelu, ale vypadají jako siamská dvojčata. Co by v autorovi tato tematika vyvolala? V čem je to pro Adama s Evou výhodné být spojení? Zvláštní je též černé zdůraznění chodidel, kam, nebo co mají našlápnuto? Autor také uvádí, že bez lidí, kteří byli vyhnáni, se jabloni povede dobře. Jak by jí svojí přítomností mohli ublížit? Bylo by dobré si též postavy nechat autorem obsadit, popř. zjistit, s kým se identifikuje.

Autor dle interpretací řeší otázku norem a jejich dodržování, pocit omezení zvnějšku. To není v situaci léčby závislosti s podivem. Jak se mu v léčebně daří, jak

vychází s ostatními? Vypadá to, že se autor upíná k budoucnosti, snad k úspěšnému vyléčení.

Obr. č. 24 – muž, 41 let, 3 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Klient uvádí, že je v léčbě opakovaně i kvůli jiným nespecifikovaným závislostem. Děj je vyvedený jemnými konturami, lze přemýšlet o citlivosti a jemnosti, nejistotě, neurotičnosti. Odehrává se na nejisté půdě, kdy zem tvoří pouhých pár trsů trávy. Autor ztvárnil postavy výrazně sexualizovaným způsobem, Eva má dokonce boty na podpatku. K čemu je jí to v Edenu (popř. při vyhnání) dobré a jak by se jí v tom chodilo? Zřejmě už došlo k ochutnání ovoce, jelikož se postavy zakrývají. Muž zaujímá postoj s rukama vzhůru, což může ukazovat na odpor, vzdor, nebo naučenou bezmocnost v situacích spojených s hadem –

pudovostí, pokušením. Hadovi, který útočí, nebo doplňuje Adamovi přirození, je věnována výtvarná pozornost, je to důležité téma. Nakolik je had opravdu nebezpečný, není to spíše užovka? Přijde si autor v sexuální oblasti dostačivý, nejedná se o pouhou kompenzaci? Zároveň jsou obě postavy bez tváří, možná jako životní strategie nedat nic najevo, schovávat se za prázdnou tvář? Nakolik jsou reálně autorovy prožitky hluboké?

Ke stromu samotnému autor uvádí, že až odrodí, bude tam zasazen jiný. Přijde si nahraditelný, je si jist svojí pozicí ve světě? Píše, že on do Edenu nepatří. Chybějící kořenové náběhy naznačují, jak je autor zakořeněný, stabilní? Chce se oddělit od pudů (či od minulosti, rodiny), kterými je ovládán? Kmen prostupující celou korunou může být známkou toho, že pudy mají méně regulovaný přístup do vědomí, ukazuje na vitální osobnost, možná méně vyzrálou. Jablka a listy jsou rozvěšeny v pravidelných rozestupech, působí jako stereotypní způsob fungování, lze považovat za projev obrany, únik před úzkostí. Jsou spíše dooranžova, chybí autorovi vitalita a energie čisté červené, je to odkaz na oralitu, závislost, dětský věk? Co je pro autora tím pokušením?

Světle hnědá barva stromu může evokovat sklony manipulovat, dominovat, „mlžit“? Vzhledem k umístění stromu se nabízejí i úvahy, zda strom není identifikován

s nějakým vrstevníkem. Je možné se ptát na věk dětství, objevuje se hned několik znaků dětského projevu. K pozastavení jsou modré paprsky vycházející ze slunce, jeví se také jako jistý znak stereotypie. Paprsky vypadají možná spíše jako padající kapky vody, pokud ano, kde je duha? Lze přemýšlet např. o kontrastu rozumu a emocí. Autor si dal záležet, aby všechny druhy zelené odlišil. Tendence odlišovat odstíny, ale ignorovat světlo a stín je patrná u dětí ve fázi kresebného realismu, zájem o pohlavní charakteristiky zase pro období pseudo-naturalistické, kdy se vytváří sekundární pohlavní znaky a upevňuje identita. Strom má dle autora asi 10 let, kritickým je možná období 8-15 let.

Z informací výše plyne potenciál kompenzace jistě váhání či potíží v oblasti sexuality jejím přehnaným zdůrazněním. Možná je otázka nejistého postavení ve světě. Vypadá to, že je pro něj bezpečnější se emočně distancovat od prožitků. Pramení tato tendence z dětského věku?

Obr. č. 25 – muž, 36 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na pervitinu.

Ze všech klientů ve skupině autor tohoto artefaktu projevoval největší ostych z tvorby, vyjadřoval obavy, že jeho výtvar nebude dost dobrý: „Budu nejhorší“. To naznačuje úroveň jeho sebepojetí a sebedůvěry, porovnávání se s druhými s negativním očekáváním. U tohoto autora je následující výklad brán s rezervou, může jít o nedostatek výtvarných dovedností, spekulativní je i organické poškození vlivem užívání drog.

Výtvar nese znaky infantilní tvorby, jako je pásovitá modrá obloha, schématické postavy stojící na spodním okraji čtvrtky a bizarní strom. Pásovitost a plošné užití barvy v obloze je typická pro schématické období ontogenetického vývoje (kapitola 3.3), které odpovídá věku 6-8 let. Hutnost oblohy může indikovat problematické očekávání budoucího. Usazení děje zcela dole též může ukazovat na nevyzrálost a signalizovat regresi.

Strom je vyjádřen hrubě schématicky. Kmen je velký s malou korunou, čímž může poukazovat na nezralost a regrese, potíže se sebeprosazením a nevyvážené sebevědomí.

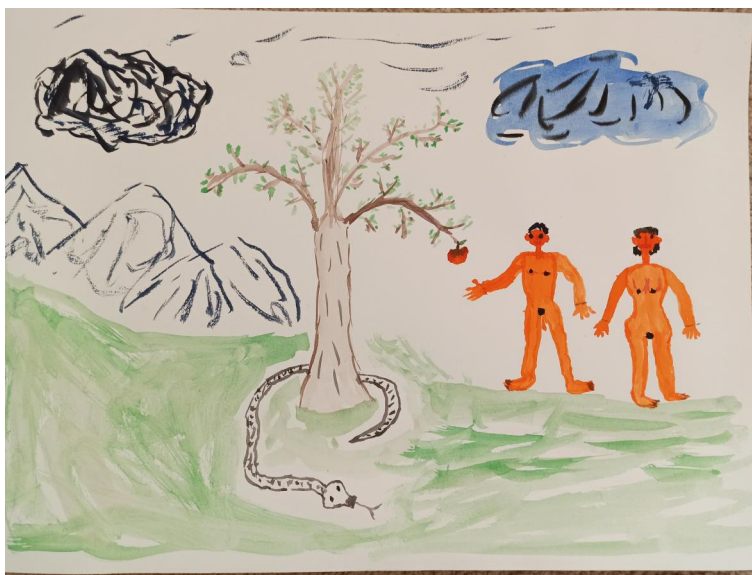
Jednat se může o převahu pudů a potlačení rozumové složky. Kmen spolu s modrou oblohou asociuje strom světa, po kterém putovaly lidské duše (kapitola 4.2.2). Nabízí tak otázky po přání autora být jinde, kam ale koruna nedosahuje. Jaká je jeho vůle k životu? Je zdůrazněna levá polovina koruny, lze usuzovat na opatrnost a introverzi; neprodyšné obtažení signalizuje uzavřenost, nesmělost, horší sociální přizpůsobivost. Srdce stromu, je též nezvládnuté, podporuje hypotézu o nevyzrálosti či nezvládnutí přechodu z dětství do dospělosti. V souladu s interpretací regrese určuje autor stromu 5 let.

Žlutá jablka mohou působit jedovatě, otráveně, přestože jsou dle autora jedlá. Ani strom nevypadá příliš zdravě, nabízí se otázky po životním smyslu a motivace v léčbě pokračovat, podpořeno chybějícími kořeny (dodávají výživu – zdroj života, stabilitu). Strom by měl být symbolem regenerace a reprodukce, zde se tomu jeví být opačně, strom vypadá nezdravě a produkuje otrávená jablka. Spolu s černou barvou hada jsou žlutá jablka indikací varovnou, nebezpečnou, podtrhující jedovatost stromu. Lze pracovat i s jejich počtem. K zamyšlení se jeví i poznámka jiného z klientů na účet tohoto stromu: „Kdyby byl ten strom člověkem, tak ho střelím do hlavy.“ (klient s obr. č. 5) Nejistotu postavení tohoto klienta ve skupině může odrážet i zkroucený kmen, který podléhá tlakům a může značit i složitý vývoj a obrany.

V souladu s předchozím výkladem se autor vyjadřuje, že nemůže předpovídat, jak dlouho tu strom bude a co ho čeká: „Může ho někdo pokácet, nevíme, co bude zítra“. Autor pravděpodobně trpí nejistotou svého postavení v životě a vize do budoucna. Uvažovat lze o fyzickém a psychickém zdraví klienta. Ve výtvarném projevu jsou patrné silné regresivní tendence, možné je uvažovat o nezvládnutém přechodu z dětství do dospělosti, či dokonce organické poškození vlivem drog. Jít ale samozřejmě může i o nedostatek výtvarných dovedností.

Obr. č. 26 – muž, 53 let, 3 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Malba na první pohled působí pečlivě provedená, ale spíše dětská. Nebojí se znázornit nahé postavy, i když působí poněkud strnule. Výrazné je jejich oranžové zbarvení. Barva působí velmi výrazně, jako ve snaze být viděn, může odkazovat na dětství, ale i oralitu a závislosti (což by vzhledem k závislosti

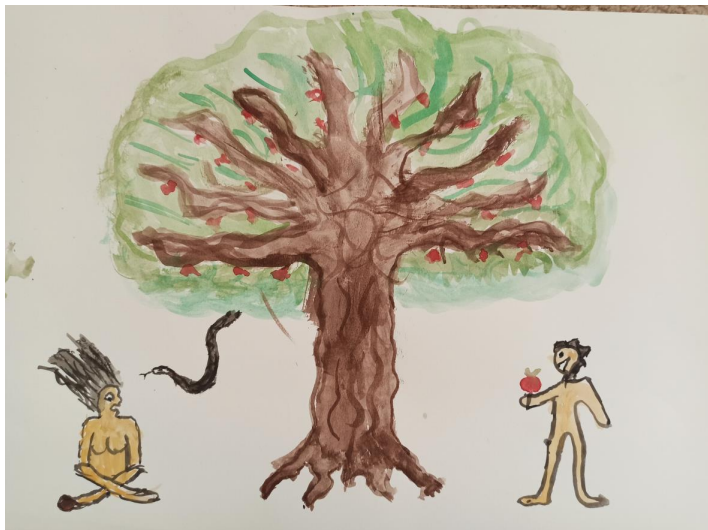
nebylo překvapivé). Postavy mají napojované ruce na paže, což může adresovat aktivitu, která je vyžadována, ale třeba se jí nedostává. V mezních případech i krádež a následný trest (může býti dáno tematikou). Dá se přemýšlet nad tím, proč Eva směřuje chodidly pryč od Adama a od dění. Role jsou prohozené – Adam se natahuje po jablku. Cítí se autor být v pokušení ochutnat zakázané ovoce, a co na to Eva? Celá scéna se svažuje zleva doprava, vlevo jsou hory spolu s černým mrakem, vpravo se vyjasňuje. Hory mohou reprezentovat nějaké úsilí, nároky či překážky, dle umístění snad přisuzované protějšku či situaci, anebo snad minulé. Vše uvedené získává při léčbě závislostí další význam.

Větve jsou na strom napojeny neobratně, přechod mezi kmenem a větvemi je zablokovaný. Může jít o bariéru mezi minulostí (dětstvím) a pozdějším životem, nesmíření se s dospělostí či nevyrovnanost. Větve zakončené jemnými větvičkami poukazují na možnou citlivost. Struktura koruny je velmi jemná, listy jsou jednotlivě vyjmenovány. To je opět běžné u dětí. Interpretačně jde nahlédnout jako pečlivost až puntíkářství (celá malba je patrně pečlivě provedená), zvýšená úzkost a projevy obran či zakrývání vnitřních problémů. Strom má jediné jablko, které působí odshora nahnile (rozpila se do něj stopka). Vzhledem k věku autora se lze dohadovat, zda nemá pocit, že mu již ve věcech sexuality a plodnosti vyprchává čas. Autor zdůrazňuje, že jablka jsou sladká a nikdy kyselá. Co v jeho životě by se dalo popsat podobně? Není to spíš jen přání?

V autorově projevu je patrný výtvarný regres, lze uvažovat o jisté nezralosti či malé výtvarné zdatnosti. Výrazně je adresován problém závislost a pokušení, možná snaha mu

odolat. Pociťuje autor moc nad vlastním životem, pochybuje, že zvládne překonat nástrahy života „venku“?

Obr. č. 27 – muž, 23 let, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Autor doslova splnil zadání, v jeho pojetí se nenachází nic než požadované prvky. Strom je ústředním motivem, zabírá polovinu plochy. Vypadá jako obrácený kořeny vzhůru, zdůrazňuje spojnici mezi nebem a zemí, mezi aspiracemi a reálnou rovinou. Lze hovořit o převrácení pudů, dostávají se do

vědomí? Koruna se snaží zaujmout co nejvíce prostoru. Působí vitálně, je hojně vyživována pudovou energií? Snaží se i autor obsáhnout co největší prostor (byť třeba fantazijní) a možná tak kompenzovat své komplexy? Koruna také připomíná mozek, je možný nějaký deficit? Jak je na tom s racionální kontrolou pudů a emocí? Kmen působí falicky podtrhujíc sexuální podtext scény.

Větve se rozbíhají od středu, lze hovořit o iniciativě, prosazování, až agresivitě. Strom je nápadný svojí symetrií, může být stereotypním projevem vytrvalosti, možná i stability, ale za cenu snížené pružnosti. V krajním smyslu pak zábran, obsesí a kompulzí. Jablka jsou úhledně pověšena na spodní hraně větví, což může být známkou jistého pedantství, stereotypie, prostředkem k redukci vlastní úzkosti a nejistoty. Ohledně perspektivy stromu autor uvádí, že za pár let ho skácejí. Jak vidí svoji životní perspektivu?

Podle toho, že je celá scéna ve vzduchu a chybí zem, mohou být přítomné potíže se zakořeněním, zázemím, zakotvením v realitě. Dalším znakem mohou být kořeny, snažící se o zakořenění. Je z čeho čerpat „živiny“, když vše létá ve vzduchu?

Jablko trhá Adam, došlo k obrácení rolí. Nachází se na identifikačním místě, autor se s ním nejspíš v rámci dění ztotožňuje. V čem žena zaváhala, nebo proč jablko utrhnout nechce? Má oddělenou hlavu od těla, odděluje emoce (možná i pudy) od rozumu? Eva naopak žádný krk nemá, jak dokáže zpracovávat emoce? Adamova ruka vypadá jako penis, na kterém je jablko, snad jako návnada, aby byl lákavější? Žena je ztvárněna jakoby

v úleku, ohrožena hadem. Sedí se zkříženýma nohama, možná na známku nepřístupnosti dané oblasti. Jedna z možností je, že se autor snaží ženám bezúspěšně přiblížit.

V rámci tohoto artefaktu hraje významnou roli rozum a cit, jejich oddělení a otázka zpracování emocí. Mozek je zdůrazněn jak v koruně stromu, tak i přerušením Adamova krku. Falická symbolika upozorňuje na silnou přítomnost pudů, tlačících se do vědomí a nastoluje otázku jejich usměrnění.

Obr. č. 28 – muž, 25 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu a pervitinu

Artefakt působí poměrně uceleně, dokončeně. Tráva je znázorněna světlou zelenou, odkazující spíše k dětskému věku, strom ale obsahuje dospělejší zelený odstín. Vyrůstá osobnost z nezralého základu? Jak jsou zpracovány a regulovány nevědomé obsahy, např. z dětství (strom z nich vyrůstá)?

Kmen je silný a mohutný, zřejmě leccos ustojí či ustál. Vzhledem k věku autora vypadá strom starší. On sám strom odhaduje na 35-40 let, tedy minimálně o 10 let starší. Poukazovat může na to, jak starý se autor cítí, co v životě prožil.

Zpracování artefaktu je standardní, není patrná snaha o nadsazené vyjádření, kdežto odpovědi z dotazníku jsou zpracovány kombinací faktických odpovědí (strom vyživuje světlo, O_2 a CO_2 , ...) a odpovědí nadsazených a humorných (strom ohrožuje „nenažraná Eva a IKEA“). Nenažranost je možná důvodem, proč je Eva plnoštíhlá. Možná reflektuje autorovy preference, může to být i mateřská postava ve smyslu Oidipova komplexu. Adam stojící za ní vypadá, jako že má ztopořený penis (záměrem zřejmě ruka, která čeká na jablko). Proč je lepší se k Evě přiblížit zezadu? Adam působí spíše, že připraven čeká, co Eva udělá. Sexuální význam by šel najít i v autorově výpovědi: „V Edenu nejsou lidé, takže strom nikdo neprostřihá, a bude rodit planá jablka.“ Cítí se autor, že naplňuje svůj reprodukční potenciál?

Strom stojí na kopečku, je potřeba se k němu pracněji dobrat. Tento ochranný ostrůvek může napovídat pocitu izolace, možného samotářství autora, může jít i o kompenzační snahu vyvýšit se. Koruna se nevejde do formátu směrem ke straně protějšku a situace. Jak naplňuje očekávání druhých, dodržuje normy? Lze vztáhnout i k situaci léčby. Kmen je nižší, než polovina koruny, může se jednat například o potlačení vitality (Adam jakoby čeká, co bude), převahu racionálna a intelektu (v souladu s faktografickými odpověďmi z dotazníku). Jednat se může i o útěk do světa představ a kompenzace ctižádosti, velikášství (v souladu s vyvýšeným stromem). Znázornění listů se jeví jako projev stereotypního, možná až neurotického chování.

Zobrazený strom je znatelně starší, než reálný věk autora. Otázkou zbývá, čím si v životě prošel (i vzhledem k závislému chování, které může být např. i důsledkem nepříznivé rodinné situace)? Osobnost možná vyrůstá ze základu, který by ještě potřeboval dozrát. Sexuální impulzy mohou být neuspokojené, je třeba najít efektivní způsob jejich regulace, usměrnění a uplatnění. V rámci času stráveného v léčbě jsou vhodné činnosti sublimačního charakteru, sport či umělecká tvorba.

Obr. č. 29 – muž, 34 let, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Jedná se o neobvyklé perspektivní pojetí, přičemž samotný strom je upozaděn. V prvním plánu se nachází ruka trhající jablko omotaná hadem. Je perspektiva autorovým latentním problémem? Jaké vyhlídky má autor sám ve svých očích? Takto zdůrazněná ruka, která si bere to, co nemá, otevírá interpretační možnosti podobného významu. Ruka je též symbol moci, může ovládat, ale i trestat. Umí Eva manipulovat, kontrolovat?

Strom i zpracování krajiny znatelně ustoupil do pozadí snaze vytvořit zajímavý výjev. Vertikální linie v krajině bývají neurotickým řešením, může se jednat o bezradnou snahu zaplnit plochu. Ze stromu je přítomná pouze necelá polovina. Zároveň je ale na identifikačním místě. Musí autor někdy ustoupit Evě, tomu co ona (nebo někdo jiný) chce?

Musí slevit ze svých nároků a potřeb? Adam se ji snaží zadržet a vypadá to, jako by se ohlížel přes rameno. Co by tomu řekl Bůh (autorita, otec)? Je Eva symbolicky spíše část samotného autora nitra, kterou se ale superego snaží zastavit? Eva nemá žádná prsa – možná za tím stojí stud je zobrazit, ale působí také spíše chlapecky a může signalizovat neochotu dospět. Nabízí se mnoho otázek: Jak je stará? Vnímá ji jako nezralou? Přejímá mužské role? Neutrhla jablko příliš brzy? Kdo z autora života by to mohl být? Osoby jsou bez tváří, skrývají své emoce? Mají k nim přístup, umí je vyhodnotit?

Oproti kresbě figury je kresba stromu méně zvládnutá, alespoň co je z jeho poloviny patrné. Kde je autorova druhá polovina a proč nedostala prostor? Nemá znatelné kořenové náběhy, které zdravý strom vytváří. Jak autor pracuje s pudovými impulzy, minulými zážitky? Nesnaží se je odstránit, vytěsnit? Zvýšený horizont s neukotveným stromem může naznačovat odstup od reality, snění či pasivitu. Větvením připomíná jehličnatý strom, což bývá známkou nezvládnutého srdce stromu odkazující k vyzrálosti osobnosti. Koruna je rozdělená do chomáčů listoví, rozpadá se do částí. Jsou za tím vnitřní rozpory?

Artefakt dle interpretací této práce adresuje otázku perspektivy, budoucnosti. Strom je vyveden neúplně, spekulovat lze o tom, jakou roli a moc má autor ve svém životě. Cítí se úplný, hraje ve svém životě hlavní roli? Uvádí, že stromu prospívá zájem o něj a ohrožuje ho zapomnění. Sám o sobě je výrok velmi výmluvný. Ptát se lze na autorův pocit osamělosti, na jeho vztahy s druhými.

Obr. č. 30 – muž, 47 let, 3 měsíce v léčbě závislosti na lécích na spaní.

dětskému věku.

Artefakt je příkladem kuriózního ztvárnění, Adam s Evou si vzali na pomoc žebřík. Shlíží na ně slunce s tváří, na kterém je umístěn houpací kůň. Je možné, že artefakt má působit humorně a jako recese, nebo jsou tak zakrývány rozpaky. Vývojově je malba schematizující, odpovídající

Adam s Evou jsou vyvedení obrysem, postava pod štaflema je složená z částí, jako panák, zdůrazněno je pozadí. Dostával autor jako dítě na zadek? Barva zašpiněné růžové působí poněkud nezdravě, symptomaticky, přítomnost černé zvyšuje úzkostnost. Dále může barva poukazovat na nezralost, čemuž by odpovídalo i provedení postav. Značit může i vinu, v tomto případě lze vztáhnout k pokušení, sexualitě, provinění proti autoritě, superegu. Příznačný je též žebřík. Vychází z míst, kde by měl Adam penis, a rozevívá se jako nůžky nad Evou. Místo potěšení je nebezpečí? Průchod pod žebříkem také může naznačovat sexuální podtext. Žebřík může být ale poskytovat i oporu, kde je to v životě autora potřeba?

Strom je černý, což je barva negace, odporu, vymezení se proti světu. Jaké má sebepojetí, sebevědomí? Černění může odkazovat i na projev deprese, pocit ztráty vlastního já. Projevem nezralosti je uzavřený přechod kmene a větví, větve působí nalepené. Spekulovat lze o neintegraci myšlení a cítění, odmítání minulosti, nesmíření se s ní.

Strom je dle autora mladý, jediné jablko je prý jeho první úroda. Oproti svému věku autor určuje strom jako čerstvě plodící. Vzhledem k dětskému projevu 6-8 let by se ale dítě nacházelo v latentní fázi sexuality. Také strom bez listů je v realitě buď spící, anebo suchý. Jablko je žlutočerné, působí jedovatě, nebezpečně. Celý výjev se může jevit i opačně, jakoby Adam věšel jablko na strom. Je možné s rezervou uvažovat o předčasném vystavení sexuálním podnětům? Nebo je strom už suchý a je třeba ho za plodný vydávat?

Neexistující linka země dává dění pocit nestability, nejistoty, kořeny stromu zase evokují rentgenové vidění. Proč je vidět tam, kde by to mělo být skryté? V příšeří žlutočerného slunce padají zábrany, cenzory. Skýtá se tak otázka racionální kontroly, co by nemělo být vidět? Kořeny jsou možná až přebujelé, utápí se autor v nevědomí, pudech? Odkazují do minulosti? Jak to, že je strom suchý, přestože je vyživován silnými kořeny? Autor uvádí, že strom poznání nic netají, proto jsou mu vidět kořeny. Může to být ale i známka odhalování věcí, které by měly zůstat intimní. Odkazuje oranžový had na závislost, či dětský věk? Dobré by bylo doptat se významu psacího písmene H, které had vytváří. Oranžový je i houpací kůň na slunci. Slunce symbolizuje rozum, autoritu, či otce. Lze se ptát, kdo si koho houpe. Samotné houpání pak může být symbol sexuálního aktu, je ale schované „pod (resp.nad) svícem“.

Celá scéna působí jako na vodě (obloha připomíná hladinu), není jasné, kde je nahoře a kde dole, jak vnímá autor budoucnost? Má ve svém životě zmatek, zpřeházené hodnoty a priority? Jsou zde výrazné projevy infantilní malby poukazující na možnou nevyzrálост autora. Některé znaky působí až patologickým dojmem (kůň, slunce, žebřík). S velkou opatrností je možné dohadovat se o nějakém minulém traumatu souvisejícím s výraznou pudovostí malby.

“Obr. č. 31 – muž, 30 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Malba využívá světle zelené barvy, která zabírá zhruba $\frac{3}{4}$ ploch. Oproti jiným klientům je tento odstín nápadný, zřejmě byl ve vodových barvách, které byly na místě k dispozici. Vzhledem k rozsahu může poukazovat na výraznou nezralost, dojem je doplněn o další infantilní prvky

(slunce, mrak, ztvárnění jehličnanů).

Zelená prostoupila celým výjevem. I slunce je žluté s výrazným zeleným podtónem. Slunce je jedovaté, chce být vidět? Je výjev pod kontrolou (možná rozumovou)? Oblak, opět se zelenou příměsí, se nachází nad Adamem a Evou. Bude pršet kyselý déšť? Zdůrazněný je spád krajiny zleva doprava, cesta znázorňuje katolickou uhlopříčku. Ohlíží se autor zpět? Lze se ptát na pocit stability, může odkazovat i na závislost na mateřské autoritě. Jehličnaté stromy v řadě na horizontu mohou značit jistou míru agrese, vzhledem k jejich umístění přisuzované autorovi. V souvislosti s tím se lze na věk 5 let.

Strom je vyveden netypickým způsobem. Má důrazně naznačené ohraničující linky, jak si autor nastavuje hranice? Není to obrana před jedovatým sluncem, které chce vše kontrolovat? Má kolem sebe naznačený ochranný ostrůvek, cítí se izolovaný, se snaží egocentricky kompenzovat vyvýšením se nad ostatní? Kořeny jsou ztvárněny poměrně suchým štětcem, jsou tak iluzivně znázorněny i jemné tzv. vlasečnicové kořínky, které jsou pro strom klíčové k přijímání vody a živin. Je to známka kompenzace, potřebuje nyní autor

více životní síly? Nakolik je půda, ve které strom roste (autorovo zázemí) živná? Cítí se stabilně ukotven? Vzhledem ke zmíněné uhlopříčce lze uvažovat i o konzervatismu, těžkopádnosti či lpění na tradicích. Pata kmene je rozšířená, může značit pomalost, těžkopádnost, ale i nevyzrálост. Větve svým vzezřením evokují spíše jehličnan, což může poukazovat na zábrany a neschopnost přizpůsobení. Listy jsou znázorněny výraznými oblouky, zdůrazněnými vnitřním menším obloukem, což může podtrhovat potíže s přizpůsobením.

V místě srdce stromu je výrazná hnědá tečka. Koule může ve shodě se srdcem stromu symbolizovat střed já. Jak autor zvládl přechod z dětství do dospělosti? Hnědá barva také zdůrazňuje tradice, možnou zdrženlivost, nepružnost, pravidla. Přímo pod tímto bodem vystupuje had, pokušitel. Jak souvisí had s autorovým já, kdo nebo co je tím vyjádřeno? Je černý, ale hlavu má žlutou, je tak zdůrazněna jeho nebezpečnost. Tato symbolika se může např. vztahovat k nebezpečí návratu k užívání alkoholu, k dodržování režimové léčby. Jablko opět drží Adam, lze se doptávat na daný moment příběhu, a co to pro autora znamená. Barva jablka je dohnědá, nevypadá příliš lákavě. Samotné postavy mají barvu caput mortuum, což je barva indikující rozklad, hnilobu, nemoc. Má autor nějaké tělesné potíže? Také jsou odsunuty až do zadního plánu, proč je autor upozadil?

Dle uvedených interpretací klade artefakt důraz na tradice, ohlíží se zpět do minulosti, poukazuje na jistou nepružnost či nepřizpůsobivost. Otázkou je zvládnutí přechodu z dětství do dospělosti, případně nemoc či patologie. Může být přítomna výrazná (racionální) kontrola a nabízí se úvahy spojené s nebezpečím recidivy.

Obr. č. 32 – muž, 51 let, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Na první pohled se jedná o výjimečné zpracování. Patrná je velká míra symbolizace. Usuzovat lze na obrany a stylizaci, snahu být originální či o sobě příliš nevypovědět. Kresba působí poněkud patologicky, což je ale možné si s projevy stylizace splést.

Strom je zvláštní tím, že by se do formátu vešel, pokud by ho autor sám neomezil atypickým tvarem, božím okem, který je symbolem vševědoucnosti a svaté trojice. Oko jako takové může odkazovat na strach či paranoii, kdo viděl, co neměl? Jaká omezení si v životě klade autor, v tomto případě jeho superego či otcovská autorita? Je těžké vejít organický, přirozený život do geometrického tvaru, i když je dán „všemocnou“ autoritou. Strom je vyveden černobíle, což může být spolu s červenou kombinace vzdoru a protestu, často typického v pubertě. Protestuje autor proti zmíněné autoritě? Kořeny jsou výrazné, uvažovat lze o pocíťované nestabilitě, snaze se odpoutat od minulosti a „utopení se“ v nevědomí.

Autor uvádí, že strom je starý jako lidstvo samo a bude tu stále, i když ho ještě čeká mnoho „volů“ (myšleno zřejmě jako pejorativní název pro hloupého člověka). Strom je podle něj užitečný tím, že takové „voly“ plodí. Je tím snad myšleno, že po poznání dobrého a zlého z lidí činí hlupáky? Že není dobré, když se lidé snaží být jako Bůh, když jsou v pokušení určovat si normy sami? Jakou roli hraje v autorově emancipaci boží oko?

Celý děj se nachází v bílém vzduchoprázdnu, není ukotven, levituje, chybí mu základna, bezpečný prostor země. Autor si dal velmi záležet na zapouštění barev v okolí trojúhelníku, ale nepoužil zelenou, která k výjevu bezesporu patří. Z jakého důvodu neumí či nechce využít zelených strategií tam, kde by to bylo třeba? Jak se umí prosadit, jak vytrvá v dokončování úkolů? Dosahuje naplnění svých přání, pocíťuje dostatek uznání? Komu svůj neúspěch přisuzuje? Je snad zelená podstata nahrazena okem? Uspěl by lépe, kdyby se Bůh nedíval? Modrá barva oka může odkazovat na víru, může ale značit i dobrou vůli, ví autor, že je to s ním myšleno dobře, i když třeba s odstupem? Zobrazení stromu je poměrně malé oproti oku, jak si je autor sebou jistý, je sebekritický?

K důkladnější interpretaci by bylo lepší nechat autorem definovat moment příběhu, z dění je těžko určitelný. Na co postavy myslí? Připomínají mu někoho? Červená skvrna na zemi je spadlým jablkem? Už bylo nakousnuto? I přes mnoho nezodpovězených otázek to působí, že se autor snaží svým projevem vyniknout. Jednat se může i o psychické obrany v rámci tématu. Možná snaží osvobodit se od minulosti. Jasně je, že normy a pravidla v léčebně jsou přísná a stojí úsilí je dodržovat.

9.2.1 Shrnutí

Akvarely klientů PN jsou do značné míry zjednodušující a připodobnitelné dětskému projevu. To lze vysvětlit výtvarnou nepoučeností skupiny, jsou to lidé bez

zkušenosti s arteterapií. Také je potřeba zmínit omezení času, tlak na výkon a diskomfort daný vědomím, že jejich výtvořby budou hodnoceny v rámci práce. Také však nelze opomenout, že se jedná o lidi bojující se závislostí, která mohla být zapříčiněna i nevhodným rodinným prostředím, což se na způsobu výtvarného vyjádření též mohlo projevit. U znaků nevyzrálости ale není možné říci, zda příčinou bylo užívání návykových látek, nebo snad naopak nevyzrálý jedinec tíhl k závislosti.

Výtvořby klientů PN v rámci daného výzkumného vzorku jsou typické svou stylizací, schematičností a často i znaky dětské tvorby (obr. č. 23-26, 30, 31). Málomnozí z klientů pracoval důsledně s barevnou plochou (obr. č. 28, 31), většinou využívali kontur s občasným vybarveným prvkem (obr. č. 24, 25, 30). To mohlo být dáno však i omezeným časem. Mezi tématy je výrazná problematika dodržování pravidel a omezení (obr. č. 23, 24, 27-30, 32), objevuje se sexuální obsažnost, explicitní či skrze symboliku a chybné úkony (obr. č. 24, 28, 30). U některých autorů (obr. č. 25, 27 a 29) je možná nejistota v rámci budoucích očekávání a perspektivy.

Polovina se spokojila s bílým pozadím daným čtvrtkou, 6 autorů cítilo potřebu usadit děj na zem (obr. č. 23, 24, 26, 28, 29, 31) a zaplnit formát barevnými plochami (obr. č. 28, 31, 32, byť jen částečně (obr. č. 23-26, 29)). Většina akvarelů (7 autorů s obr. č. 26-32) je posazená na šířku, což je nahlíženo jako stabilnější a může vypovídat např. o neochotě ke změně. Může to být však i typičtější volba pro nezkušeného malíře. Jasná centrální kompozice složená z prvků stromu a lidí kolem je přítomna ve 2 případech (obr. č. 26 a 27), v ostatních případech je kompozice více rozvolněná či originálnější. Zajímavé by bylo sledovat, jak by se klienti vyvíjeli v rámci dalších hodin arteterapie a s výtvarným vedením. Popřípadě pak po propuštění z léčby a dlouhodobé abstinenci či recidivě.

Významné je, že většina respondentů (obr. č. 23, 25-29, 31, 32) ztvárnila hada černou barvou. Had jako pokušitel a symbol pudů může být černý právě díky závislosti klientů, kdy černá je barvou negace, vzdoru, zamítnutí, vymezení se, deprese a úzkosti, kdy není možné určit, co nastane dál. To vše lze vztáhnout na negaci v souvislosti s návykovým chováním a látkami.

V několika případech (obr. č. 26, 27, 30, 31) došlo k chybnému úkonu, kdy jablko utrlh Adam. Jedno z možných vysvětlení je spojení si pokušení z ochutnání jablka (zakázaného ovoce) s pokušením užít návykovou látku, přičemž se muži identifikují s mužským protagonistou příběhu. Výrazným prvkem u 4 zobrazení bylo slunce (u 2 z nich

trhá jablko Adam), jež je znakem dětské kresby a symbolizuje racionální kontrolu a superego, též vysvětlitelné v rámci závislosti.

Všechny akvarely této skupiny jsou typické nepřítomností stínů. To je možné přisoudit výtvarné nepoučenosti, lze na to ale nahlédnout i symbolicky – nakolik mají klienti integrované své stinné stránky, nakolik jsou uzemnění ve smyslu reálných očekávání od života a spokojení se s poněkud nudným stavem střízlivosti? Je nepřipustění si svých stinných stránek obranou? Vedlo by jejich přiznání k automatickému pocitu, že já jsem špatný?

Většina též uvedla rozdílný věk stromu vůči svému věku, 3 lidé (obr. č. 23, 27, 31) uvedli strom starší, z čehož dva věk nadsadili na tisíce a desetitisíce (obr. č. 23, 27), což může být atribuce vzhledem k povaze stromu poznání. Dva z klientů (obr. č. 24, 25) popsali strom výrazně mladší (do 10 let), je možné s rezervou usuzovat na určitou nevyzrálost či regres díky tématu v jistém slova smyslu. Jeden respondent (obr. č. 26) se se stromem věkově zhruba shodl. Někteří (obr. č. 28, 29, 31, 32) pak realisticky uváděli, že strom je starý jako lidstvo, jako stvořený Ráj.

Klienti vykazovali v odpovědích na otázky velkou míru racionálních odpovědí (obr. č. 24-28, 30), jako je to, že strom plodí jablka a dává stín. Je možné, že nejsou zvyklí zacházet s metaforou nebo k daným obsahům nemají přístup díky psychickým obranám.

9.3 Porovnání skupin mezi sebou

Akvarely studentů se jeví jako výtvarně zdařileji provedené a vykazují znaky zralejší tvorby, než skupina klientů PN. Ovlivnit to mohl i nedostatek času, oproti skupině studentů, kteří pracovali doma v klidu. Dále také klienti PN věděli, že budou jejich výtvoř vyžity v rámci bakalářské práce, tedy že budou nějakým způsobem examinováni. To se též na kvalitě akvarelu mohlo podepsat. Také se u klientů PN předpokládá menší míra výtvarného poučení, u studentů AA je přeci jen větší míra výtvarné zdatnosti, přestože v rámci studia požadována není.

Pouze 2 členové skupiny studentů a absolventů arteterapie (autorka obr. č. 3 a autor obr. č. 19) a jeden člen skupiny klientů PN (autor obr. č. 32) přímo zobrazil Boha či jeho symbol. Dá se říci, že v rámci zkoumaného vzorku je Bůh zobrazován jen výjimečně. Možné interpretace znázornění jsou uvedeny u textu týkajícího se příslušných autorů.

Klienti PN oproti druhé skupině chybně znázorňovali Adama, jak trhá jablko, přestože jim byl příběh přečten před započetím tvorby. To je přisuzováno boji s pokušením, jak bylo uvedeno v kapitole č. 9.2.1. Ve skupině klientů se objevuje standardní barva hada černá, ve skupině studentů a absolventů se barvy různí.

O jednoho více klientů (4) oproti studentům a absolventům (3) určovalo věk stromu totožný, jako stvořený Ráj. Na zbytku skupin se zřejmě projevila tendence identifikovat se se stromem a přisoudit mu z nejrůznějších důvodů určitý věk, který je z podstaty příběhu neznámý. Svět byl sice stvořen za 6 dní, ale není uvedeno, jak dlouho v Ráji Adam s Evou žili, než k hříchu došlo.

Oproti skupině studentů (1) vykazují klienti PN (6) větší tendence k faktografické deskripci jevů na artefaktu a k popisu reálných vlastností stromu, jako je produkce kyslíku, potřeba živin a půdy. To může být vysvětleno větší mírou obran, ale i menší ochotou k metafoře a introspekci. Skupina studentů byla ve větší míře ochotna k metaforickému vyjádření a vytváření asociací. To je vysvětlitelné principy výuky v AA, kde jsou takovéto asociace běžnou součástí a lidé jsou vedeni k náhledu na své obranné mechanismy.

10 Diskuze

Práce se zajímala o to, co lze na základě interpretace symboliky stromu (doplněné o analýzu prvků tématu Adam a Eva) zjistit o osobnosti autora. Znovu je však nutné upozornit, že interpretace uvedené v kapitole 9 nejsou, a ani nemohou být považovány za pravdivé výroky o osobnosti a fungování zkoumaných jedinců. Vhodné by bylo doplnit je o podrobnější rozhovory a anamnézy, na což práce co do rozsahu neměla kapacitu. Je nutné zohlednit, že z jediného artefaktu nelze plně porozumět osobnosti autora a s jistotou dělat závěry. K lepšímu nahlédnutí na vývoj a osobnost respondenta by bylo zapotřebí čerpat z širšího okruhu jeho výtvarné produkce. Neméně důležité jsou reakce samotného respondenta, které byly v rámci této práce zachyceny omezeným způsobem v rámci dotazníku. Uvedené informace tak slouží spíše jako přehled možných hypotéz k zamyšlení, další analýze a práci s jedincem.

Analýza se také zaměřila na skupiny jako celky a zkoumala, zda se i v rámci omezené skupiny objeví styčné body. Opět je třeba upozornit, že aby bylo možné vynášet zobecňující výroky o fungování dané skupiny potažmo konkrétní populace, bylo by zapotřebí mnohem většího výzkumného vzorku. Tato práce se ubírala cestou kvalitativní analýzy dat menšího vzorku jednotlivců a na větší počet respondentů neměla kapacitu co do rozsahu.

Možným omezením výzkumu je to, že výzkumný vzorek byl vybraný nepravděpodobnostní metodou. V rámci této práce je ale metoda výběru považována za dostačující. Neklade si totiž za cíl postihnout nejčastější způsoby zobrazování stromu u různých populací, to by vydalo na mnohem rozsáhlejší práci s komplikovanou otázkou výběru respondentů. Vzorek byl též omezený tím, že skupina studentů a absolventů se skládá nejen z mužů, ale i žen. Studium arteterapie láká převážně ženy a mužů je v řadách studentů minimum. Do výzkumu byli zařazeni všichni dostupní muži ochotní se zúčastnit. Původně práce plánovala zahrnout všechny získané studenty a absolventy arteterapie za účelem bohatšího vzorku, ale vzhledem ke kvalitativnímu zaměření to kapacita práce neumožnila. V případě porovnávání dvou skupin je též vhodnější, aby měly přibližně stejný počet členů. Potřeba je též zmínit, že studenti arteterapie nemůžou být bez výhrad pojímáni jako reprezentativní vzorek běžné populace, jelikož studium dozajista přitahuje určitý typ lidí. Nabízí se možnost realizovat tento výzkum ve větším měřítku. Je možné hlouběji zkoumat rozdíly psychiatrické populace s populací normální.

I přes snahu o sjednocení podmínek obou skupin nelze zanedbat to, že studenti zpracovávali téma pravděpodobně doma, tedy v klidovém prostředí. Klienti PN zato měli podmínky spíše podobné testové situaci. Jednalo se sice o hodinu arteterapie, ale byli z etických důvodů informováni o tom, že jejich akvarely budou použity v rámci bakalářské práce. Studenti a absolventi též odpovídali na otázky v dotazníku s časovým odstupem, zatímco klienti PN ihned po dokončení malby. Je možné, že ihned po dokončení obrazu by odpovědi studentů byly odlišné. Opomenout nelze ani potenciál subjektivního zkreslení výsledků výzkumníkem. Jelikož se jedná o projektivní způsob práce, nelze zcela vyloučit, že došlo k zastření psychických obsahů respondenta obsahy samotného výzkumníka.

Symbolika stromu může dobře sloužit jako podklad pro interpretační práci s jedincem i různými skupinami. Strom se zdá být vhodným motivem pro projekci psychických obsahů a s určitými znalostmi je poměrně snadné s ním pracovat. Lze zkoumat vývoj jeho zobrazování v čase a udělat si tak obrázek o vývoji jedince. Navázat na tuto práci by bylo možné jejím rozšířením ve smyslu hloubkových rozhovorů a analýzy další tvorby respondentů. Symbolika stromu se objevuje v mnohých tématech a zdá se být bezpečným prostorem k projekci vnitřních psychických obsahů. Zajímavé by bylo sledovat, jak se individuální zobrazení stromu vyvíjí s jedincem v čase, které jeho rysy se transformují a které např. naopak změně odolávají.

Závěr

Strom a jeho symbolika se ukázali jako cenní pomocníci při usuzování na osobnostní charakteristiky jedince. S jistými znalostmi o principech Testu stromu a práce se symbolikou vyučované v AA na PF JČU je možné získat představu o potenciální problematice klienta a směřovat ho k náhledu, uchopení a zpracování dané otázky.

V rámci výsledků bylo zodpovězeno na dané výzkumné otázky a cíl práce tak byl naplněn. Bylo zjištěno, že zkoumané skupiny se v rámci jednotlivců i mezi sebou v rámci daného vzorku výrazně liší jak úrovní výtvarného ztvárnění, tak i přístupem a náhledem na téma Adam a Eva. Skupina studentů a absolventů byla zhodnocena jako výtvarně zdatnější a jevila větší ochotu se abstraktně zamýšlet nad odpověďmi v rámci dotazníku.

Jedním z hlavních témat objevujících se u studentů a absolventů arteterapie byla kompenzace nestability, či pudových impulsů. Adresována byla problematika perspektivy a úzkosti. Četným jevem byl strom, kterému se koruna nevešla do formátu, v přeneseném významu neochoty podřizovat se daným normám, akceptovat omezení, či problematiky nenaplněných aspirací.

U skupiny klientů PN byla též patrná tematika dodržování pravidel a omezení, která jsou jednou z hlavních součástí pobytu v PN. Akcentována byla otázka perspektivy a nejistoty budoucích očekávání. Výrazný byla symbolika boje se závislostí, ať už v podobě chybného znázornění mýtu (Adam trhal jablko), či jako černý had, jenž nabízel pokušení. Dále byl vzorek typický chybějícím znázorněním stínů, což též může podtrhovat problém závislosti, jako neochotu tuto svojí stránku integrovat a odpovídajícím způsobem ji zpracovat. Zcela jistě přínosná by byla navazující arteterapeutická práce s těmito klienty.

Práce přinesla ucelený přehled symboliky stromu od počátku jeho vývoje až po současnost. Názorně pak prezentovala interpretační způsob arteterapeutické práce s motivem stromu. Nabídla tak náhled na potenciální osobnostní charakteristiky vybraných skupin respondentů a nastínila směr, jímž by bylo možné se ubírat v rámci arteterapie.

Souhrn

Práce využívá interpretace motivu stromu jako způsobu náhledu na strukturu a dynamiku osobnosti. Za tímto účelem nakládá s výtvarným ztvárněním mýtu o Adamovi a Evě, které patří mezi sadu hlavních témat AA na JČU. Předpokladem bylo, že v rámci mýtu je strom méně nápadný, a díky tomu je možné dobrat výsledků méně zkreslených autocenzurou. Strom je zkoumán v pracích studentů a absolventů Ateliéru arteterapie na JČU a klientů psychiatrické nemocnice při léčbě závislosti.

Teoretická část zahrnuje fenomény osobnosti a nevědomí z pohledu hlubinně-psychologických směrů, kterým má projekčně-intervenční arteterapie praktikovaná v AA nejbližší. Prostor je poté věnován vysvětlení pojmu symbol a arteterapie. Dále se teorie věnuje samotnému stromu, přibližuje symbol skrze kontexty světových náboženství a mýtů, arteterapie a psychodiagnostiky (Test stromu). Prostor mají i specifická témata spjatá s výzkumným záměrem, a to mýtus o Adamovi a Evě a léčba závislosti.

Cílem práce je prezentovat interpretaci symboliky stromu u vybraných skupin respondentů. Je zjišťováno, jak je motiv stromu zpracováván a jaké jsou jeho interpretační možnosti, popř. jaké jsou podobnosti a rozdíly mezi jedinci i skupinami. Ztvárnění mýtu je využito k doplnění obrazu o osobnosti zkoumaného jedince. Výzkum je kvalitativní, zahrnuje interpretace 32 artefaktů, které jsou doplněny odpověďmi na otevřené otázky. Skupina studentů a absolventů arteterapie zahrnuje 4 ženy a 6 mužů; skupina klientů PN v průběhu závislostní léčby čítá 10 mužů.

Mezi jednotlivci i skupinami v rámci vzorku byly zjištěny značné rozdíly v úrovni výtvarného ztvárnění i náhledu na téma. Skupina studentů byla zhodnocena jako výtvarně zdatnější a jevila větší ochotu se abstraktně zamýšlet nad odpověďmi v rámci dotazníku. Jedním z hlavních témat byla kompenzace nestability, či pudových impulsů, problematika perspektivy a úzkosti. U skupiny klientů PN byla patrná problematika dodržování pravidel a omezení, otázka perspektivy a tematika boje se závislostí.

Seznam použitých zdrojů

Knižní zdroje:

- Altman, Z. (2002). *Test stromu - příručka*. Praha: Pražská psychologická poradna.
- Baleka, J. (1997). *Výtvarné umění - výkladový slovník*. Praha: Academia.
- Becker, U. (2002). *Slovník symbolů*. Praha: Portál.
- Biedermann, H. (1992). *Lexikón smýbolov*. Bratislava: Obzor.
- Borossa, J. (2002). *Témata psychoanalýzy I: nevědomí, afekty a emoce, úzkost, fantazie, hysterie*. Praha: Portál.
- Drapela, V. (2011). *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Flek, A. (2009). *Bible: Překlad 21. století*. Praha: Biblion.
- Freud, S. (2005). *Výklad snů*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov.
- Fromm, E. (1993). *Budete jako Bohové*. Praha: NLN.
- Fromm, E. (1999). *Mýtus, sen a rituál*. Praha: Aurora.
- Gavora, P. (2000). *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.
- Haberman, D. (2013). *People Trees: Worship of Trees in Northern India*. New York: Oxford University Press.
- Hagenender, F. (2003). *Velká kniha stromů: duch stromů*. Olomouc: Fontána.
- Hagenender, F. (2006). *Moudrost stromů: historie, lidová tradice, symbolika, léčení*. Praha: Knižní klub.
- Hall, J. (1991). *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Těšinská tiskárna.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2009). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Heinz-Mohr, G. (1999). *Lexikon symbolů - Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: VOLVOX GLOBATOR.
- Hejčl, J. (1917). *Bible česká: knihy Starého zákona, svazek I. - Genesis*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého.
- Heller, J., & Pacinová, O. (2011). *Pavučina závislosti: Alkoholismus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. Praha: Togga.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Hrbek, I. (2007). *Vznešený Korán*. Praha: A.M.S trading.
- Hrušková, M. (2003). *Památné stromy*. Praha: Mladá fronta.
- Hrušková, M. (2005). *Kult stromů v zemích Koruny české*. Praha: Abonent ND.
- Hurych, V., Stejskalová, J., Ezechel, M., Svoboda, S., & Michalková, R. (2011). *Tvorba zeleně - sadovnictví - krajinářství*. Mělník: Vyšší odborná škola zahradnická a Střední zahradnická škola ve spolupráci s Grada Publishing.
- Hyde, M., & McGuinness, M. (2001). *Jung*. Praha: Portál.

- Jacobi, J. (1993). *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Jung, C. G. (1969). *The structure and dynamics of the psyche*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1997). *Základní otázky analytické psychologie psychoterapie v praxi*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Jung, C. G. (2017). *Člověk a jeho symboly*. Praha: Portál.
- Kalina, K. (2003). *Drogy a drogové závislosti*. Praha: Úřad vlády České republiky.
- Kastová, V. (2000). *Dynamika symbolů: Základy jungovské psychoterapie*. Praha: Portál.
- Laplanche, J., & Pontails, J.-B. (1996). *Psycho-analytický slovník*. Veda,
- Lehner, E., & Lehner, J. (2003). *Folklore and symbolism of flowers, plants, trees*. North Chelmsford: Courier Corporation.
- Lhotová, M. (2010). *Proměny výtvarné tvorby v arteterapii*. České Budějovice: Teologická fakulta JU.
- Liebmann, M. (2005). *Skupinová arteterapie*. Praha: Portál.
- Löwenfeld, V. (1987). *Creative and Mental Growth*. New York: Macmillian Publishing Company.
- Mettinger, T. (2007). *The Eden Narrative: A Literary and Religio-Historical Study of Genesis 2-3*. University Park, Pensylvánie: Eisenbrauns.
- Miovský, M. (2009). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Neškudla, B. (2003). *Encyklopedie řeckých bohů a mýtů*. Praha: Libru.
- Otto, J. (1906). *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí*. Praha: J. Otto.
- Pejchal, M. (2008). *Arboristika I. - Obecná dendrologie*. Mělník: Vyšší odborná škola zahradnická a Střední zahradnická škola.
- Perout, E., & Lhotová, M. (2018). *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál.
- Plháková, A. (2011). *Úvod do psychoanalytických teorií*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Preuschoffová, G. (1996). *Léčivá síla stromů: mytologie, ději a léčivé působení*. Praha: Ivo Železný.
- Procházka, R. (nedatováno). *Uvedení do psychologických výkladů závislosti*. Studijní materiál FF UPOL: Olomouc.
- Reiterová, E. (2001). *Projektivní test tří stromů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Royt, J., & Šedinová, H. (1998). *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta.
- Řehan, V. (2007). *Adiktologie I*. Olomouc.
- Slavík, J. (2001). *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefilitiky I. díl*. Praha: Univerzita Karlova.

- Stachová, J. (1992). *Symbol v lidském vnímání, myšlení a vyjadřování*. Praha: Filozofický ústav ČSAV.
- Stein, M. (2016). *Jungova mapa duše*. Brno: Emitos.
- Stejskalová, M. (2012). *Psychoterapie uměním*. Praha: Pressto Publishing.
- Studený, J. (1992). *Křesťanské symboly*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- Svoboda, M. (2010). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- Svoboda, M., Krejčířová, D., & Vágnerová, M. (2009). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál.
- Šicková-Fabrice, J. (2002). *Základy arteterapie*. Praha: Portál.
- Vlčková, J. (1999). *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*. Praha: Libri.
- Wohlleben, P. (2016). *Tajný život stromů*. Příbram: Kazda.
- Zíbrt, Č. (1995). *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha: Academia.

Časopisecké zdroje:

- Kramer, S. N. (1938). Gilgamesh and the Huluppu-Tree: A Reconstructed Sumerian Text. *Assyriological Studies*, stránky 1-64.
- Parpola, S. (červenec 1993). The Assyrian Tree of Life: Tracing the Origins of Jewish Monotheism and Greek Philosophy. *Journal of Near Eastern Studies*, stránky 161-208.

Elektronické zdroje:

- Česká arteterapeutická asociace (2019). *Využití arteterapie*. Získáno 7. listopadu 2019 z <http://www.arteterapie.cz/arteterapie/vyuziti-arteterapie>
- Český rozhlas (18. červenec 2014). *Proč je lípa českým národním stromem?* Získáno 15. června 2019 z <https://radiozurnal.rozhlas.cz/proc-je-lipa-ceskym-narodnim-symbolem-porazila-totiz-dub-6235091>
- Davidko, N. (2018). *Oak Tree Symbolism*. Získáno 15. června z https://www.researchgate.net/publication/327764931_Oak_tree_symbolism
- Dvořáček, J. (1. září 2016). *Léčba*. Získáno 11. listopadu 2019 z https://cervenydvur.cz/?page_id=5
- Kramář, J. (2007/2008). *Ježíš v koránu a muslimské tradici*. Nepublikovaná bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Získáno 10. června 2019 z https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/29946/KramarJ_Jezis?sequence=1
- Moravec, P. (2016). *Hlubinně psychologický výklad Gen 3,1 – 3,13 – hřích Adama a Evy*. FF MU Brno. Získáno 20. října 2019 z https://is.muni.cz/el/1421/podzim2016/PSB_70/um/hl_psych_vyklad_Bible.pdf
- Raven. (10. Říjen 2017). *Lilith was Adam's first wife, not Eve, but the Bible Kept It Secret*. Získáno 1. prosinec 2019, z Disclose.tv: <https://www.disclose.tv/lilith-was-adams-first-wife-not-eve-but-the-bible-kept-it-secret-315540>

Štěrbá (2014) *Symbolika rostlin*. Lednice: Mendelova Univerzita v Brně. Získáno 10. června 2019 z <https://theses.cz/id/50r0dy/>

Ústní sdělení:

Štamberková, J. (2016) *Aplikovaná botanika*. Přednáška pro 1. ročník vyššího odborného studia Zahradní a krajinářské tvorby. Mělník: Česká zahradnická akademie.

Zeman, S. (2017) *Základy arteterapeutické metodiky*. Přednáška pro 2. ročník bakalářského studia arteterapie. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Ateliér arteterapie.

Zeman (2019) *Osobní sdělení v rámci konzultace bakalářské práce*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Ateliér arteterapie.

Seznam obrázků

Obr. č. 1 a 2 – žena, 19 a 21 let, 1. ročník.

Obr. č. 3 – žena, 23 let, 2. ročník.

Obr. č. 4 a 5 – žena, 32 a 35 let, 3. ročník.

Obr. č. 6 – žena, 39 let, 3. ročník.

Obr. č. 7 a 8 – muž, 51 a 52 let, 1. ročník.

Obr. č. 9 – muž, 41 let, 2. ročník.

Obr. č. 10 – muž, 40 let, 3. ročník.

Obr. č. 11-15 – muž, 24 let, 24 let, 25 let, 25 let a 26 let, absolvent.

Obr. č. 16-18 – muž, 27-30 let, absolvent.

Obr. č. 19-22 – muž, 55 let, 56 let, 57 let, 57 let, převis.

Obr. č. 23 – muž, 35 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Obr. č. 24 – muž, 41 let, 3 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Obr. č. 25 – muž, 36 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na pervitinu.

Obr. č. 26 – muž, 53 let, 3 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Obr. č. 27 – muž, 23 let, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Obr. č. 28 – muž, 25 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu a pervitinu

Obr. č. 29 – muž, 34 let, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Obr. č. 30 – muž, 47 let, 3 měsíce v léčbě závislosti na lécích na spaní.

Obr. č. 31 – muž, 30 let, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Obr. č. 32 – muž, 51 let, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu.

Seznam příloh

Příloha I – Abstrakt diplomové práce

Příloha II – Přehled zkoumané výtvarné produkce

Příloha III – Ukázka zadávaného dotazníku

Příloha I

Abstrakt diplomové práce

Název: Symbolika a využití motivu stromu v arteterapii

Autor: Mgr. Kateřina Hejdová

Vedoucí: MgA. Stanislav Zeman, Ph.D., MBA

Abstrakt:

Práce se zabývá symbolikou stromu a možnostmi jeho využití v rámci arteterapie. Strom je považován za symbol osobnosti a umožňuje náhled na osobnostní struktury a dynamiku. Výzkum využívá interpretaci výtvarného díla ve smyslu projektivně-intervenční arteterapie a za využití poznatků Testu stromu (Koch, Altmann). Strom byl kvalitativně zkoumán v obrazech studentů arteterapie a klientů psychiatrické nemocnice při léčbě závislosti. Výzkumný vzorek zahrnuje 20 respondentů. Cílem bylo prezentovat práci se symbolikou stromu u těchto skupin, porozumět významům individuálního zobrazení stromu a skupiny mezi sebou porovnat. Strom byl zkoumán méně zřejmým způsobem ve ztvárnění tématu Adam a Eva. Výsledky výzkumu nabídly náhled na možné osobnostní charakteristiky respondentů a nastínily otázky a podněty k případné navazující arteterapeutické práci s daným jedincem.

Klíčová slova: projektivně-intervenční arteterapie, strom, symbol, osobnost, interpretace

Abstract of thesis

Title: Symbolism of the tree and use of this theme in art therapy

Author: Mgr. Kateřina Hejdová

Supervisor: MgA. Stanislav Zeman, Ph.D., MBA

Abstract:

The thesis deals with the symbolism of a tree and its use in art therapy. The tree is considered a symbol of personality and allows insight into personality structures and dynamics. The research uses the interpretation of the artwork in the sense of project-interventional art therapy together with the knowledge of the Baum Test (Koch, Altmann). The tree was qualitatively examined in the pictures of art therapy students and psychiatric hospital clients in the treatment of addiction. The sample includes 20 respondents. The aim was to present the work with tree symbolism in these groups, to understand the meaning of individual tree representation and to compare the groups. The tree was examined in a less obvious way in the myth of Adam and Eve. The results of the research offered insight into the possible personality characteristics of the respondents and outlined questions and suggestions for possible follow-up art therapy work with the individual.

Key words: projective-interventional art therapy, tree, symbol, personality, interpretation

Příloha II

Přehled zkoumané výtvarné produkce

STUDENTI A ABSOLVENTI ARTETERAPIE

Žena, 1. ročník:

obr. č. 1 – 19 let

obr. č. 2 – 21 let

Žena, 2. ročník:
obr. č. 3 – 23 let

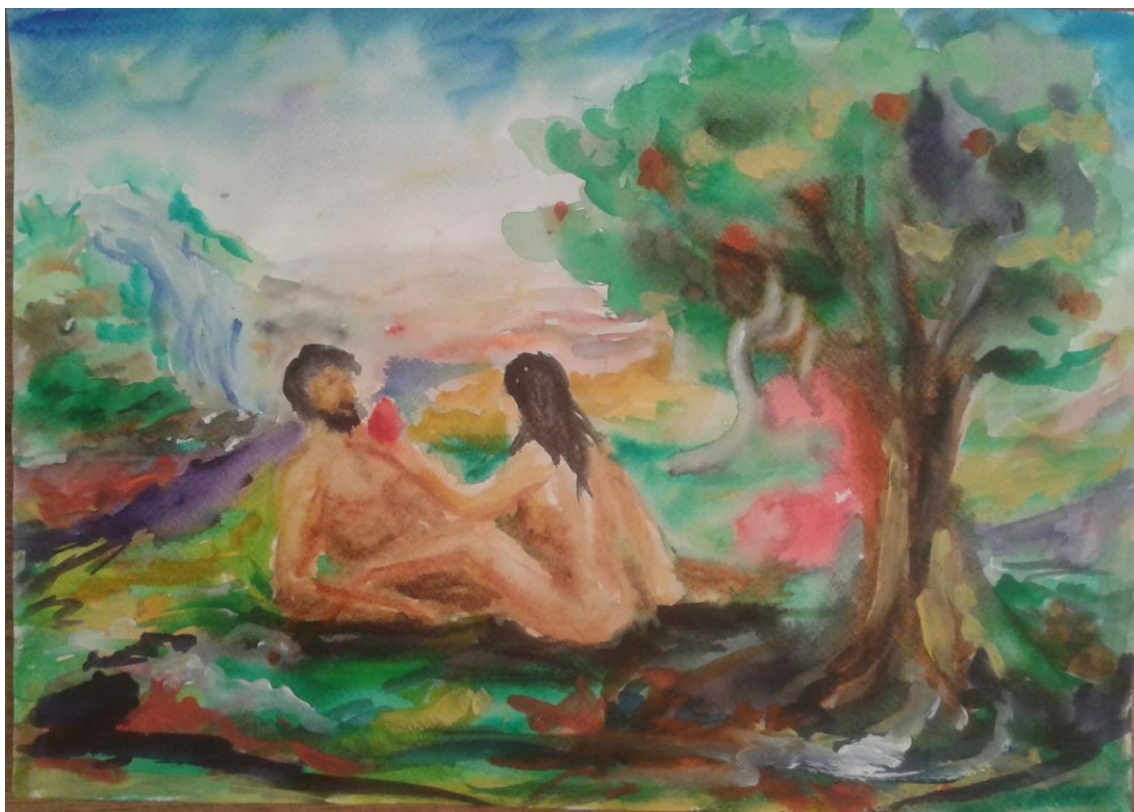

Žena, 3. ročník:

obr. č. 4 – 32 let

obr. č. 5 – 35 let

Žena, 3. ročník:

obr. č. 6 – 39 let

Muž, 1. ročník:

obr. č. 7 – 51 let

obr. č. 8 – 52 let

Muž, 2. ročník:

obr. č. 9 – 41 let

Muž, 3. ročník:

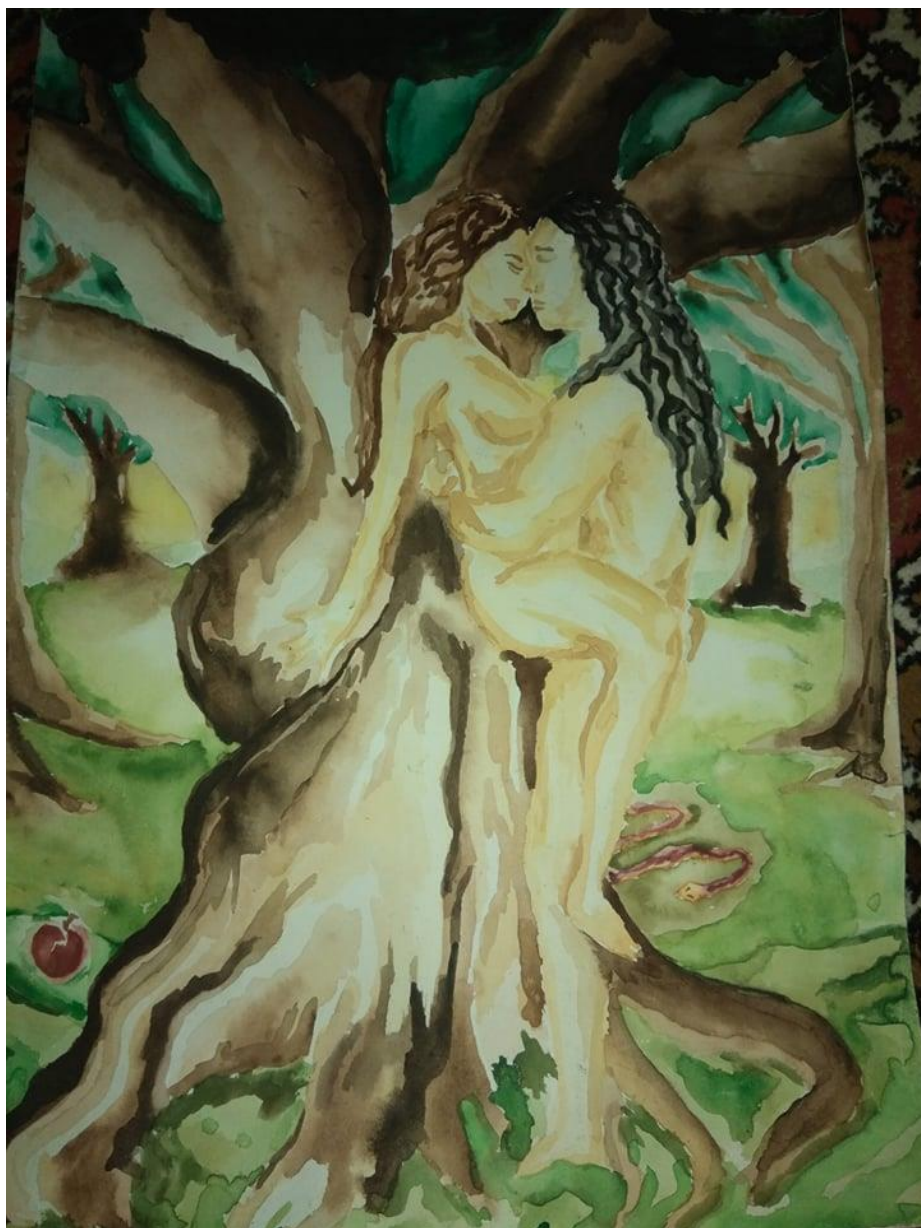
obr. č. 10 – 40 let

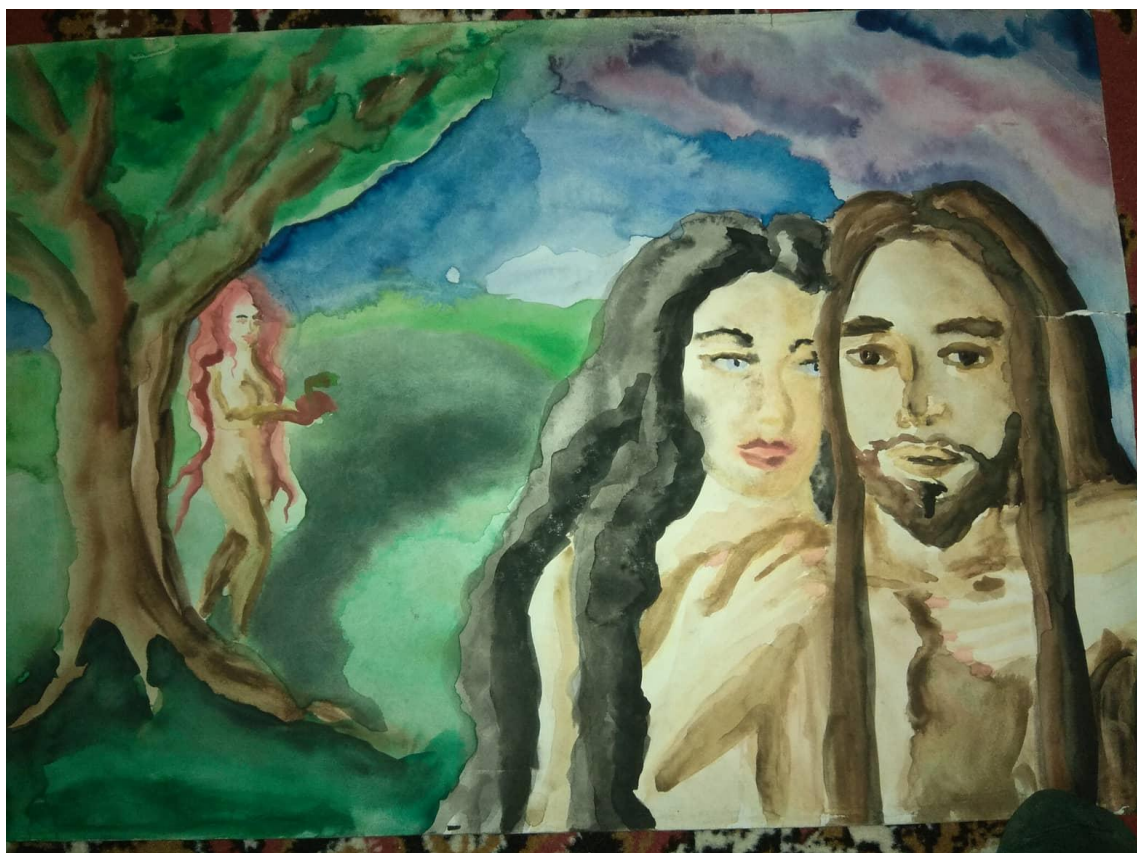
Muž, absolvent:
obr. č. 11 – 24 let

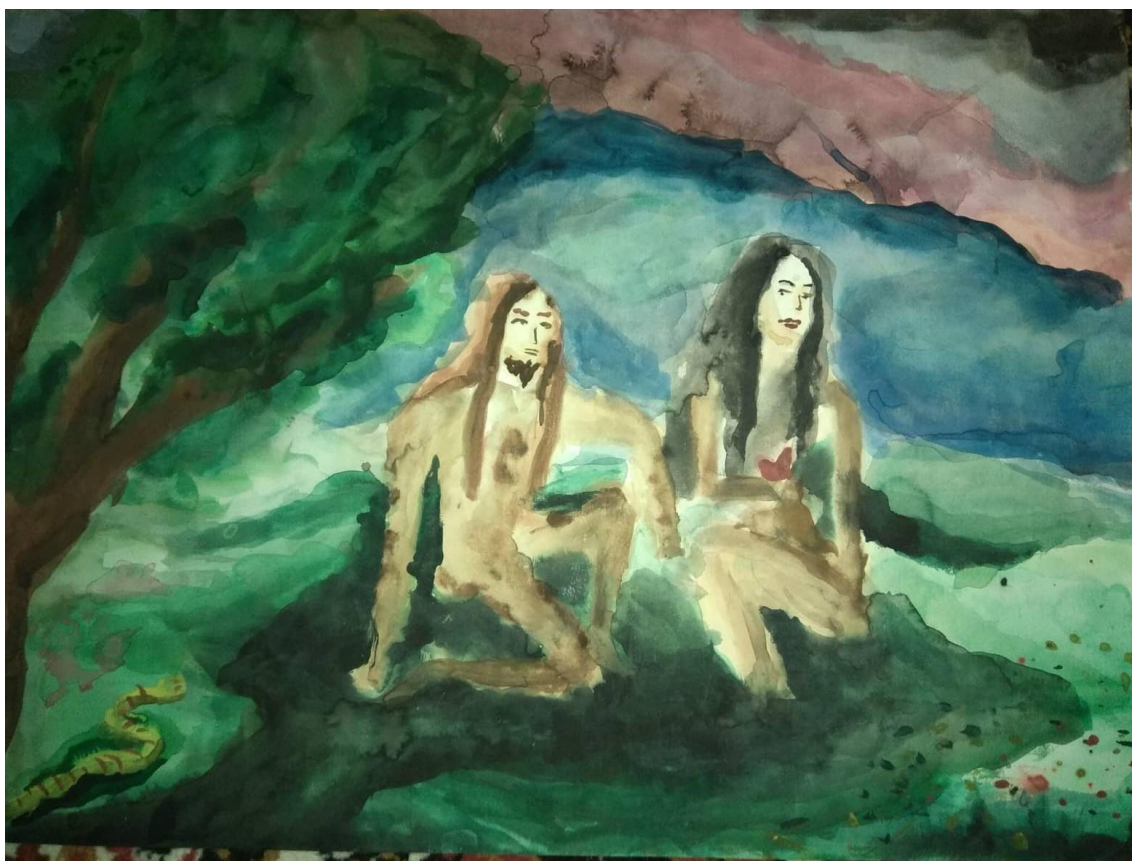

obr. č. 12 – 24 let

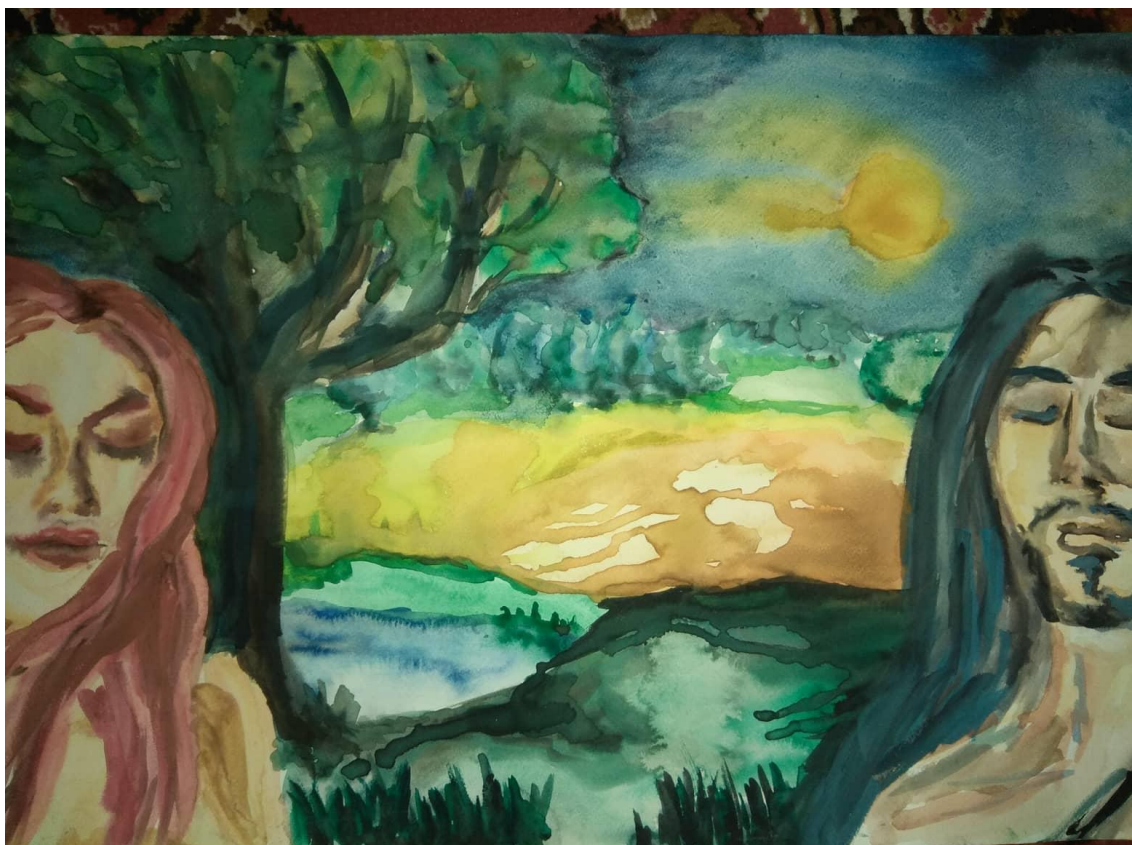

obr. č. 13 – 25 let

obr. č. 14 – 25 let

obr. č. 15 – 26 let

Muž, absolvent, 27-30 let:

obr. č. 16

obr. č. 17

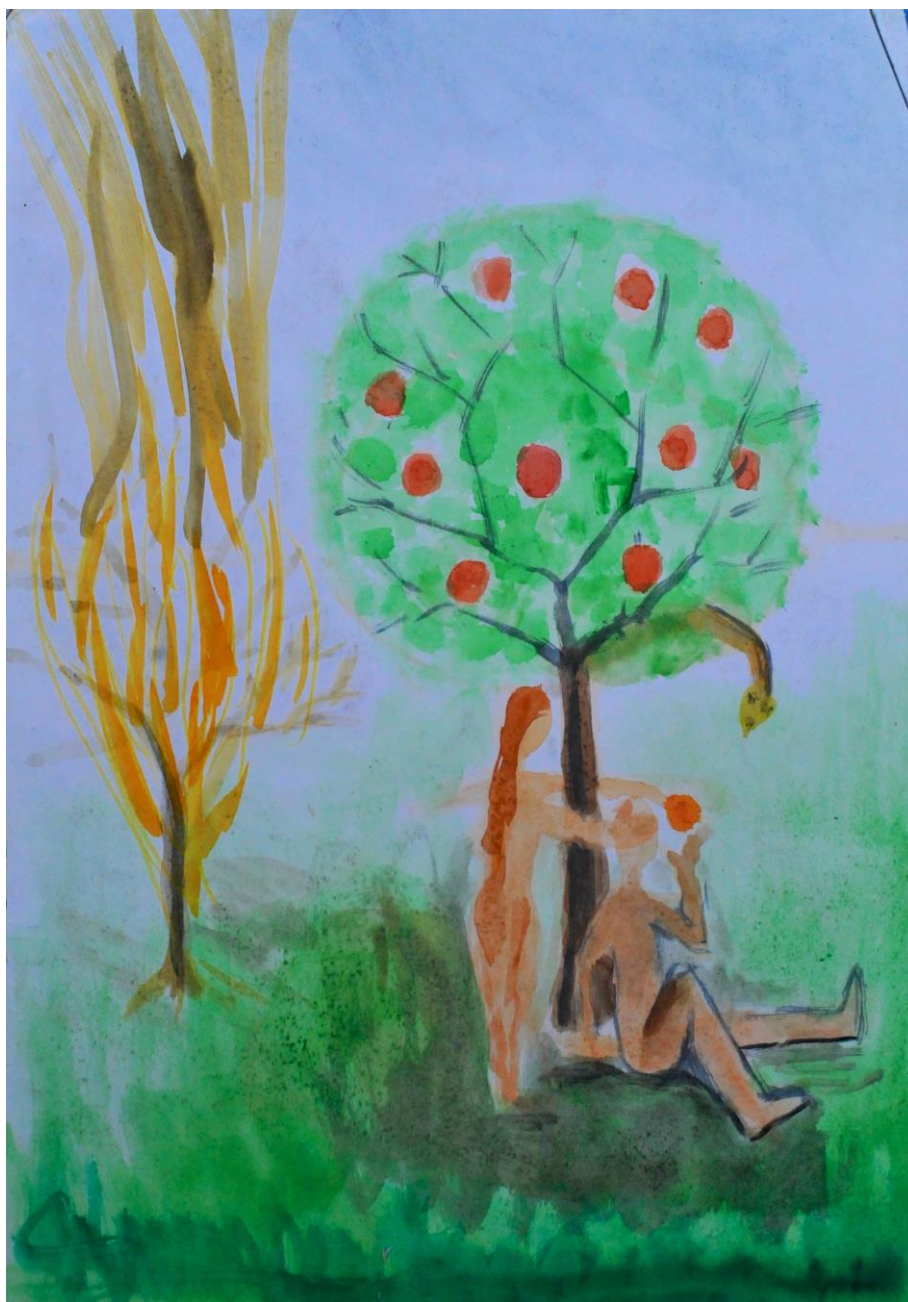

obr. č. 18

Muž, přepis:

obr. č. 19 – 55 let

obr. č. 20 – 56 let

obr. č. 21 – 57 let

obr. č. 22 – 57 let

KLIENTI PSYCHIATRICKÉ NEMOCNICE V ZÁVISLOSTNÍ LÉČBĚ

Muž, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu:

obr. č. 23 – 35 let

Muž, 3 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu:

obr. č. 24 – 41 let

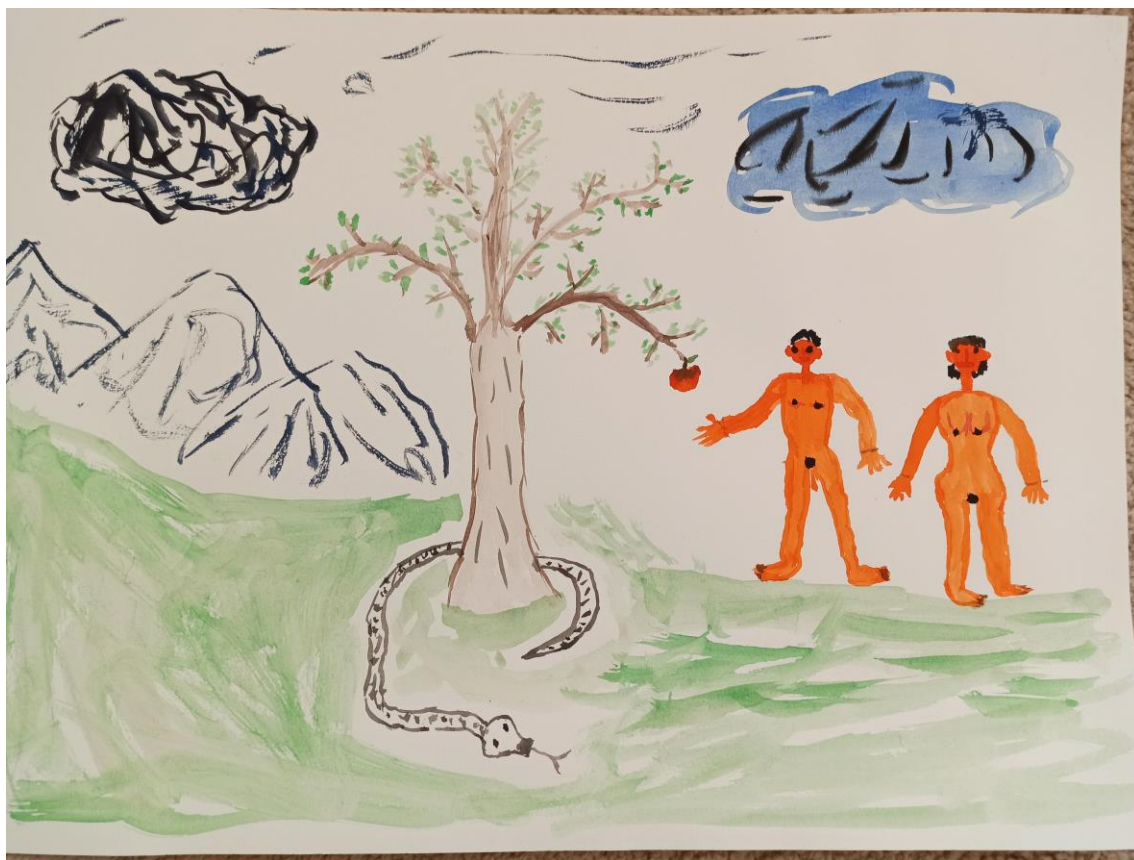
Muž, 4 měsíce v léčbě závislosti na pervitinu:

obr. č. 25 – 36 let

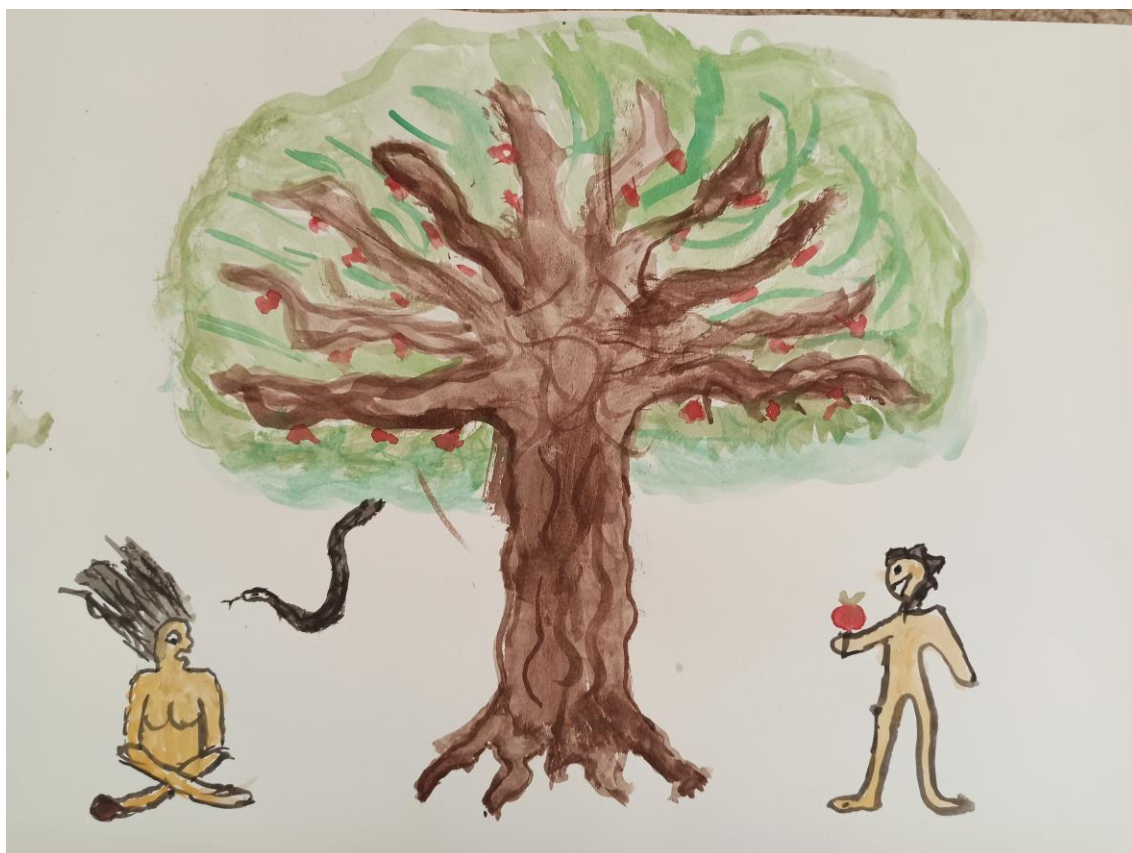
Muž, 3 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu:

obr. č. 26 – 53 let

Muž, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu:

obr. č. 27 – 23 let

Muž, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu a pervitinu:

Obr. č. 28 – 25 let

Muž, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu:

obr. č. 29 – 34 let

Muž, 3 měsíce v léčbě závislosti na lécích na spaní:

obr. č. 30 – 47 let

Muž, 4 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu:

obr. č. 31 – 30 let

Muž, 2 měsíce v léčbě závislosti na alkoholu:

obr. č. 32 – 51 let

Příloha III

Ukázka zadávaného dotazníku

DŮVOD POBYTU: Léčba alkoholismu Pohlaví: Muž (4)
DOBA POBYTU: 3 měsíce Věk: 53

1) Popište strom/stromy na obrázku.
Strom označen drakem jabloní, jedlé sladké nikdy kyselé

2) Jak je strom starý? ~~záleží~~ záleží kdy byl zasazen
ale dejme přibližně 60 let

3) Jak dlouho tu strom ještě bude, co ho čeká v budoucnu?
To záleží dle zdravotního postupu a rozumu lidstva
jak se one stane

4) Co stromu prospívá? Co ho ohrožuje?
Když se onij dobře starate udržuje jeho kůra
nebezpečí lidstva a prostředí

5) Čím je strom užitečný? Průduka je a čistí ozduchu
a dle draku plody i dřevo dle zpracování

6) Jak se cítíte v zobrazeném Ráji? Je srovnávací období, dobře
a mohlo by být lépe.